



ИНСТИТУТ ЗА ЕКОНОМИКУ ПОЉОПРИВРЕДЕ
БЕОГРАД

**СТРАТЕШКО ПЛАНИРАЊЕ
ОДРЖИВОГ ПОЉОПРИВРЕДНОГ И
РУРАЛНОГ РАЗВОЈА ЛОКАЛНИХ
ЗАЈЕДНИЦА**

- МОДЕЛ МЗ ЗАБЛАЂЕ -

Монографија

УРЕДНИЦИ:

*Проф. др Драго Цвијановић
Доц. др Јонел Субић*

ИНСТИТУТ ЗА ЕКОНОМИКУ ПОЉОПРИВРЕДЕ
БЕОГРАД

**СТРАТЕШКО ПЛАНИРАЊЕ ОДРЖИВОГ
ПОЉОПРИВРЕДНОГ И РУРАЛНОГ РАЗВОЈА
ЛОКАЛНИХ ЗАЈЕДНИЦА**

- МОДЕЛ МЗ ЗАБЛАЋЕ -

Монографија



УРЕДНИЦИ:

Проф. др Драго Цвијановић

Доц. др Јонел Субић

Београд, 2012.

ИНСТИТУТ ЗА ЕКОНОМИКУ ПОЉОПРИВРЕДЕ БЕОГРАД

**СТРАТЕШКО ПЛАНИРАЊЕ ОДРЖИВОГ ПОЉОПРИВРЕДНОГ И РУРАЛНОГ
РАЗВОЈА ЛОКАЛНИХ ЗАЈЕДНИЦА**

- МОДЕЛ МЗ ЗАБЛАЋЕ -

Монографија

Уредници:

Проф. др Драго Цвијановић
Доц. др Јонел Субић

Рецензенти:

Проф. др Радован Пејановић
Проф. др Зоран Његован
Проф. др Горица Цвијановић

Издавач:

Институт за економику пољопривреде, Београд
Волгина 15, Београд, тел: 29-72-858, 29-72-848

За издавача:

Проф. др Драго Цвијановић, директор

Штампарија:

ДИС ПУБЛИК Д.О.О. Београд
Београд, Браће Јерковића 111-25 Тел – Фак (011) 39-79-789

Тираж:

500 примерака

ISBN 978-86-6269-000-5

Штампање монографије је у целини финансирано путем шеме конкурентских грантова (CGS) у оквиру СТАР пројекта (STAR Project), а који се спроводи под окриљем Министарства пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде Републике Србије

Предговор

Недвосмислено опредељење Републике Србије за европске интеграције, захтева другачије дефинисање улоге и значаја пољопривреде и руралног развоја него што је то било у досадашњим документима и пракси. Отуда и потреба да се изради нови, јасно конципиран оквир у виду локалне стратегије одрживог развоја, као одговора на кључна питања за развој пољопривреде и руралних подручја на локалном нивоу.

Од почетка 90-тих година прошлог века, земље ЕУ почињу да развијају и подржавају *bottom-up* приступ у планирању и реализацији одрживог пољопривредног и руралног развоја (*одозго-на горе*). Инструментализација тог приступа уследила је увођењем **ЛИДЕР (LEADER)** програма. Идеја која је у основи ЛИДЕР-а јесте да израда и усвајање локалних стратегија (којима се дефинишу циљеви развоја и активности на реализацији циљева) - треба да буду резултат договора локалних актера (локалних акционих група, тзв. ЛАГ-ови)*, уз поштовање, односно усаглашавање планова развоја са стратешким документима на националном нивоу и нивоу Европске уније (ЕУ).

Сарадња локалне заједнице, научно истраживачких институција и ЛАГ-ова (посебно развојно оријентисаних пољопривредних газдинстава, МСП и предузетника у области пољопривреде), намеће се као неопходна у процесу израде стратегије одрживе пољопривреде и руралног развоја локалних заједница у Републици Србији. Само уз блиску сарадњу свих заинтересованих локалних актера могуће је поставити реалну SWOT матрицу стања пољопривреде и руралне економије на локалном нивоу (слику интерних ресурса и ограничења развоја, у контексту шанси и претњи окружења), затим дефинисати циљеве развоја и начине (правце) инвестиционих активности који би водили реализацији постављених циљева одрживог пољопривредног и руралног развоја.

Одрживи пољопривредни и рурални развој локалних заједница требало би да буде усмерен у правцу побољшања материјалног и друштвеног статуса локалног

* Најзначајнији механизам за спровођење ЛИДЕР-а на локалном нивоу јесте тело под називом ЛАГ (локална акциона група). Ово тело чине представници различитих друштвених, привредних и политичких сектора који постоје у локалној заједници.

становништва, промовисања модела интегралног руралног развоја који се заснива на повезивању руралне са градском привредом, поларизацији аграрне структуре и диверсификацији економских активности на селу.

После вишемесечног интензивног рада од стране истраживачког тима Института за економику пољопривреде из Београда, а у непосредној сарадњи са званичним представницима локалне заједнице и представницима појединих привредних субјеката са подручја Месне заједнице Заблаће, анкетирањем више индивидуалних пољопривредника – развојно оријентисаних газдинстава, уз уважавање стратешких докумената вишег ранга (Републике Србије, Региона и града Чачка), законских и других прописа, постојећих планова, пројеката и визија у самој МЗ Заблаће (пре свега стратешки документ „План одрживог развоја за подручје села Заблаћа, Виљуше, Балуге, Вапе и Жежевица“), прихватљивих сугестија и предлога чланова Партнерског форума, чланова Тима за координацију, чланова Радних група (из области: Привредни развој; Заштита животне средине и Социјални развој), доступних статистичких података и консултацију расположиве актуелне литературе, настала је ова монографија. Дакле, тема која је обрађена посебан акценат ставља на развој локалних сеоских заједница, односно на модел одрживог пољопривредног и руралног развоја МЗ Заблаће.

Свака локална заједница би требала да сама пронађе најбоље модалитете за израду сопственог плана развоја пољопривреде и руралне економије, који се заснива на целовитости и интегративности, друштвеном консензусу, односно партиципацији грађана, пољопривредника и свих заинтересованих актера, а све у циљу ефикасног процеса одлучивања у будућим инвестиционим пројектима.

С обзиром да се базирају на SWOT матрици, предложени циљеви и приоритетни/стратешки инвестициони пројекти у планираном одрживом пољопривредном и руралном развоју МЗ Заблаће, доприносе минимизирању претњи окружења и слабости локалних заједница и заинтересованих актера, односно максимизирању шанси окружења и снага/ресурса локалне заједнице и њених пољопривредних произвођача.

Приступ одрживом пољопривредном и руралном развоју предложеним Моделом обезбеђује успешну интеграцију локалне заједнице у шире развојне процесе, на регионалном и националном нивоу, олакшава прекограничну сарадњу и учешће у ЕУ предприступним програмима подршке.

Модел одрживог пољопривредног и руралног развоја МЗ Заблаће је усклађен са стратешким националним документима који регулишу питања заштите животне средине и одрживог коришћења природних ресурса. Посебно су приоритетни они пројекти који воде унапређењу и заштити животне средине, смањивању постојећег негативног утицаја пољопривреде на животну средину, затим пројекти

који осигуравају одрживи привредни развој и одрживо коришћење природних ресурса, који доприносе енергетској ефикасности, увођењу тзв. „чистијих“ технологија, заштити биодиверзитета, редукацији отпада и сл.

Све претходно упућује на чињеницу да стратешко планирање развоја пољопривреде и руралне економије намеће локалној заједници реализацију пројеката који би осигурали да инвестиције буду у функцији одрживог пољопривредног и руралног развоја; раста предузетништва, запослености и прихода руралног становништва; остајања пољопривредника у сеоским заједницама (смањивање миграција ка урбаним центрима) и заштите животне средине.

У Београду, 2012. године

Уредници:

Проф. др Драго Цвијановић

Доц. др Јонел Субић

САДРЖАЈ

<i>Предговор</i>	3
<i>Садржај</i>	7
УВОД	13
I ПРОЦЕС И ПРИНЦИПИ ИЗРАДЕ СТРАТЕГИЈЕ РАЗВОЈА	15
<i>(Драго Цвијановић, Јонел Субић)</i>	
1.1. ПОЛАЗНЕ ОСНОВЕ	15
1.1.1. Циљ и значај израде стратегије развоја	15
1.1.2. Методологија израде	18
1.2. ИЗВРШНИ САДРЖАЈ	18
1.3. ПРОЦЕС ИЗРАДЕ	19
1.4. ПРИНЦИПИ ИЗРАДЕ	19
II СОЦИО-ЕКОНОМСКА АНАЛИЗА СТАЊА	21
2.1. ОПШТИ ПОДАЦИ	21
<i>(Бојана Бекић)</i>	
2.1.1. Административни и географски положај	21
2.1.2. Историјат	22
2.1.3. Структура администрације	22
2.2. МАКРОЕКОНОМСКИ ПОКАЗАТЕЉИ РАЗВОЈА И РАДНИ ПОТЕНЦИЈАЛ	23
<i>(Радојица Сарић, Биљана Грујић, Лана Настић)</i>	
2.2.1. Запосленост и незапосленост	23
2.2.2. Друштвени производ	25
2.2.3. Становништво	30
2.2.3.1. Глобалне демографске тенденције	31
2.2.3.2. Структура становништва	34
2.2.3.3. Структура пољопривредног становништва	36
2.2.3.4. Тенденције и стање на тржишту рада	36

2.2.4. Домаћинства	38
2.2.4.1. Основне карактеристике домаћинстава	38
2.2.4.2. Домаћинства са газдинством	39
2.2.4.3. Структура прихода домаћинстава	40
2.3. ИНВЕСТИЦИЈЕ У ПОЉОПРИВРЕДУ И РУРАЛНИ РАЗВОЈ	42
<i>(Јонел Субић, Маријана Јовановић, Никола Његован)</i>	
2.3.1. Општа обележја досадашњих инвестиционих улагања	43
2.3.2. Инвестиције као фактор развоја пољопривреде	45
2.3.2.1. Остварене инвестиције у пољопривреди	46
2.3.2.2. Оцена остварених инвестиција у пољопривреди	50
2.3.3. Извршене исплате за инвестиције у основна средства	51
2.3.4. Могући правци улагања на основу спроведене анкете	53
2.3.5. Извршене исплате за капиталне трансфере из градског буџета	55
2.4. ПРИРОДНИ УСЛОВИ И РЕСУРСИ И ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ	60
<i>(Весна Поповић, Нада Мијајловић, Наташа Кљајић)</i>	
2.4.1. Релјеф и педолошке карактеристике	60
2.4.2. Основни климатски индикатори	61
2.4.3. Хидрографија	62
2.4.4. Пољопривредно земљиште	65
2.4.5. Шумски фонд и ловни потенцијал	68
2.4.6. Животна средина, биодиверзитет и предео	70
2.4.7. Минералне сировине и обновљиви извори енергије	78
<i>(Светлана Рољевић)</i>	
2.5. ПРОИЗВОДЊА И ТРЖИШТЕ ПОЉОПРИВРЕДНИХ И ПРЕХРАМБЕНИХ ПРОИЗВОДА	82
<i>(Славица Арсић, Светлана Рољевић, Весна Параушић)</i>	
2.5.1. Биљна производња	82
2.5.1.1. Производња житарица	83
2.5.1.2. Производња индустријског биља	84
2.5.1.3. Производња поврћа	84
2.5.1.4. Производња воћа и грожђа	86
2.5.1.5. Производња крмног биља	87

2.5.2. Сточарство	88
2.5.3. Агротехничка опремљеност пољопривредних газдинстава	96
2.5.4. Прерада пољопривредних производа	97
2.5.5. Удружења и земљорадничке задруге	100
2.5.6. Канали пласмана пољопривредних производа	102
2.6. ПРАТЕЋЕ ДЕЛАТНОСТИ, РУРАЛНА ИНФРАСТРУКТУРА И СОЦИЈАЛНИ РАЗВОЈ	104
<i>(Марко Јелочник, Предраг Вуковић, Велибор Потребих)</i>	
2.6.1. Трговина	104
2.6.1.1. Стање у сектору трговине у МЗ Заблаће	104
2.6.1.2. Оквири за развој трговине МЗ Заблаће	104
2.6.2. Занатство	106
2.6.3. Рурални туризам	107
2.6.3.1. Природне атрактивности локације	107
2.6.3.2. Предлог просторне организације туризма у МЗ Заблаће	108
2.6.3.3. Предлог за развој могућих видова туризма у МЗ Заблаће	111
2.6.4. Социјални развој	112
2.6.4.1. Насељска мрежа	112
2.6.4.2. Васпитање и образовање	113
2.6.4.3. Организација мреже објеката здравствене заштите	114
2.6.4.4. Социјална заштита	115
2.6.4.5. Установе и организације друштвеног стандарда	115
2.6.4.6. Оцена животног стандарда	118
2.6.5. Саобраћајна инфраструктура	118
2.6.5.1. Друмски саобраћај	118
2.6.5.2. Железнички, водни, ваздушни и мултимодални саобраћај	121
2.6.6. Телекомуникације, поштански саобраћај и приступ интернету	122
2.6.6.1. Фиксна телефонија	122
2.6.6.2. Мобилна телефонија	123
2.6.6.3. Поште	123
2.6.6.4. Приступ интернету и јавно информисање	124
2.6.7. Водопривредна инфраструктура	124
<i>(Наташа Кљајић)</i>	
2.6.7.1. Водоснабдевање и квалитет воде	124

2.6.7.2. Наводњавање	127
2.6.8. Енергетска инфраструктура	128
<i>(Наташа Кљајић)</i>	
2.6.8.1. Снабдевање електричном енергијом	128
2.6.8.2. Гасоводна мрежа	132
2.6.9. Управљање отпадом	133
<i>(Бојана Бекић)</i>	

III SWOT АНАЛИЗА ПОЉОПРИВРЕДЕ И РУРАЛНОГ РАЗВОЈА	
МЗ ЗАБЛАЋЕ	135
<i>(Весна Параушић, Радојица Сарих)</i>	

IV ПЛАТФОРМА, ЦИЉЕВИ И СТУБОВИ СТРАТЕГИЈЕ	140
<i>(Весна Параушић, Светлана Рољевих)</i>	

V ВИЗИЈА ОДРЖИВЕ ПОЉОПРИВРЕДЕ И РУРАЛНОГ РАЗВОЈА	
МЗ ЗАБЛАЋЕ ЗА ПЕРИОД ОД 2012. ДО 2022. ГОДИНЕ	141
<i>(Весна Параушић, Светлана Рољевих)</i>	

VI СТРАТЕШКИ ЦИЉ МЗ ЗАБЛАЋЕ У ОБЛАСТИ ОДРЖИВЕ	
ПОЉОПРИВРЕДЕ И РУРАЛНОГ РАЗВОЈА ЗА ПЕРИОД	
ОД 2012. ДО ДО 2022. ГОДИНЕ И ДЕФИНИСАЊЕ	
РАЗВОЈНИХ ПРИОРИТЕТА	143
<i>(Весна Параушић, Светлана Рољевих)</i>	

6.1. РАЗВОЈНИ ПРИОРИТЕТИ МЗ ЗАБЛАЋЕ У ОБЛАСТИ ОДРЖИВЕ	
ПОЉОПРИВРЕДЕ И РУРАЛНОГ РАЗВОЈА ЗА ПЕРИОД	
ОД 2012. ДО 2022. ГОДИНЕ	144

VII СПЕЦИФИЧНИ ЦИЉЕВИ МЗ ЗАБЛАЋЕ У ОБЛАСТИ ОДРЖИВЕ	
ПОЉОПРИВРЕДЕ И РУРАЛНОГ РАЗВОЈА И ДЕФИНИСАЊЕ	
МЕРА И ПРОЈЕКТА ПО РАЗВОЈНИМ ПРИОРИТЕТИМА	145
<i>(Весна Параушић, Бојана Бекић, Светлана Рољевих)</i>	

7.1. ПРВИ РАЗВОЈНИ ПРИОРИТЕТ:	
ЈАЧАЊЕ КОНКУРЕНТНОСТИ АГРАРНОГ СЕКТОРА НА	
ДОМАЋЕМ И ИНОСТРАНОМ ТРЖИШТУ	145

7.2. ДРУГИ РАЗВОЈНИ ПРИОРИТЕТ: ОДРЖИВО УПРАВЉАЊЕ ПРИРОДНИМ РЕСУРСИМА И ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ	157
7.3. ТРЕЋИ РАЗВОЈНИ ПРИОРИТЕТ: УНАПРЕЂЕЊЕ КВАЛИТЕТА ЖИВОТА РУРАЛОГ СТАНОВНИШТВА И ДИВЕРСИФИКАЦИЈА РУРАЛНЕ ЕКОНОМИЈЕ.	164
VIII ИЗВОРИ ФИНАНСИРАЊА, ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА И НАДЗОР . . .	172
<i>(Јонел Субић, Драго Цвијановић, Радојица Сарић)</i>	
8.1. МОГУЋИ ИЗВОРИ ФИНАНСИРАЊА	172
8.1.1. Финансирање инвестиција према пореклу капитала	174
8.1.2. Финансирање инвестиција према правној припадности капитала	175
8.1.3. Финансирање инвестиција у пољопривредној пракси	175
8.2. ПЛАНИРАЊЕ ФИНАНСИРАЊА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈЕ СТРАТЕГИЈЕ	178
8.2.1. Информације о изворима финансирања	178
8.2.2. Домаћи извори финансирања	179
8.2.2.1. Министарства Републике Србије	180
8.2.2.2. Фондови Републике Србије	182
8.2.2.3. Остали донатори	184
8.2.3. Међународни извори финансирања	185
8.3. ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА	185
8.3.1. Надлежности и обавезе	186
8.3.2. Потенцијални актери	186
8.3.3. Институционално - организациони оквири	187
8.4. НАДЗОР	189
8.4.1. Стране укључене у надзор	190
8.4.2. Индикатори надзора	193
8.4.3. Прикупљање информација	195
8.4.4. Извештаји о извршеном надзору	196
ЛИТЕРАТУРА	198
РЕЦЕНЗИЈЕ	202

УВОД

Локална Стратегија одрживе пољопривреде и руралног развоја је важан стратешки документ МЗ Заблаће за период од 2012. до 2022. године, чија је реализација финансирана кроз шему конкурентских грантова (CGS) у оквиру STAR пројекта, а који се спроводи под окриљем Министарства пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде Републике Србије.

Реализацију предвиђених пројектних активности спровео је истраживачки тим Института за економику пољопривреде из Београда.

У процесу израде стратешког документа, примењен је партиципативан приступ у којем су учествовали сви релевантни актери са територије МЗ Заблаће.

Списак учесника на изради Стратегије одрживе пољопривреде и руралног развоја МЗ Заблаће у периоду од 2012. до 2022. године:

Чланови Партнерског форума:

- Богољуб Величковић (председник)
- Снежана Марковић Ђуровић (члан)
- Цане Јовановић (члан)
- Мирко Зарић (члан)
- Драгутин Зарић (члан)
- Милева Величковић (члан)
- Милијан Пауновић (члан)
- Живан Лазовић (члан)
- Момир Винић (члан)

Чланови Тима за координацију:

- Снежана Марковић Ђуровић (председник)
- Милева Величковић (члан)
- Цане Јовановић (члан)

Чланови Радне групе из области: Привредни развој:

- Снежана Марковић Ђуровић (председник)
- Мирко Зарић (члан)
- Драгутин Зарић (члан)

Чланови Радне групе из области: Заштита животне средине:

- Цане Јовановић (председник)
- Богољуб Величковић (члан)
- Момир Винић (члан)

Чланови Радне групе из области: Социјални развој:

- Милева Величковић (председник)
- Живан Лазовић (члан)
- Милијан Пауновић (члан)

І ПРОЦЕС И ПРИНЦИПИ ИЗРАДЕ СТРАТЕГИЈЕ РАЗВОЈА

1.1. ПОЛАЗНЕ ОСНОВЕ

Израда *Стратегије одрживог развоја пољопривреде и руралног развоја МЗ Заблаће у периоду од 2012. до 2022. године*, одвија се у две фазе:

Прва фаза: „АНАЛИЗА ПОСТОЈЕЋЕГ СТАЊА И ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА“

Друга фаза: „ПЛАТФОРМА, ЦИЉЕВИ И СТУБОВИ СТРАТЕГИЈЕ“

Овим стратешким документом обухваћене су обе фазе. Сходно томе, *прва фаза* (односно, део први) обрађује две тематске целине, а то су:

- Социо-економска анализа стања.
- SWOT-анализа пољопривреде и руралног развоја.

Друга фаза (односно, део други) се односи на више тематских области, као што су:

- Визија, стратешки приоритети и циљеви развоја.
- Извори финансирања пољопривреде и руралног развоја.
- Имплементација и надзор.

Да би се приступило реализацији одрживог развоја пољопривреде и руралног развоја на територији месне заједнице Заблаће, потребно је да пројектне активности обједине ова два сегмента у јединствени стратешки документ.

1.1.1. Циљ и значај израде стратегије развоја

МЗ Заблаће и њена пољопривреда, односно аграрна политика су пред важним изазовима у предстојећем дугорочном раздобљу. У протеклих двадесетак година десиле су се веома крупне промене у политичком оквиру и макроекономским односима које су се одразиле на остале аспекте укупног живота и привређивања, како у Централној Србији, тако и Републици Србији у целини. Замах тржишне економије и тржишних принципа пословања имали су утицај и на пољопривредно-прехрамбени сектор, који је најосетљивији и по својој природи врло специфичан.

Отварање према међународној заједници, а посебно јасно опредељење наше земље за европске интеграције, захтева ново дефинисање улоге и значаја сектора пољопривреде и хране. Стога процењујемо да је сада право време за израду врло јасног стратешког документа, који ће дати одговор на кључна питања у сектору производње хране.

Досадашњи стратешки документи уопштено су врло мало третирали развитак руралних подручја, што је врло важан сегмент у укупној ЕУ пољопривредној развојној пракси, стога ценимо да овај сегмент мора бити саставни део целовитог документа под називом ***Стратегија одрживе пољопривреде и руралног развоја МЗ Заблаће у периоду од 2012. до 2022. године.***

У предтранзиционом раздобљу, у Републици Србији су аграрна политика и мере за њену имплементацију примарно биле усмерене у развитак тадашњег друштвеног сектора. Дакле, државна политика у сектору пољопривреде и хране је резултирала постојањем одређеног броја пољопривредних комбината, као стратешких носиоца развоја укупног сектора.

Насупрот овоме, остала су породична пољопривредна газдинства са свим ограничењима која је држава прописивала. Резултат су била неразвијена пољопривредна газдинства, тржишно недовољно усмерена, са традиционалним технологијама, која су имала више социјални него економски значај.

У педесетим годинама прошлога века, индустријализација је убрзала миграцију становништва из села у град, које је касније, услед пропадања великих индустријских система и гашења радних места, западало у специфичан вид градског сиромаштва. С друге стране, производни ресурси у пољопривреди нису на ваљан начин искоришћени, тако да велики део становништва Србије живи у доста тешким животним условима.

Аграрна политика се окренула развоју пољопривреде на пољопривредним газдинствимама, а паралелно је текао процес либерализације и излагања многих субјеката озбиљнијој тржишној утакмици. На површину су испливале и бројне слабости у многим секторима.

Пољопривреда Србије се отварала увођењем тржишних принципа и применом међународних стандарда и праксе, што је све резултирало променом поимања пољопривреде као значајне делатности у којој је могуће остварити профит. Промена односа према сектору пољопривреде је резултат непостојања адекватних радних места у другим секторима привреде, а заједно са трансформацијом друштвеног у приватно власништво и заокрет према тржишној привреди резултирали су технолошким вишковима, односно вишку радне снаге.

Само по себи, пољопривреда се често истицала као једина могућност за осигурање егзистенцијалних услова живљења, односно сектор пољопривреде је заправо постао својеврсни социјални покретач. Што може имати и позитиван и негативан предзнак.

Она ублажава социјалне тензије, али се на тај начин одржава уситњен сектор и успоравају нужне структурне промене.

Имајући у виду потенцијале за развој пољопривреде и тржишну апсорпциону моћ тих производа, овом се сектору на подручју МЗ Заблаће, у наредном периоду, мора посветити знатно већа пажња. Сходно томе, основа за израду Стратегије могла би се подвести под следеће разлоге:

- Пољопривреда на подручју МЗ Заблаће, налази се у веома интензивном процесу промена, почевши од промене самог разумевања суштинске улоге пољопривреде за развој једне државе, па до нужних институционалних промена у самој МЗ Заблаће, тако и шире, како у Централној Србији, тако и Републици Србији у целини.
- Недостатак стратешког документа за планирање развојне политике - постојећи документи су услед динамичних промена превладани или немају довољан обухват да надоместе улогу и значај који треба да има документ Стратегије.
- Потреба редефинисања аграрне политике МЗ Заблаће у складу са укупном аграрном политиком Републике Србије, како би она омогућила даљи дугорочно одржив развој пољопривреде и што је посебно важно, потреба да се та политика усклађује са захтевима међународних интеграционих процеса, пре свих приступања Светској трговинској организацији (WTO), Споразуму о стабилизацији и придруживању (SAA) и чланству у Европску унију.
- Све наведено указује на чињеницу да се у овом тренутку пољопривреда МЗ Заблаће заиста налази на својеврсној раскрсници и пред бројним новим изазовима као што су:
 - Како изградити одржив и ефикасан сектор који може бити конкурентан на домаћем и иностраним тржиштима?
 - Како убрзано радити на повећању укупне пољопривредне производње до оптималног коришћења расположивих ресурса с циљем да се повећа прехранбена сигурност и сигурност хране?
 - Како осигурати одржив развој руралних подручја, имајући у виду све његове аспекте, посебно очување животне средине и побољшање животног стандарда сеоског становништва?
 - У ком правцу реформисати и изграђивати институције како би оне могле одговорити развојним потребама и захтевима ЕУ интеграција?
 - Израда стратешког документа који ће бити платформа за даље активности на стварању повољних услова за развој пољопривреде, први је предуслов у одговору на бројне изазове.

1.1.2. Методологија израде

Сама израда Стратегије (*први део*) захтева комплексан приступ и истраживање, што се може обезбедити само тимским радом интердисциплинарног састава.

Ток израде Стратегије одвија се у више фаза, почев од организационих припрема, дефинисања задатака, успостављања одговарајуће сарадње на терену, усклађивања методолошких поступака и одређивања носилаца активности. Затим следи фаза прикупљања и сређивања информационе основе у непосредној сарадњи са званичним представницима локалних управа, анкетањем развојно оријентисаних газдинстава, привредних субјеката и органа локалне управе, уз уважавање стратешких докумената вишег ранга. Даља фаза рада претпоставља детаљну анализу потенцијала, услова и праваца будућег развоја. При том се даје и пројекција динамике и стања глобалних развојних агрегата.

Завршни послови на изради Стратегије везани су за њено представљање јавности, уз уважавање свих конструктивних сугестија, предлога и примедби од стране стручне и научне јавности и свих релевантних учесника у пољопривредној делатности, верификацију изнетих предлога од стране овлашћеног тела Наручиоца и Савета за израду Стратегије, те њено коначно усвајање.

1.2. ИЗВРШНИ САДРЖАЈ

Стратегија има задатак да буде основни водич који ће усмеравати акције и напоре свих носилаца развоја пољопривреде и руралног развоја на подручју МЗ Заблаће. Истовремено, она је уклопљена у могућности финансијских, материјалних и људских ресурса.

Садржај документа Стратегије (*први део*), изложен је у три основна поглавља.

Прво поглавље, садржи тематску област која се односи на *Процес и принципе израде Стратегије развоја*.

Друго поглавље, садржи тематску област која се односи на *Социо-економску анализу стања*, као реалну подлогу за идеје какав развој пољопривреде и рурални развој МЗ Заблаће желимо у будућности.

Значајно место је нашло *посебно поглавље (треће)* у коме се анализирају снаге, слабости, шансе и претње развоја пољопривреде и руралног развоја МЗ Заблаће, чији је детаљан приказ дат у оквиру SWOT матрице.

1.3. ПРОЦЕС ИЗРАДЕ

Документ Стратегија развоја одрживе пољопривреде и руралног развоја МЗ Заблаће у периоду од 2012. до 2022. године, у процесу своје израде прошао је све уобичајене и предвиђене фазе и поступке који обезбеђују да он буде заснован на реалној и критичкој анализи и оцени достигнутог нивоа развијености, на реалној процени ресурса, те на свеобухватној и респектабилној сагласности широког круга актера. *Социо-економску анализу стања*, њене налазе и оцене је уз истраживачки тим, озбиљно је разматрао и Партнерски форум за учешће у изради Стратегије, који је именовано председник МЗ Заблаће. *Радне групе* су, уз оцену социо-економске анализе стања, биле прво место где су разматране идеје о одрживој пољопривреди и руралном развоју МЗ Заблаће, у периоду од 2012. до 2022. године.

Сврха *дефинисања визије, стратешких циљева* МЗ Заблаће у области пољопривреде и руралног развоја, као и *специфичних циљева, мера и пројеката* који ће се кроз Стратегију одрживог дугорочног развоја имплементирати, огледа се у настојању да се овај стратешки документ употреби као:

- *оквир за развој и основ за коришћење расположивих финансијских средстава*: буџетских средстава Републике, буџетских средстава града Чачка, фондова ЕУ (Инструмент предприступне помоћи, IPA), донација појединих држава и програма (USAID, Светска банка);
- *основа за усредсређену међуопштинску сарадњу и јавно приватне партнерске односе* (сарадња града са заинтересованим привредницима, уз подршку финансијских институција).

Након јавне презентације, разматрања свих заинтересираних учесника у планирању, оцењене су све примедбе, предлози за измене или допуне, а оно што је било могуће и за шта је Партнерски форум оценио да је оправдано и примењиво, уграђено је у дефинитиван текст Стратегије одрживог дугорочног развоја.

1.4. ПРИНЦИПИ ИЗРАДЕ

Један од основних принципа на којима треба да се заснива израда стратешког документа одрживог дугорочног развоја, као што је нпр. Стратегија одрживе пољопривреде руралног развоја, и то било којег подручја, јесте принцип партнерства у њеном дефинисању и имплементацији. То значи да сви релевантни актери, као што су представници локалне самоуправе, њених структура, предузећа, пословних удружења, коморе, невладиних организација и цивилног сектор, треба да буду укључени у процес доношења стратешког документа одрживог дугорочног развоја.

На истим принципима, одређене су радне групе за различите секторе које су узеле учешћа у оцени елемената анализе стања, као и оцени перспективе развоја

Стратешко планирање одрживог пољопривредног и руралног развоја локалних заједница

пољопривреде и руралног развоја МЗ Заблаће за наредни дугорочни период. Стога, може се рећи да је ова Стратегија документ заснован на општем консензусу о жељеним достигнућима развоја пољопривреде и руралног развоја сеоског насеља Заблаће из којег јасно произилазе обавезе, не само за град Чачак, на чијој се територији налази МЗ Заблаће и њене органе и организације, него и за све субјекте унутар пословне заједнице, невладине организације и саме грађане.

У току израде Стратегије, настојано је да се на сваки начин доследно примењују и остали принципи битни за њено доношење. Због тога је она утврђена тако да представља својеврстан спој обавеза свих учесника у процесу њеног доношења, у правцу њене имплементације, праћења и контроле тих процеса.

II СОЦИО-ЕКОНОМСКА АНАЛИЗА СТАЊА

2.1. ОПШТИ ПОДАЦИ

2.1.1. Административни и географски положај

Насеље Заблаће, површине 8,61 km² смештено је у Моравичком округу и административно припада територији Града Чачка. Налази се на 198 m надморске висине, у Чачанској котлини, на 43° 50' 48» северне географске ширине и 20° 27' 0» источне географске дужине. Читава територија града Чачка одликује се брдско-брежуљкастим рељефом, који се може поделити на три главне мофролошке целине: чачанску котлину, брдско-брежуљкасти предео и планински предео. Чачанска котлина лежи на надморској висини од 200 до 300 метара и оивичена је планинама: Овчаром и Кабларом на западној страни, планином Јелицом на јужној страни и планинама Вујном и Буковиком на северној страни. Целокупна дужина Чачанске котлине износи око 40 km а укупна површина јој је око 270 km². Насеље Заблаће налази се у подножју планине Јелице на десној обали реке Западне Мораве. Са запада насеље Заблаће ограничено је селом Вапа, са југа регионалним путем Чачак – Краљево односно селом Жежевица, са истока селом Кукићи а са севера реком Западна Морава односно прекоморавским селом Доња Горевница.

Клима овог краја је умерено-континентална, карактеристична за подручје целе Србије. Просечна годишња температура ваздуха је око 10°C а просечна влажност ваздуха износи 80,7%. Јаких ветрова нема, а најчешћи су северни и северо-источни ветрови, са просечном брзином од 2,3 m/s. Западни ветрови, који знатно ређе дувају имају просечну брзину од 1,4 m/s. Просечна годишња количина падавина износи око 693 mm живиног стуба. Најтоплији месец је август, а најхладнији јануар.

Према попису из 2002. године у насељу Заблаће живи 1.225 становника, који се углавном баве пољопривредом. Насеље Заблаће окружено је насељима Кукићи, Липница, Жежевица, Доља Горевница, Мојсиње и Вапа. Удаљеност од града Чачка износи 9 km. Заблаће је повезано са Чачком регионалним путним правцем Р-226 (Чачак - Краљево) а преко Чачка магистралним путним правцима М-5, М-22 и М-23 са мрежом друмских саобраћајница, где је од приоритетног значаја мрежа Трансевропских магистрала. Са суседним насељима, који се налазе са десне стране реке Западне Мораве, насеље је повезано асфалтном путном мрежом, док са селима на левој обали реке Западне Мораве остварује везу преко моста у селу Мршинци, на 9 километара од села, и моста у Чачку. Кроз село пролази железничка пруга којом саобраћају путнички и теретни возови на релацији Пожега – Чачак – Краљево – Сталаћ.

2.1.2. Историјат

Насеље Заблаће први пут се спомиње у документима из петнаестог века, у подацима о попису становништва Смедеревског санџака из 1476. године када је у селу било 12 кућа. Само насеље је вероватно још старије јер су археолошке ископине представљене римским новцем из другог века нове ере, показале да је римски пут од Чачка ка Краљево водио кроз заблаћско поље. У време Првог српског устанка, у периоду 1804 – 1813. године, у Заблаћу је живео кнез пожешки Аврам Лукић, који је 1805. године био члан првог Правитељствујушћег совјета, а у својој кући је држао школу. Аврам Лукић је активно учествовао у борбама за ослобођење од Турака у Другом српском устанку под барјаком Милоша Обреновића, а настрадао је у преговарачкој мисији у логору Курдиш паше 1815. године. У Заблаћу је 1813. године постојала школа о чему сведочи најстарији писани документ чачанског Архива.

Седамдесетих година 19. века, насеље Заблаће померило се ка тек изграђеној саобраћајници Чачак - Краљево где је 1874. године саграђена црква. Насеље Заблаће представљало је општину Заблаће још у 19. веку, које је имало општински суд и друге институције државе (школа, задруга и др.). Све до 1965. године насеље Заблаће било је седиште општине Заблаће које је обухватало 17 насеља: Балуга Трнавска, Бањица, Брезовица, Горичани, Жежевица, Качулице, Кукићи, Липница, Мршинци, Петница, Премећа, Рајац, Слатина, Вапа, Виљуша, Заблаће и Жаочани. Након укидања Општине Заблаће сва насеља Општине ушла су састав општине Чачак. У Заблаћу је 1880. године рођен српски песник Владислав Петковић Дис који је зачетник модерне српске књижевности. У Заблаћу од 1965. године постоји спортски клуб *Омладинац*, а село је дало и двоје истакнутих спортиста: Младомир Радовановић био је осамдесетих година прошлог века члан фудбалске олимпијске репрезентације СФРЈ, а Снежана Голубић репрезентативка СФРЈ у бацању кладива и диска и рекордерка. У насељу Заблаће живео је и Срећко Јововић, певач народне музике, победник МЕСАМ-а 1988. године, спортски радник и донатор клуба.

2.1.3. Структура администрације

Месна заједница Заблаће административно припада граду Чачку, која у свом саставу има још 56 сеоских и 9 градских месних заједница. Месна заједница је основана ради задовољавања потреба и интереса сеоског становништва. Месна заједница Заблаће на својој територији има месну канцеларију основану ради вршења послова који се односе на лична стања грађана, оверу докумената, издавање уверења, вођење евиденција предвиђених законом, пружање стручне помоћи месној заједници итд. У месној канцеларији свакодневно је упослен један референт односно шеф месне канцеларије. Месна заједница Заблаће има једно стално запослено лице које води административне послове месне заједнице.

2.2. МАКРОЕКОНОМСКИ ПОКАЗАТЕЉИ РАЗВОЈА И РАДНИ ПОТЕНЦИЈАЛ

2.2.1. Запосленост и незапосленост

Запосленост и незапосленост представљају један од индикатора друштвено-економског развоја сваког подручја. С обзиром да не постоје подаци за број запослених лица по секторима делатности исказани на нивоу насеља, према званичној статистици, подаци су обрађени на нивоу града Чачка коме насеље Заблаће административно припада, узимајући у обзир и податке на нивоу Републике Србије, Централне Србије и Моравичког округа у временском периоду 2006-2009. године (Табела 1.). Једино кроз овакав приступ може се спровести компаративна анализа броја запослених лица по секторима делатности.

Табела 1. Број запослених лица по секторима делатности у временском периоду 2006-2009. година¹ (годишњи просек²)

Запослени	2006.				2007.			
	Р. Србија	Централна Србија	Моравички округ	Град Чачак	Р. Србија	Централна Србија	Моравички округ	Град Чачак
Укупно	1.471.750	1.090.808	42.505	22.460	1.432.851	1.059.091	41.202	21.759
Пољопр., шумарство и водопривреда	58.336	23.404	1.289	499	54.090	22.229	1.156	450
Рибарство	1.059	283	0	0	1.055	293	8	8
Прерађ. индустрија	420.957	304.744	18.679	8.252	391.897	281.047	17.566	7.437
Хотели и ресторани	24.736	21.357	779	288	24.290	21.179	756	331
Образовање	125.437	91.763	3.194	1.801	129.421	94.447	3.301	1.889
Остале комуналне друшт. и личне услуге	841.225	649.257	18.564	11.620	832.098	639.866	18.415	11.975
Запослени	2008.				2009.			
	Р. Србија	Централна Србија	Моравички округ	Град Чачак	Р. Србија	Централна Србија	Моравички округ	Град Чачак
Укупно	1.428.457	1.052.529	40.756	21.887	1.396.792	1.034.443	39.004	20.605
Пољопр., шумарство и водопривреда	48.505	20.427	1.053	341	45.091	19.256	908	296

1 Укључени су запослени у привредним друштвима, предузећима, установама, задругама, организацијама и малим привредним друштвима (до 50 запослених) који нису обухваћени редовним полугодишњим истраживањем, а који су добијени оценом из анкете за допуну полугодишњег истраживања о запосленима.

2 Годишњи просек израчунат је на бази два стања: 31.03. и 30.09.

Стратешко планирање одрживог пољопривредног и руралног развоја локалних заједница

Рибарство	1.023	274	16	16	1.038	327	10	10
Прерађ. индустрија	370.354	261.530	16.577	7.182	339.428	239.498	15.071	6.454
Хотели и ресторани	23.644	20.389	658	322	22.520	19.446	548	275
Образовање	132.982	96.697	3.377	1.933	134.795	97.885	3.474	2.007
Остале комуналне, друштвене и личне услуге ³	851.949	653.212	19.075	12.093	853.920	658.031	18.993	11.563

Извор: Општински годишњак за 2007, 2008, 2009 и 2010. годину, РЗС, Београд.

Генерално посматрано, укупан број запослених лица у анализираном временском периоду 2006-2009. година показује *тренд опадања* на нивоу града Чачка, осим 2008. године када је забележен веома скроман раст. Овакав тренд кретања је у одређеној мери, у корелацији са трендом кретања на нивоу Републике Србије, Централне Србије и Моравичког округа. Другим речима, уочљива су апроксимативно иста кретања, изузев 2008. године. У односу на 2006. годину, у 2009. години укупан број запослених лица смањило се за 6% на територији града Чачка. Поред актуелних привредних реформи које су карактеристичне за транзициони период, требало би, такође, напоменути да је *на смањење броја запослених по посматраним подручјима значајним делом утицала и светска економска криза*, која се проширила и на нашу земљу. Посматрано по секторима делатности за 2009. годину, у граду Чачку процентуално *највећи број запослених лица је у прерађивачкој индустрији 31,3%*, затим следи образовање 9,7%, па пољопривреда, шумарство и водопривреда 1,4%, итд. Дакле, може се закључити да око 1/3 од укупног броја запослених лица ради у сектору прерађивачке индустрије, и да тај контингент запослених лица представља развојну снагу градске економије. Учешће броја запослених лица у прерађивачкој индустрији у односу на републички ниво веће је за 7%, док је у односу на округ мање за апроксимативно исти проценат за колико је веће у односу на републички ниво. Учешће броја запослених лица у пољопривреди, шумарству и водопривреди у односу на републички ниво мање је за 1,8%, док је у односу на округ мање за 0,9%. Од свих посматраних делатности на нивоу града Чачка, *једино у образовању приметан је тренд раста броја запослених лица у посматраном временском периоду 2006-2009. година*, што је од изузетног значаја са аспекта будућег развоја људских ресурса и даљег социјалног прогреса на нивоу града. У 2009. години, у односу на 2008. годину, у сектору образовања остварен је раст броја запослених лица од 3,8%. У рибарству и услужним делатностима, као што су хотели и ресторани, број запослених лица осцилирао је у анализираном временском периоду.

У временском периоду 2006-2009. година, *број незапослених лица у граду Чачку има*

3 Под осталим услугама укључене су делатности: вађење руде и камена, производња електричне енергије, гаса и воде, грађевинарство, трговина на велико и мало, оправка, саобраћај, складиштење и везе, финансијско посредовање, послови са некретнинама и изнајмљивање, државна управа и социјално осигурање, друге комуналне, друштвене и личне услуге и лица која самостално обављају делатност.

тенденцију опадања (Табела 2.). Такође, у истом периоду дошло је и до смањења броја запослених лица, осим у 2008. години (Табела 1.). Очигледно је да ове две величине нису у корелацији иако би требало да буду, односно да смањење броја запослених лица имплицира повећање броја незапослених лица, и обрнуто. Наизглед овакав тренд кретања обе величине је парадоксалан, али ипак могућ, и може се образложити кроз неусаглашену промену броја новостворених радних места са контингентом броја нових лица која траже запослење (улазе у радну снагу). Такође, могуће је и да је један број незапослених лица, највероватније, мигрирао у потрази за послом ка другим градовима/регионима, с обзиром да је смањен број незапослених лица или је можда реч о сивом тржишту рада, тј. *раду на црно*, с обзиром да није дошло до повећања броја запослених лица у граду Чачку.

Табела 2. Број незапослених лица по подручјима у временском периоду 2006-2009. година

Година	Р. Србија	Централна Србија	Моравички округ	Град Чачак
2006.	916.257	640.767	28.245	16.405
2007.	785.099	569.760	23.261	12.995
2008.	727.621	536.012	21.630	11.410
2009.	730.372	532.054	21.112	10.562

Извор: Општински годишњак за 2007, 2008, 2009 и 2010. годину, РЗС, Београд.

У 2009. години број незапослених лица смањено се за 7,4% у односу на 2008. годину, па је износио 10.562, а у односу на 2006. годину за чак 64,4%. *Овај податак, свакако, представља позитивну чињеницу, али поставља се питање како се то није одразило на повећање броја запослених лица, осим у 2008. години?*

2.2.2. Друштвени производ

Друштвени производ је до 2005. године био један од основних макроекономских агрегата за праћење економског развоја. Међутим, од 2006. године, због промене и усклађивања са међународним стандардима, званична статистика не врши обрачун макроекономских агрегата по материјалном концепту, већ се врши обрачун бруто домаћег производа (БДП) и то на нивоу Републике, док се на новоу општина/градова не исказују ови подаци.

Кретање бруто домаћег производа (БДП) у периоду 2000. до 2011. године, укупно и по становнику приказано је на нивоу Републике, изражено је у текућим ценама (Табела 3.).

На основу анализираних података може се видети да је остварен пораст бруто домаћег производа изражен у динарима, по становнику и укупно, на нивоу Републике. Међутим, када су подаци приказани у еврима, пораст овог показатеља је изражен до 2008. године. Потом је у 2009. години у односу на 2008. годину забележен пад и укупно оствареног бруто домаћег производа и износа анализираних показатеља по становнику.

Табела 3. Бруто домаћи производ (БДП) Републике Србије у РСД (у текућим ценама)

Година	БДП, у текућим ценама – укупно, мил. РСД	БДП, у текућим ценама – по становнику, РСД	БДП – укупно, мил. EUR	БДП – по становнику, EUR
2000.	384.225	51.119	25.539	3.398
2001.	762.178	101.577	12.821	1.709
2002.	972.580	129.677	16.028	2.137
2003.	1.125.840	150.501	17.306	2.313
2004.	1.380.712	185.004	19.026	2.549
2005.	1.683.483	226.251	20.306	2.729
2006.	1.962.073	264.731	23.305	3.144
2007.	2.276.886	308.455	28.468	3.857
2008.	2.661.387	362.082	32.668	4.445
2009.	2.713.205	370.616	28.883	3.945
2010.*	2.986.614			
2011.* - први квартал	731.059			

* Процена

Извор: <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=61>

С обзиром на значај економских индикатора за праћење развоја градова/општина и њиховог поређења са другим ентитетима, приказано је кретање друштвеног производа по становнику у периоду 2000. до 2005. године (Табела 4.). Показатељ је анализиран на нивоу Републике, Централне Србије, Моравичког округа и града Чачка, на чијем подручју се налази насељено место Заблаће. Обрачун се у званичној статистици не врши испод нивоа града/општине.

Табела 4. Друштвени производ по становнику, у динарима

Година	Република Србија	Централна Србија	Моравички округ	Чачак
2000.	41.960	37.493	40.632	36.004
2001.	73.740	64.499	76.472	76.045
2002.	93.555	88.652	85.667	83.088
2003.	108.015	102.414	97.190	100.678
2004.	137.934	132.760	119.666	122.229

Напомена: Нису обухваћени подаци за Косово и Метохију.

Извор: Друштвени производ Републике Србије за одговарајуће године; Друштвени производ и народни доходак Србије за одговарајуће године; Републички завод за статистику.

У периоду од 2000. до 2004. године друштвени производ по становнику у граду Чачку је у већини година на нижем нивоу у односу на Републику и Централну Србију. Такође је на почетку периода анализирани показатељ по становнику на нивоу Града био нижи у односу на Округ, док је током анализираног периода дошло до промене односа, тако да је на крају периода друштвени производ по становнику у Граду виши у односу на вредност у Моравичком округу. Највиши друштвени производ по становнику у посматраним нивоима остварен је на нивоу Републике.

Структура друштвеног производа указује које гране привреде су развијеније, а које су мање значајне за укупан развој на анализираним подручјима. У структури друштвеног производа на подручју града Чачка, током 2000. и 2001. године, највећи део је остварен из делатности индустрије и рударства (39,71% у 2000. години и 36,79% у 2001. години). Учешће ове делатности је на нивоу Чачка знатно више у односу на ниво Републике и Централне Србије, док је ниже у односу на Моравички округ (Табела 5.). Највећи удео ове делатности је на нивоу Моравичког округа, док је најнижи на нивоу Централне Србије.

Табела 5. Структура друштвеног производа у периоду 2000 - 2001. година (%)

Делатности	Подручје и година							
	Република Србија	Централна Србија	Моравички округ	Чачак	Република Србија	Централна Србија	Моравички округ	Чачак
	2000.				2001.			
Индустрија и рударство	34,83	32,45	43,66	39,71	33,98	32,44	41,68	36,79
Пољопривреда и рибарство	23,04	19,79	26,63	25,84	24,57	21,57	26,98	24,45
Шумарство	0,73	0,64	0,34	-1,60	0,40	0,45	1,25	0,50
Водопривреда	0,22	0,14	0,10	0,23	0,15	0,09	0,11	0,22
Грђевинарство	5,66	5,65	4,18	4,68	5,00	4,75	3,75	4,59
Саобраћај и везе	8,40	10,75	0,88	-3,71	10,23	12,74	5,53	5,34
Трговина	16,03	18,10	16,34	24,45	14,20	15,28	12,75	18,08
Угоститељство и туризам	2,01	2,29	2,07	2,67	2,11	2,55	1,73	2,00
Занатство (производни део)	1,74	2,31	2,44	3,24	2,27	2,46	2,26	2,65
Стамбено ком. делат. (производни део)	1,32	1,20	0,67	0,69	1,32	1,37	1,19	1,63
Финансијске и др. услуге (производ. део)	4,94	5,27	2,70	4,01	4,34	4,44	2,21	3,09

Делатности	Подручје и година							
	Република Србија	Централна Србија	Моравички округ	Чачак	Република Србија	Централна Србија	Моравички округ	Чачак
	2000.				2001.			
Образовање и култура (производни део)	0,76	0,95	0,19	0,11	0,96	1,28	0,18	0,12
Здравство и соц. заштита (произв. део)	0,32	0,46	-0,20	-0,31	0,47	0,58	0,37	0,55

Напомена: Нису обухваћени подаци за Косово и Метохију.

Извор: Друштвени производ Републике Србије за одговарајуће године; Друштвени производ и народни доходак Србије за одговарајуће године; Републички завод за статистику.

Делатност која је друга по значају у формирању укупног друштвеног производа како града Чачка, тако и Округа, Републике и Централне Србије је пољопривреда и рибарство.

Трговина је такође од великог значаја за формирање укупног друштвеног производа на свим анализираним нивоима. Остале делатности имају далеко мањи значај у формирању друштвеног производа града Чачка и њихово учешће је испод 10%.

У 2002. години долази до промене класификације делатности, а структура друштвеног производа на нивоу града Чачка се у периоду од 2002. до 2005. године значајно мења. На почетку периода, у 2002. години највеће учешће имала је прерађивачка индустрија чије је учешће износило чак 33,52%, док је у 2005. години учешће ове делатности износило свега 23,61% (Табеле 6. и 7.). На нивоу осталих анализираних ентитета, као и на нивоу Града дошло је до смањења учешћа прерађивачке индустрије у формирању друштвеног производа, али је смањење знатно мање изражено у односу на ниво Града.

Пољопривреда, лов, шумарство и водопривреда Града Чачка је у 2002. години остварила учешће од 19,14%, а потом је дошло до константног смањења учешћа ове делатности тако да је 2005. године износило 16,93%. Код ове делатности је исто као и код делатности прерађивачке индустрије дошло до значајног смањења учешћа и на осталим нивоима. Најниже учешће ове делатности је на нивоу Централне Србије, док је највише на нивоу Моравичког округа.

Табела 6. Структура друштвеног производа у периоду 2002 - 2004. године (%)

Делатности	Подручје и година											
	Република Србија	Централна Србија	Моравички округ	Чачак	Република Србија	Централна Србија	Моравички округ	Чачак	Република Србија	Централна Србија	Моравички округ	Чачак
	2002.				2003.				2004.			
Пољоприв., лов, шумарство и водоприв.	19,18	17,09	23,95	19,14	16,60	15,19	24,18	19,81	16,33	13,76	21,10	17,45
Рибарство	0,07	0,02	0,00	0,00	0,04	0,01	0,00	0,00	0,04	0,01	0,00	0,00
Вађење руда и камена	2,18	2,29	1,02	0,77	2,53	2,28	0,81	0,67	2,96	1,96	0,81	0,50
Прерађивачка индустрија	30,26	28,04	39,15	33,52	28,80	24,34	34,77	27,96	26,51	23,66	36,32	28,36
Производња и снаб. ел. ен., гасом и водом	5,66	5,80	5,33	8,49	6,01	6,41	5,44	8,09	6,21	6,96	4,66	6,92
Грађевинарство	5,74	5,98	5,17	7,15	6,56	7,20	4,62	5,62	6,76	7,72	5,39	5,16
Трговина на велико и мало, оправка	18,62	19,78	13,70	18,43	22,33	25,14	16,63	22,53	22,89	25,05	18,09	25,83
Хотели и ресторани	2,11	2,36	1,79	1,81	2,08	2,38	1,65	1,51	1,94	2,19	1,82	1,50
Саобраћај, складиштење и везе	12,38	14,59	7,98	8,48	11,18	12,81	10,03	11,72	12,03	13,83	9,85	11,71
Акт. у вези са некретнин., изнајмљивање	3,40	3,62	1,81	2,13	3,50	3,86	1,76	1,98	3,93	4,44	1,78	2,46
Здравствени и социјални рад	0,24	0,27	0,10	0,09	0,20	0,21	0,12	0,10	0,22	0,23	0,14	0,08
Остале комуналне, друш. и личне услуге	0,16	0,16	0,00	0,00	0,17	0,17	0,00	0,00	0,18	0,19	0,03	0,03

Напомена: Нису обухваћени подаци за Косово и Метохију.

Извор: Друштвени производ Републике Србије за одговарајуће године; Друштвени производ и народни доходак Србије за одговарајуће године; Републички завод за статистику.

Трговина на велико и мало, оправка је делатност чије учешће је у анализираном четворогодишњем периоду отворило значајно повећање на свим посматраним нивоима. На нивоу Града пораст учешћа у друштвеном производу из делатности трговине на велико и мало и оправке повећан је са 18,43% на 29,93%.

На подручју Чачка у анализираном периоду остварен је и пораст учешћа друштвеног производа из делатности саобраћаја, складиштења и веза. У 2005. години учешће ове делатности је повећано на 12,23% у односу на 8,48% колико је учествовало у формирању укупног ДП на почетку анализираног периода (у 2002. години). На нивоу осталих ентитета учешће ове делатности је остало на приближно истом нивоу.

Табела 7. Структура друштвеног производа у 2005. години (%)

Делатности	Подручје и година			
	Република Србија	Централна Србија	Моравички округ	Чачак
	2005.			
Пољоприв., лов, шумарство и водоприв.	15,97	13,36	19,35	16,93
Рибарство	0,04	0,01	0,00	0,00
Вађење руда и камена	4,79	2,81	1,14	0,36
Прерађивачка индустрија	27,33	26,80	37,63	23,61
Производња и снабевање. ел. енергијом., гасом и водом	3,60	3,55	4,12	6,11
Грађевинарство	6,97	8,11	5,07	5,96
Трговина на велико и мало, оправка	22,88	23,90	19,04	29,93
Хотели и ресторани	1,84	2,19	1,47	1,71
Саобраћај, складиштење и везе	12,21	14,15	9,93	12,23
Активности. у вези са некретнинама., изнајмљивање	3,90	4,63	2,09	3,03
Здравствени и социјални рад	0,22	0,23	0,13	0,08
Остале комуналне, друштвене. и личне услуге	0,24	0,27	0,03	0,05

Извор: Интерни подаци Републичког завода за статистику, Републички завод за статистику, Република Србија

Остале делатности имају ниско учешће у формирању укупног друштвеног производа и нису од великог значаја за развој анализираних ентитета.

2.2.3. Становништво

Становништво је основни ресурс, покретач сваке људске активности и има пресудну улогу у друштвено-економском развоју сваке земље, али и у погледу очувања животне средине. Од величине становништва и његове структуре, зависи опстанак и прогрес сваке људске заједнице, тј. друштва. Такође, уз становништво неопходни су и одговарајући ресурси, пре свега природни ресурси, али и ресурси

које је човек створио у процесу производње, тј. материјална добра. Од њихове интеракције зависи да ли ће се друштвено-економски развој одвијати у повољним, мање повољним или неповољним условима. У прошлости су економски фактори односно ресурси, углавном добијали примат у односу на животну средину и природни капитал. Данас, у савременом свету, на глобалном и локалном нивоу код креатора друштвено-економског развоја постоји тежња за решавањем одређених проблема који произилазе из два наизглед конфронтирајућа захтева, а то су *захтев за квалитетнијим животом становништва и захтев за заштитом животне средине као амбијентом у коме становништво егзистира*, што представља нормативну, али и људску и међугенерациску обавезу. *С обзиром да се број и структура становника, али и обим и интензитет експлоатације природних ресурса током времена мењају, то имплицира и одговарајуће промене у квалитету живота, односно у условима друштвено-економског развоја с тежњом да буду одрживи.*

Сходно томе, значај демографског аспекта проширује се и на *концепт одрживог развоја*, односно може се рећи да *становништво, као веома важан интегрални елемент прогреса сваког друштва, представља један од фактора одрживог развоја кроз интеракцију са животном средином и економијом*. Имајући то у виду, неопходно је водити рачуна у погледу динамике раста бруто домаћег производа, од чије висине зависи задовољавање бројних и растућих потреба становништва, као и у погледу коришћења расположивих капацитета природних ресурса који су у функцији његовог стварања, а да се, при томе, не угрози носиви екосистем. Наиме, необновљиви ресурси би требало да се што рационалније користе и тиме продужи век њихове експлоатације, а обновљиви ресурси користе тако да њихова репродукција буде стална и довољна за садашње генерације становништва, али и за будућа поколења, што је у складу са концептом одрживог развоја.

2.2.3.1. Глобалне демографске тенденције

Заблаће спада у сеоско насеље које административно припада граду Чачку - Моравичком округу. По попису из 1961. године, у Заблаћу је становништво порасло за 1,4% у односу на попис из 1953. године, што представља релативну промену, тј. раст броја становника између две пописне године. Пописом из 1971. године у Заблаћу је задржан тренд раста становништва у односу на 1961. годину, нешто јачег интензитета у односу на 1953. годину, што је допринело да стопа раста буде два пута већа (2,8%). У наредној пописној години, односно 1981. години дошло је до повећања становништва за 15,7% у односу на 1971. годину, да би се у 1991. години број становника повећао свега 2%. Последња пописна година, односно 2002. година имала је измењену статистичку методологију у односу на претходне године. Број становника у Заблаћу 2002. године био је за 3,9% мањи него 1991. године. Претходно разматрана демографска кретања табеларно су приказана (Табела 8.). Генерално посматрано, глобалне демографске тенденције у временском периоду 1953-2002. година, указују да је до краја 60-тих

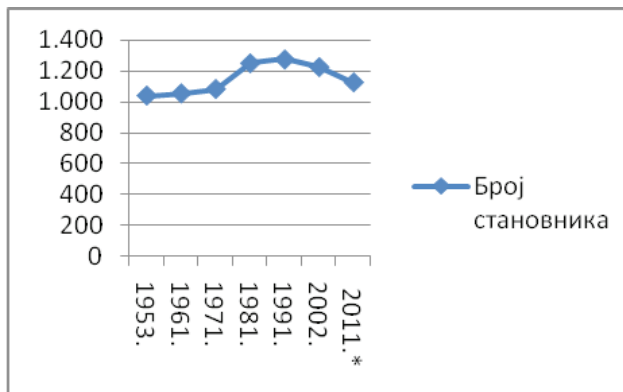
година XX века у насељу Заблаће остварен благи, незнатни раст броја становника, током 70-тих значајнији раст који је почетком и током 80-тих успорен, да би 90-тих био заустављен, а затим је уследио тренд постепеног смањивања броја становника који је настављен и почетком 2000. године (графикон 2). Број становника од 1953. до 2002. године повећао се за 18,2%. Међутим, према спроведеном истраживању Института за економику пољопривреде Београд у сарадњи са представницима МЗ на терену, и на основу прикупљене и обрађене документације, процењује се да насеље Заблаће има 1.125 становника (2011. година), што представља смањење броја становника за чак 8,2% у односу на 2002. годину (Табела 8.). Дакле, тренд смањења броја становника настављен је од 2002. године, при чему је оно дупло веће у односу на временски период 1991-2002. година, па се може закључити да је реч о прогресивном тренду смањења и негативним демографским тенденцијама које су и даље присутне. Иначе, становништво Заблаћа чини 1% укупног становништва града Чачка.

Табела 8. Број становника у насељу Заблаће (1953-2011. године)

Година	Број становника	Индекс промене броја становника између година
1953.	1.037	-
1961.	1.052	101,4
1971.	1.081	102,8
1981.	1.251	115,7
1991.	1.276	102,0
2002.	1.226	96,1
2011.*	1.125	91,8

Извор: Књига 9, Становништво, упоредни преглед броја становника 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002, подаци по насељима, РЗС, Београд, 2004; 2011* - према истраживању ИЕП, Београд и прорачун аутора (индекс промене).

Графикон 1. Тренд кретања броја становника у насељу Заблаће (1953-2011. године)



Извор: Табела 8.

Град Чачак карактерише негативан природни прираштај, што указује на депопулацију и старење становништва, што је условљено у највећем броју случајева опадањем стопе фертилитета и наталитета, али и ефектом веома честих миграција. Сходно томе, може се очекивати да ће се ове негативне тенденције рефлектовати и на Заблаће, и појачати већ актуелне негативне демографске трендове. Актуелни демографски проблеми у сеоским подручјима, у које спада и Заблаће, последица су процеса депопулације, али и деаграризације. Најизразитији је, свакако, процес депопулације, који условљава старење становништва, а може се сагледати преко *индекса старења становништва (Табела 9.)* који представља однос броја становника старих 60 и више година, и броја становника старих од 0 до 19 година. Дакле, овај индекс представља пропорционални однос између континента младог и старог становништва. Гранична вредност индекса је 0,4, а то значи да старо становништво нема удео већи од 40% у односу на младо становништво. Другим речима, испод овог нивоа становништво се још увек може сматрати младим, а изнад да је ушло у процес старења. *На основу кретања овог индекса у временском периоду 1961-2002. година може се закључити да је процес старења већ захватио градско, али и сеоско становништво, и то у значајној мери. Наиме, када је у питању град Чачак, у посматраном временском периоду овај индекс порастао је за 4,8 пута, а у сеоским подручјима за 4,4 пута. Такође, приметно је да сеоско становништво брже стари у односу на градско, јер је у 2002. години вредност овог индекса била већа за 1,74 пута, а то значи да је младог становништва све мање у сеоским подручјима.*

Табела 9. Индекс старења становништва за град Чачак и сеоска подручја између пописних година (1961-2002. године)

Територија	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.
Град Чачак	0,18	0,20	0,27	0,47	0,84
Сеоска подручја	0,33	0,54	0,62	1,13	1,46

Извор: Интерна документација РЗС, Београд.

Иначе, *индекс старења становништва* Заблаћа прелази границу која је, теоријски гледано, опште прихватљива, а износи 0,4. Наиме, индекс старења становништва овог насеља је 1,41, а стављањем у однос са 0,4 долази се до закључка да је индекс старења 3,5 пута већи од прихватљиве границе. Овај податак доказује да је у насељу све већи број становништва које је старије од 60 година, док становништво млађе од 20 година интензивно напушта сеоско подручје у потрази за бољим и квалитетнијим условима живота (*миграције у градове*), дошколовавањем и сл. Дакле, може се закључити да је поред града Чачка процес депопулације захватио и сеоска подручја, узрокујући убрзано старење становништва. Наиме, недовољна репродукција становништва основни је проблем демографског развоја, који се одражава и на све остале појаве и процесе у друштву. Депопулација, као израз сталног опадања стопе наталитета и сталног иселјавања становништва сеоских насеља, представља проблем који ће у блиској будућности и даље утицати на демографски развој града. Ово је дуготрајан процес, који се не може краткорочно решавати, већ захтева студиозан и стратешки

приступ који ће довести до одрживих решења. Такође, миграциона кретања *село-град* довела су до интензивирања процеса деаграризације. Испољени проблеми демографског развоја града Чачка последица су економских, социјалних, културних, па и историјских околности, присутних на овој територији. Познато је да је економска развијеност неког подручја значајан фактор демографског развоја. Међутим, становништво, његова величина, структура и глобалне тенденције у развоју битно одређују правац и интензитет друштвено-економског развоја. *Тренд смањивања броја становника и погоршавања старосне структуре, у блиској будућности, значио би смањивање радног потенцијала, али и повећање социјалне напетости.*

2.2.3.2. Структура становништва

Разматрање полно-старосне структуре је од изузетног значаја с аспекта анализе свеукупног прогреса становништва. Наиме, из полно-старосне структуре произилазе кључни континенти становништва за биолошку репродукцију, али и за формирање радне снаге на одређеном подручју. Основни фактори који утичу на промену ове структуре су морталитет, наталитет, миграције и сл. Ако се посматра **старосна структура** становништва, град Чачак карактерише *демографска старост*, јер је *просечна старост 40,9 година*, а на нивоу Моравичког округа 41,4 године (2002. година).⁴ Иначе, *просечна старост један је од основних показатеља достигнутог нивоа старости одређене популације*. Генерално посматрано, број становника у старосној групи до 19 година смањује се, док је број становника у старосној групи од 60 година порастао за 13,4% у временском периоду 1961-2002. година. Највећи број становника налази се у групи средње животне доби од 40 до 59 година. Када је реч о Заблаћу, старосна структура је неповољна, с обзиром да од укупног броја становника, према попису из 2002. године, млађих од 20 година има укупно 258 лица или 21%, а старијих од 60 година 325 лица или 26,5%. *Просечна старост становништва у овом насељу је 42 године* (2002. година). Према спроведеном истраживању *Института за економику пољопривреде Београд у сарадњи са представницима МЗ на терену, и на основу прикупљене и обрађене документације* (2011. година), у Заблаћу је највећи број становника животне доби од 20 до 60 година (54%). Затим следи број становника животне доби преко 60 година (27%), а најмањи број становника је животне доби до 20 година (19%). Поређења ради, у односу на 2002. годину, приметно је да се континент старог становништва повећава, а младог становништва смањује. Када је у питању **полна структура**, на територији града Чачка више има становништва женског него мушког пола. Према попису из 2002. године, женску популацију чини 51,4%. Међутим, овакав однос није и на нивоу сеоског подручја. Наиме, према попису из 2002. године, у полној структури становништва Заблаћа мушкарци су заступљени са 51,4% (630 мушкараца), а жене са 48,6% (596 жена). Према спроведеном истраживању *Института за економику пољопривреде Београд у сарадњи са представницима МЗ на терену, и на основу прикупљене и обрађене*

4 Град Чачак (2010): Профил заједнице града Чачка, Градска управа за локални економски развој, стр. 19.

документације (2011. година), мушкарци у овом насељу заступљени су са 51% (573 мушкараца), а жене са 49% (552 жене). Дакле, може се закључити да је у односу на 2002. годину у апсолутном износу дошло до смањења и броја мушкараца, и броја жена, али је зато у релативном износу забележено повећање броја жена за 0,4%, што је једнако процентуалном смањењу броја мушкараца. Такође, на основу тога може се закључити да су жене дуговечније од мушкараца. Примера ради, према попису из 2002. године просечна старост код мушкараца износила је 39,5 година, а код жена 44,6. Такође, може се рећи да је до 60 година старости број жена и мушкараца апроксимативно једнак, али после тога доминирају жене. Иначе, према попису из 2002. године, женско становништво у *фертилном периоду* (од 15 до 49 година) у односу на укупно женско становништво чини 51,3% односно 259.

На територији града Чачка, према попису из 2002. године, евидентирано је 117.072 становника. Ако се посматра **економска структура** становништва, од овог броја, 55.678 становника (47,6%) групише се у категорију *активног становништва*, а 38.275 становника (32,7%) у категорију *издржаваног становништва*. Из категорије активног становништва, 42.099 становника различитих занимања запослено је у појединим делатностима. Највећи број запослених је у прерађивачкој индустрији 12.801 (30,4%), а највећи број радника има занимање руковоаца машинама и монтера. У пољопривреди, лову и шумарству запошљавало се 7.697 радника (18,3%), а највећи број запослених је са занимањем пољопривредног радника. Трговина је запошљавала 6.724 радника (16%), а највећи број запослених је са занимањем услужног радника и трговца. Остале делатности⁵ запошљавале су 35,3% становништва. На подручју насеља Заблаће у 2011. години, а на основу документације достављене из месне канцеларије, број активног становништва је 605 (53,8%), издржаваног 216 (19,2%), а искључиво пољопривредом бави се 437 становника (38,8%). На основу анализе **економске структуре** становништва произилази закључак да је у 2002. години, у односу на претходну пописну годину, тј. 1991. годину, дошло до смањења броја пољопривредног, активног пољопривредног и издржаваног становништва, док је на другој страни дошло до повећавања непољопривредног, активног непољопривредног и укупног активног становништва, што се може оценити као позитивна карактеристика извршене анализе. Ради анализе **образовне структуре** становништва града Чачка, у разматрање је узето становништво које је старије од 15 година и укупно их је 99.333, што чини 84,8% укупног становништва града (2002. година). У овој структури, без школске спреме је 4,1% становништва (на нивоу Србије је 5,7%), неписмених 4,3% (на нивоу Србије је 3,6%), основно образовање има 23% (у Србији 23,9%), средње образовање има 46,9% (у Србији 41,1%), више образовање 4,5% (исти проценат је и у Србији), а високо образовање има 5,9% становништва (у Србији 6,5%)

5 Под осталим делатностима подразумева се: рибарство, вађење руда и камена, енергетика, грађевинарство, хотели и ресторани, саобраћај и складиштење, финансијско посредовање, некретнине и пословне активности, државна управа и одбрана, образовање, здравствени и социјални рад, друге комуналне, друштвене и личне услуге и лица која самостално обављају делатност.

2.2.3.3. Структура пољопривредног становништва

Полазну основу за оцену стања људског фактора у пољопривреди града/општине представљају статистички подаци о учешћу пољопривредног и активног пољопривредног становништва у укупном, односно укупном активном становништву које обавља занимање.

Подаци показују (Табела 10.) да је учешће пољопривредног становништва у укупном становништву града Чачка 9,7%.

Табела 10. Структура пољопривредног становништва према полу и активности у граду Чачку (2002. година)

		Град Чачак	Удео у пољопривредном становништву (%)
Становништво - укупно		117.072	-
Пољопривредно становништво	Укупно	11.345	100
	Мушко	5.813	51,2
	Женско	5.532	48,8
Активно пољопривредно становништво које обавља занимање	Укупно	7.362	64,9
	Мушко	4.190	36,9
	Женско	3.172	28
Издржавано пољопривредно становништво	Укупно	3.983	35,1
	Мушко	1.623	14,3
	Женско	2.360	20,8

Извор: Град Чачак (2010.): Профил заједнице града Чачка, Градска управа за локални економски развој, стр. 34-35.

Удео активног пољопривредног становништва које обавља занимање у укупном становништву је 6,3%, а у укупном пољопривредном становништву је 64,9%. Удео издржаваног пољопривредног становништва у укупном становништву града Чачка је 3,4%, у пољопривредном 35,1%, а у активном пољопривредном чак 54,1%. *Ово указује на чињеницу да од укупног пољопривредног становништва сваки трећи становник се сврстава у категорију издржаваног становништва. На основу материјала који је из месне канцеларије Заблаће достављен Институту за економику пољопривреде Београд (2011. година), искључиво пољопривредом бави се 437 становника који су свих старосних група (20-60 година старости), а најбројнији су 35-55 година старости.*

2.2.3.4. Тенденције и стање на тржишту рада

Сагледавање основних трендова и стања на тржишту радне снаге је од изузетног значаја с аспекта разматрања свеукупног друштвено-економског развоја, али и степена ефикасности и сврсисходности коришћења расположивих људских ресурса,

односно њиховог потенцијала. Према подацима *Националне службе за запошљавање - Филијала Чачак*, укупан број незапослених лица на дан 31.10.2010. године био је 9.897 лица, па се може закључити да је настављен тренд смањења од 2006. године. Од тог укупног броја, жене чине 54,1% или 5.353. Дакле, више је незапослено жена него мушкараца, при чему та разлика није толико драстична, па се може рећи да је структура незапослених лица према полу у неку руку и избалансирана. Генерално посматрано, то не одступа од конвенционалног погледа када је реч о запошљавању жена у локалним срединама које су економски напредније. Највећи број предузећа на нивоу града Чачка запошљава мање од 10 лица или уопште немају запослених. Такође, највећи број лица запослен је у сектору прерађивачке индустрије, али и у малим предузећима, пре свега трговинским. Иначе, најугроженије групе незапослених лица су оне са завршеним III и IV степеном стручне спреме, као и лица старости између 45 и 54 година. Ситуација није боља ни када су у питању незапослена лица до 30 година старости, којих има 2.780, што чини 25% укупно незапослених лица у Чачку. Овај податак, свакако, указује и наглашава да на нивоу града Чачка, али и насеља која административно припадају Граду, постоји проблем неусклађености образовних профила које продукује национални систем образовања са приликама на локалном тржишту радне снаге. Када је реч о спровођењу активне политике запошљавања, основни циљ је повећање броја запослених лица, односно успостављање стабилног и *одрживог тренда раста* на тржишту радне снаге, при чему би тежиште требало да буде на приватном сектору. Исто тако, неопходна је и *подришка помоћи незапосленим лицима у активном тражењу посла, подстицање запошљавања младих, подстицај послодавцима да запошљавају незапослена лица, унапређење социјалног дијалога и јачање улоге социјалних партнера, подстицање запошљавања теже запошљивих категорија, борба против дискриминације посебно погођених група приликом запошљавања, отварање нових радних места кроз подстицање предузетништва и samozapoшљавање, промоција и организовање јавних радова, итд.* Сходно томе, *Акционим планом запошљавања града Чачка за 2011. годину предвиђене су одговарајуће мере активне политике запошљавања:*⁶

1. *подришка samozapoшљавању;*
2. *нова запошљавања кроз давање субвенција послодавцима за отварање нових радних места;*
3. *организовање јавних радова од интереса ради запошљавања теже запошљивих категорија незапослених лица;*
4. *подстицање запошљавања младих путем финансирања запошљавања и стручног оспособљавања приправника за самосталан рад у струци.*

6 Скупштина града Чачка (2010): Акциони план запошљавања града Чачка за 2011., Чачак.

2.2.4. Домаћинства

2.2.4.1. Основне карактеристике домаћинстава

Иако је број становника између 1991. и 2002. године, смањен за 4%, број домаћинстава у Заблаћу ипак се повећао у том временском периоду. У 2002. у односу на 1991. годину број домаћинстава повећан је за 2,1%, односно са 374 на 382 домаћинства. У структури укупних домаћинстава, регистрованих је било 180, при чему се пољопривредом активно бави 131 домаћинство, а 49 пасивно. Највећи број домаћинстава имао је два члана. Овај податак је исти како на републичком, тако и на нивоу Моравичког округа. Такође, према истом попису, просечан број чланова по домаћинству у насељу Заблаће био је 3,2. Поређења ради, у граду Чачку просечан број чланова по домаћинству био је 2,97, у Моравичком округу 3,02, а на републичком нивоу 2,97. Другим речима, у граду Чачку и на републичком нивоу било је 0,23 чланова мање него у Заблаћу, а у Моравичком округу 0,18. Према спроведеном истраживању *Института за економику пољопривреде Београд у сарадњи са представницима МЗ на терену, и на основу прикупљене и обрађене документације*, процењује се да у Заблаћу има 339 домаћинстава (2011. година), што представља смањење у односу на 2002. годину за чак 11,3%. Овај проценат смањења је изузетно висок, с обзиром да је реч о веома малом сеоском насељу у коме постоје 83 напуштене куће. Смањење броја домаћинстава и становништва за собом повлачи и смањење просечног броја чланова по домаћинству, па у 2011. години износи 2,87, што указује на смањење од 0,33 у односу на 2002. годину. Највећи број чланова домаћинстава је животне доби од 20 до 60 година (54%, мушкараца 322, а жена 283). Затим следе чланови животне доби преко 60 година (27%, мушкараца 136, а жена 168), а најмањи број чланова је животне доби до 20 година (19%, мушкараца 115, а жена 101). Имајући ово у виду, може се рећи да домаћинства у Заблаћу током времена постају све старија, што одговара актуелним демографским кретањима када је у питању старосна структура становништва на нивоу града Чачка, па и републичком нивоу. *Највећи број домаћинстава претежно се бави пољопривредном производњом, што представља основну привредну делатност, али и карактеристику домаћинстава овог насеља.*

Даље продубљивање генерацијског јаза у неко догледно време могло би да резултира смањењем броја домаћинстава и одумирањем руралних подручја. Такође, то би допринело даљој депопулацији и деаграризацији насеља, па и града Чачка. Разлог томе је у веома динамичној стопи миграције младог становништва ка урбанијим, градским центрима, па би приликом дефинисања и спровођења стратегије развоја било неопходно ставити акценат на одговарајуће социо-економске мере (*различите подстицајне мере, субвенције*) које би мотивисале млађу популацију да остане, живи и ради у руралним подручјима, као што је Заблаће. Претходно изнета опсервација је карактеристика већине насеља у Републици Србији, што је дугорочно најизразитији проблем свеукупног друштвено-економског развоја, али и егзистенције тих насеља. *Наиме, приоритет у развоју овог насеља требало би да буде очување домаћинстава кроз стварање адекватних развојних услова који ће активирати економске и људске потенцијале, и допринети побољшању квалитета*

живота. Овакав приступ је од изузетног значаја, јер не би требало изгубити из вида да становништво па и домаћинства као носиоци аграрне функције овог насеља, али и града Чачка, представљају окосницу мултифункционалног развоја осталих привредних делатности (трговина, саобраћај, итд.) и одрживог руралног развоја. Такође, расположиви ресурси за развој пољопривредне производње и повезане делатности у руралној економији локалне заједнице чији су носиоци домаћинства, пружају задовољавајућу основу да се активном политиком подршке и усмеравања локалног развоја процес деаграризације успори, а локална економија диверсификује.

2.2.4.2. Домаћинства са газдинством

Домаћинство са пољопривредним газдинством представља посебну организациону јединицу у аграру. Основне карактеристике су *самосталност* и *континуираност* у обављању одговарајућег производног процеса и коришћење сопствених средстава за рад као *инпута*. Неопходно је да располаже са одређеном површином обрадивог земљишта по основу власништва и/или закупа, затим одређеним бројем грла стоке, тј. сточним фондом, и ужива у благодетима, али и да сноси материјалне консеквенце које произилазе из производног процеса. Највећи број домаћинстава у Заблаћу сврстава се у категорију пољопривредних газдинстава која су претежно природног типа и оријентисана, углавном, на подмирење сопствених прехрамбених потреба, односно потреба у оквиру породице. Мањи број домаћинстава са пољопривредним газдинством усмерено је на производњу за тржиште ради пласмана, што је детерминисано како обимом и структуром пољопривредне производње, тако и површином обрадивог земљишта које се користи за производњу одређене биљне културе. На основу спроведеног истраживања од стране *Института за економику пољопривреде Београд у сарадњи са представницима месне заједнице на терену, и на основу прикупљене и обрађене документације*, уочено је да у Заблаћу постоји висок степен корелације између домаћинстава (*потрошње*), с једне стране, и газдинстава (*производње*), с друге стране. Исто тако, постоји и *висок степен уситњености и распарчаности земљишних поседа* (Табела 11.). Наиме, просечан земљишни посед у 2011. години износи 2,6 ha, што је изузетно мало с аспекта повећања пољопривредне производње.

Табела 11. Учешће газдинстава према површини земљишног поседа (2011. година)

Површина земљишног поседа	Број газдинстава	Учешће (%)
Без земљишта	17	5,01
До 0,5 ha	95	28,02
0,5 – 1 ha	79	23,30
1 – 5 ha	138	40,71
5 – 10 ha	9	2,65
Преко 10 ha	2	0,59
Укупно	339	100,00

Извор: Упитници спроведени у МЗ Заблаће и прорачун аутора.

Приказани подаци у претходној табели (Табела 11.), који су прикупљени од стране представника МЗ Заблаће, а статистички обрађени од стране Института за економику пољопривреде Београд, доказују већ споменути велику уситњеност и распарчаност земљишних поседа. Наравно, чињеница је да највећи број домаћинстава има земљишне поседе величине 1-5 ha (40,71%), затим величине до 0,5 ha (28,02%) и величине 0,5-1 ha (23,30%). Поражавајући је податак да постоје домаћинства која немају сопствене земљишне поседе, а којих је 5,01%, односно 17 домаћинстава. Последњих година приметан је тренд смањења броја домаћинстава са пољопривредним газдинством, пре свега, због немогућности повећања површина земљишних поседа и њиховог укрупњавања, али и нерентабилности производње. Први аспект је у одређеној мери ограничен расположивим финансијским средствима, што је опет повезано и са рентабилношћу пословања. Други аспект детерминисан је рационалношћу коришћења земљишта. С обзиром да је очување руралних вредности условљено реафирмацијом улоге и значаја пољопривредних газдинстава у одрживом руралном развоју, у том контексту, вредело би поставити питање која од њих, под којим условима и на који начин могу бити носиоци друштвено-економског развоја локалне заједнице. Од изузетног значаја је препознавање њихових развојних потенцијала које би требало укључити у стратешки развојне планове локалних заједница приликом конкурисања за финансијску подршку из јавних и приватних фондова. Управо, политика интегралног и одрживог руралног развоја мора да понуди одговоре на претходно постављена питања, која би се операционализовала путем стратешких развојних планова на локалном нивоу, али и регионалном.

2.2.4.3. Структура прихода домаћинстава

С обзиром да становништво има тенденцију опадања, како на нивоу Заблаћа, тако и на нивоу града Чачка (2006-2009. године), поставља се питање њихове даље одрживости. Полазећи од чињенице да у 2011. години у Заблаћу има 64 домаћинства која не остварују приходе (18,9%), а просечан број чланова по домаћинству је 2,87 (што чини збир од око 184 становника), може се закључити да је 16,36% становништва без прихода (ИЕП, статистички обрађени упитници спроведени у МЗ Заблаће). Овај проценат становништва нема примања ни по једном основу: плата, пензија, пољопривредна пензија, социјална помоћ и сл. У наредној табели приказан је број и учешће становништва које остварује/не остварује приходе (Табела 12.).

Табела 12. Број и структура становништва које остварује/не остварује приходе у 2011. години

Извор прихода	Број становника	Учешће у укупном броју становника (%)
Плата	211	17,22
Пензија	170	13,88
Пољопривредна пензија	93	7,59
Социјална помоћ	3	0,24
Укупно становника са приходима (I)	477	38,93
Без прихода	184	16,36
Укупно (II=I + без прихода)	661	53,96
Укупно становника (III)	1.225	100,00
Разлика (III-II)	564	46,04

Извор: Упитници спроведени у МЗ Заблаће и прорачун аутора.

Приказани подаци у претходној табели (Табела 12.), указују на веома низак проценат становништва које остварује приходе по основу плате, односно које се бави непољопривредним делатностима, а чини свега 17,22% укупног становништва насељеног у Заблаћу. Другим речима, *запослен је сваки пети становник овог насеља*. Исто тако, овај податак указује и на *низак ниво диверсификације прихода становништва и њиховог квалитета живота*. Уколико се броју становника са примањима дода број становника без примања добија се износ од 661, односно 53,96% становништва је евидентирано по основу остваривања/не остваривања прихода. Преосталих 564 становника чини разлику од 46,04% који, претпоставља се, егзистирају од сопствене натуралне производње којом подмирују есенцијалне потребе. У овај проценат се укључује и изванредан број становника који се школује и нема их у евиденцији *Националне службе за запошљавање* као незапослена лица, или пак *раде на црно*.

2.3. ИНВЕСТИЦИЈЕ У ПОЉОПРИВРЕДУ И РУРАЛНИ РАЗВОЈ

Централна фаза транзиције у којој се налази Република Србија требало би да представља праву прекретницу у будућем развоју домаће економије и њених актера. Развој тржишне економије може се убрзати приливом средстава кроз инвестиције у нова предузећа, докапитализацијом постојећих предузећа и консолидацијом финансијског система.

Међутим, многа предузећа у Србији имају неповољне пословне перформансе које се манифестују кроз опадање тржишног учешћа и рентабилитета, повећање задужености, неадекватно инвестирање и повећан обим диверсификованих пословних подухвата на рачун примарног посла. Иако је установљен растући тренд инвестирања, макроекономски показатељи инвестиционих кретања у Србији показују висок ризик улагања у домаћа предузећа, који онемогућава динамичније инвестирање. Смањењем ризика повећала би се атрактивност улагања, што је стимуланс за домаће и стране инвеститоре који вреднују различите комбинације ризика и приноса.

Пословни амбијент на територији града Чачка, Моравичког округа, Централне Србије, као и Републике Србије у целини, знатно је унапређен захваљујући усвајању великог броја правних прописа од 2001. године до данас. Основни циљеви законодавних реформи, који се одвијају у складу са регулативама ЕУ, усмерени су ка поједностављењу система пословања и сигурности улагања. Очекује се да процес придруживања Републике Србије Европској унији буде праћен и усвајањем великог броја реформских прописа, од којих су за инвеститоре најзначајнији закони у области земљишта и изградње, као и регулатива индустријских и технолошких паркова.

Величина тржишта, макроекономска стабилност, трошкови пословања, људски ресурси, географски положај и инвестициона инфраструктура, представљају најважније међу бројним факторима који територију града Чачка чине једним од веома атрактивних локација за пословање у овом делу Југоисточне Европе. Такође, град Чачак свим инвеститорима нуди релативно добар потенцијал продаје за већи број индустријских и пољопривредних производа, како на светском, тако и на домаћем тржишту, који произилази из бесцаринског приступа тржиштима ЕУ, САД, Русије и Југоисточне Европе, од скоро милијарду људи.

Трошкови пословања у Републици Србији су релативно повољни у поређењу са другим државама у региону, што представља резултат:⁷

- *ниских пореских стопа*, као што су порез на добит од 10%, порез на додату вредност у износу од 8 или 18% и порез на зараде на нивоу од 12%;
- *бројних подстицаја за улагање*, у које спадају државне субвенције за

7 www.siepa.gov.rs

директне инвестиције између 2.000 и 10.000 евра по новом радном месту, затим ослобађање од плаћања пореза на добит у периоду од 10 година за велика улагања, као и изузеће од плаћања пореза на зараде и доприноса за социјално осигурање за раднике млађе од 30 и старије од 45 година;

- *јефтинијих комуналних производа и услуга;*
- *квалитета и цене радне снаге* који представљају, по општој оцени инвеститора, један од кључних разлога за улагање у град Чачак и Србији у целини.⁸
- *слободан трговински режим* са Русијом и земљама југоисточне Европе - СЕФТА споразум;
- *стимулисање производних делатности кроз смањење накнаде за уређивање грађевинског земљишта на основу броја запослених.*

Оно што град Чачак чини посебно атрактивном локацијом за инвестирање јесу, пре свега, повољан географски положај, ниски трошкови пословања и квалитетни људски ресурси. У области пољопривреде, Одељење за привреду и имовинско-правне послове града Чачка, утврђује посебан програм за развој и унапређење пољопривреде на територији града Чачка.

2.3.1. Општа обележја досадашњих инвестиционих улагања

У циљу реалнијег сагледавања инвестиционих активности у претходном периоду (од 2000. до 2009. године), у *Табели 13.* приказано је кретање укупно остварених инвестиција у основна средства на територији града Чачка, Моравичког округа, Централне Србије и Републике Србије у целини. Анализом укупних инвестиција, у периоду од 2000. до 2008. године, долази се до заључка да је њихов обим био у константном порасту. Овакав позитиван тренд је прекинут у 2009. години када је наступила светска економска криза која је очигледно имала ефекта и на нашу земљу. Имајући у виду да се укупни обим инвестиција смањио, чињеница да су у 2009. години оне биле повећане у Моравичком округу (или незнатно смањене када се посматра град Чачак) говори и о повећању удела овог округа у укупним инвестицијама, што може представљати позитиван импулс и за инвестиције у будућности. Учешће инвестиција Моравичког округа у укупним инвестицијама на нивоу Србије креће се од 0,98 – 2,49%. Највећи износ инвестиција остварен је 2009. године када је његово учешће у укупним инвестицијама износило чак 2,22%. Ниво остварених инвестиција на територији града Чачка креће се од 366.179 хиљаде динара (у 2000. години) до

8 Људски ресурси у нашој земљи издвајају се по: високој продуктивности рада која, у оквиру индустрије, расте у просеку за 11% годишње; одличном техничком образовању, при чему 1/3 од око 14.000 дипломираних студената сваке године долази са факултета природних наука; знатно нижим трошковима рада који износе мање од 1/2 издатака за зараде у новим чланицама Европске уније из Источне Европе.

Стратешко планирање одрживог пољопривредног и руралног развоја локалних заједница

4.403.322 хиљада динара (у 2008. години), односно остварује учешће од 0,45 - 1,13% у инвестицијама Републике Србије у целини. У последњој анализираној години (2009.), укупно остварене инвестиције Града обухватају високих 50,07% остварених инвестиција на нивоу Моравичког округа, односно 1,48% од укупно остварених инвестиција на нивоу Централне Србије, или једва 1,13% целокупних инвестиција у Републици Србији.

Табела 13. Просторна дистрибуција укупно остварених инвестиција*, у хиљ. динара

Године	Јединица мере	Територија			
		Република Србија**	Централна Србија	Моравички округ	Град Чачак
2000.	динар	39.874.609	31.366.027	988.186	366.179
	%	100,00	78,66	2,49	0,92
2001.	динар	55.188.399	41.840.003	965.458	422.167
	%	100,00	75,81	1,75	0,76
2002.	динар	102.860.663	79.557.972	1.215.256	467.878
	%	100,00	77,35	1,18	0,45
2003.	динар	115.662.223	89.976.409	1.281.391	598.766
	%	100,00	77,79	1,11	0,52
2004.	динар	152.929.464	123.445.066	1.345.523	948.932
	%	100,00	80,72	1,08	0,62
2005.	динар	163.549.507	133.776.108	1.594.990	988.283
	%	100,00	81,80	0,98	0,60
2006.	динар	291.845.739	218.719.601	4.310.295	2.434.718
	%	100,00	74,94	1,48	0,83
2007.	динар	398.990.391	307.876.297	4.798.579	2.908.651
	%	100,00	77,16	1,20	0,73
2008.	динар	472.746.680	360.307.995	7.783.936	4.403.322
	%	100,00	76,22	1,65	0,93
2009.	динар	369.438.089	280.898.157	8.212.344	4.163.364
	%	100,00	76,07	2,22	1,13

* Инвестиције у основна средства друштвеног сектора (који обухвата и задружни, мешовити и државни облик својине) у текућим ценама.

** Нису обухваћени подаци за Косово и Метохију.

Извор: Инвестиције Републике Србије 2000-2009., РЗС, Београд.

Анализом укупних инвестиција, у периоду од 2000. до 2008. године, долази се до заључка да је њихов обим био у константном порасту. Овакав позитиван тренд је прекинут у 2009. години када је наступила светска економска криза која је очигледно имала ефекта и на нашу земљу. Имајући у виду да се укупни обим инвестиција смањило, чињеница да су у 2009. години оне биле повећане у Моравичком округу (или незнатно смањене када се посматра град Чачак) говори и о повећању удела овог округа у укупним инвестицијама, што може представљати позитиван импулс и за инвестиције у будућности.

Учешће инвестиција Моравичког округа у укупним инвестицијама на нивоу Србије креће се од 0,98 – 2,49%. Највећи износ инвестиција остварен је 2009. године када је његово учешће у укупним инвестицијама износило чак 2,22%.

Ниво остварених инвестиција на територији града Чачка креће се од 366.179 хиљада динара (у 2000. години) до 4.403.322 хиљада динара (у 2008. години), односно остварује учешће од 0,45 - 1,13% у инвестицијама Републике Србије у целини. У последњој анализираној години (2009. години), укупно остварене инвестиције Града обухватају високих 50,07% остварених инвестиција на нивоу Моравичког округа, односно 1,48% од укупно остварених инвестиција на нивоу Централне Србије, или једва 1,13% целокупних инвестиција у Републици Србији.

Израчунавањем просечних годишњих стопа раста испоставило се да је највиша стопа остварена на нивоу града Чачка (31,01%), нешто мањи раст је остварен на нивоу Републике Србије у целини (28,06%), док је на нивоу Централне Србије она износила 27,58%. Занимљива је чињеница да је најнижа просечна годишња стопа раста забележена на нивоу Моравичког округа (26,53%) иако током целог посматраног периода није било пада у инвестицијама. У складу са оствареним инвестицијама, може се констатовати да је ниво инвестиционе активности на нивоу округа, односно града, био задовољавајући.

2.3.2. Инвестиције као фактор развоја пољопривреде

У процесу реформи и припремања Републике Србије за приступање Европској унији, реализација циљева националног програма за економски опоравак и веће респектовање постулата тржишне економије јесу, у великој мери, условљени остваривањем вишег степена ефективности и рентабилности производње и производних фактора.

Имајући у виду процес проширења ЕУ и перспективе које из тога произилазе за Србију, евидентно је да ће у будућем развоју наших пољопривредних газдинстава инвестициона активност заузимати важно место. Инвестиције имају одлучујућу улогу у реализовању циљева и приоритета аграрног и руралног развоја, пре свега као покретачки инструмент квантитативног и квалитативног раста укупних

аграрних производних фактора и производње у целини, али и стварања услова за бољи живот на селу.⁹

У овој етапи, раст инвестиција у пољопривреди представља услов њене техничке и технолошке модернизације, али и један од услова економске стабилности читаве националне привреде. Без адекватног обима и осмишљене структуре инвестиционих улагања не може се обезбедити раст основних и трајних обртних средстава, повећање броја радних места, подизање учинка оруђа за рад, боља продуктивност рада, разноликост производње и сл., на било ком регионалном аграрном и руралном нивоу, па ни на националном.

Међу активностима које се одвијају у руралним подручјима, значајно место припада производњи добара неопходних за људску исхрану, те за потребе текстилне, прехрамбене и других индустрија. Ове активности су директно везане за економску функцију пољопривреде, утичу на раст конкурентности и значајно доприносе одрживом развоју.

Територија града Чачка, по свом географском положају, рељефу, расположивим природним ресурсима, као и створеним привредним потенцијалима представља интересантно подручје за пословне активности домаћим и страним инвеститорима. Подручје града Чачка има традиционално развијену индустрију, воћарство и има изузетно повољне услове и за обављање сточарске производње, ратарске и повртарске, као и производње воћно-садног материјала.

2.3.2.1. Остварене инвестиције у пољопривреди

Повољни природни услови за развој пољопривреде условили су да на подручју града Чачка пољопривредно земљиште заузима 68,5% укупне површине, односно обухвата површину од око 63.600 ха. Такође, на територији града Чачка постоје повољни хидрогеолошки услови и добра путна структура који су неопходни за успешан развој савремене пољопривредне производње.

На подручју Града, од пољопривредних делатности су развијене воћарска и ратарска производња, док је сточарска производња заступљена на јако малим површинама. У структури пољопривредног земљишта највеће учешће имају оранице (61,17%), потом воћњаци (15,63%), затим ливаде и пашњаци (12,20% и 10,63%), док је удео винограда готово занемарљив (0,31%). Жита заузимају највеће површине под ораницама (27,17%), а најзаступљеније културе су кукуруз и пшеница. Крмно биље заузима 14,70% (највеће површине су под детелином и луцерком). Поврће заузима 17,14% ораница (од повртарских култура, најзаступљеније су кромпир, пасуљ, купус и паприка). Сточна репа је једино индустријско биље које се узгаја на овом подручју (на површини од 1 ха).

⁹ Субић Јонел (2010): Специфичности процеса инвестирања у пољопривреди. Монографија. Институт за економику пољопривреде – Београд.

Сточарство је слабије развијено. Број стоке је у сталном паду који је значајнији него што је то случај на нивоу округа или Републике. По подацима РСЗ на подручју Града, постоји 12.639 грла говеда (од чега 9.621 крава и стеоних јуница), 32.269 свиња (од чега 7.486 крмача и супрасних назимица), 18.143 оваца (од чега 14.238 оваца за приплод) и 172.846 грла живине.

Инвестиције у пољопривреду, шумарство и водопривреду на нивоу Републике Србије показују тенденцију раста током читавог анализираног периода, са изузетком 2003. и 2004. године. У Централној Србији су инвестиције биле променљивог карактера све до 2005. године када се њихов ниво усталио на око 5 милијарди динара. Највеће инвестиционо улагање у анализираном периоду остварено је у 2007. години, када је учешће у односу на ниво Републике износило 39,63%. Највећи раст овог показатеља забележен је 2005. у односу на 2004. годину (са 45,98% на 57,24%, односно за 11,26%), док је највећи пад забележен 2008. у односу на 2007. годину (са 39,63% на 23,56% , односно за 16,07%).

На нивоу Моравичког округа, инвестиције су врло променљивог карактера. Оне достижу учешће од скоро 13% Републичког нивоа, док се у појединим годинама ово учешће спушта на мање од једног процента. Подаци, дакле, сугеришу да инвестициона активност привредних субјеката у већини посматраних година није била на задовољавајућем нивоу, посебно када се имају у виду могућности које пружа Моравички округ.

Када је реч о граду Чачку, у периоду 2000-2009. година, било је остварених инвестиција у пољопривреду, али су те инвестиције биле ниске, спрам учешћа у укупно оствареним инвестицијама на подручју Републике Србије. Баш као што се могло и очекивати, оне показују веома сличне тенденције онима на нивоу округа (тестирање би вероватно показало да постоји коинтеграција две временске серије). Сходно томе, може се констатовати да пољопривреда, вреднована са мултифункционалног аспекта, не даје баш најбољи допринос одржавању економско-социјалне сигурности грађана на подручју града Чачка, али зато представља неискоришћену могућност за развој (Табела 14.).

Просечне годишње стопе раста инвестиција остварених у пољопривреди добијених на основу приказаних апсолутних вредности на свим су нивоима позитивне. На подручју читаве Републике, просечна годишња стопа раста је највиша (24,06%), нешто нижа је на подручју Централне Србије (20,22%), још нижа стопа раста је забележена на нивоу града Чачка (4,25%), док је на нивоу Моравичког округа стопа раста била свега 1,08%.

Табела 14. Просторна дистрибуција остварених инвестиција* у пољопривреди, шумарству и водопривреди (у хиљ. динара)**

Године	Јединица мере	Територија			
		Република Србија**	Централна Србија	Моравички округ	Град Чачак
2000.	динар	1.896.896,00	795.133,00	7.156,00	5.418,00
	%	100,00	41,91	0,40	0,29
2001.	динар	3.146.845,00	998.683,00	6.796,00	1.794,00
	%	100,00	31,74	0,22	0,06
2002.	динар	4.947.895,00	2.012.596,00	565.577,00	172.287,00
	%	100,00	38,65	11,43	3,48
2003.	динар	3.260.612,00	1.219.717,00	72.537,00	2.774,00
	%	100,00	38,12	2,22	0,09
2004.	динар	3.721.166,00	1.686.235,00	22.368,00	4.382,00
	%	100,00	45,98	0,60	0,18
2005.***	динар	5.028.799,00	2.878.779,00	646.000,00	646.000,00
	%	100,00	57,24	12,85	12,85
2006.	динар	13.016.883,00	5.010.696,00	30.538,00	27.271,00
	%	100,00	38,49	0,23	0,21
2007.	динар	14.111.462,00	5.592.974,00	15.026,00	15.026,00
	%	100,00	39,63	0,11	0,11
2008.	динар	21.099.194,00	4.970.315,00	30.760,00	18.980,00
	%	100,00	23,56	0,15	0,09
2009.	динар	13.203.838,00	4.169.873,00	7.879,00	7.879,00
	%	100,00	31,58	0,06	0,06

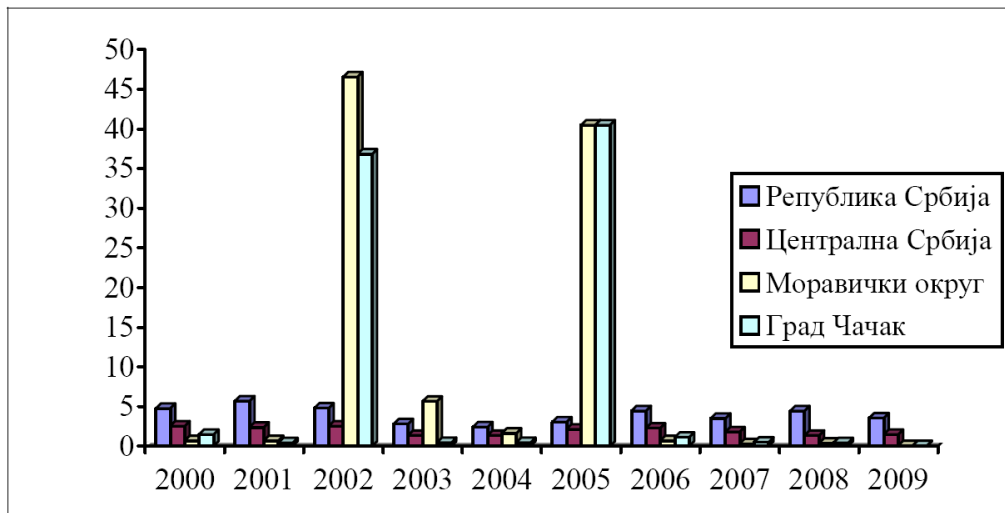
* Инвестиције у основна средства друштвеног сектора (који обухвата и задружни, мешовити и државни облик својине) у текућим ценама. Пољопривреда, лов и шумарство (статистички прегледи од 2003. године).

** Нису обухваћени подаци за Косово и Метохију.

Извор: Општине у Србији, 2000-2009., РЗС, Београд; Инвестиције Републике Србије 2005., РЗС, Београд 2007.

Учешће пољопривредних инвестиција у укупно оствареним улагањима (у периоду 2000-2009. година) на подручју града Чачка, Моравичког округа, Централне Србије и Републике Србије у целини, приказано је уз помоћ *Графикана 2.*

Графикон 2. Учешће пољопривреде* у укупно оствареним инвестицијама**



*Пољопривреда, рибарство, лов, шумарство и водопривреда (новији статистички преглед).

** Инвестиције у основна средства друштвеног сектора (који обухвата и задружни, мешовити и државни облик својине) у текућим ценама.

*** Нису обухваћени подаци за Косово и Метохију.

Извор: Општине у Србији, 2000-2009., РЗС, Београд. Инвестиције Р. Србије 2005., РЗС, Београд 2007.,2009.

На подручју Републике Србије, учешће пољопривредних инвестиција у укупно оствареним инвестицијама варира из године у годину, тако да је највеће учешће ове делатности остварено у 2001. години (5,70%), док је најниже остварено 2004. године (2,43%).

У посматраном периоду (2000-2009. године), учешће пољопривредних инвестиција у укупно оствареним инвестицијама Централне Србије опало је са 2,54% на 1,49% (односно за 1,04 процентна поена). Највећи пад овог показатеља забележен је 2003. у односу на 2002. годину, (са 2,53% на 1,36% односно за 1,17 процентних поена).

Моравички округ је по питању кретања учешћа пољопривредних инвестиција у укупно оствареним инвестицијама веома специфичан, баш као и град Чачак. Учешће је током целог периода јако ниско са изузетком 2002. и 2005. године када достиже скоро 50% (просечно учешће у осталим годинама мање је од 1%). Ово нам показује да је у већини година током предходне деценије било веома мало инвестирано у пољопривреду, са ретким помацима који представљају екстремне случајчајеве у инвестицијама, како града Чачка, тако и Моравичког округа у целини.

2.3.2.2. Оцена остварених инвестиција у пољопривреди

У циљу одређивања оцене остварених инвестиција у пољопривреди града Чачка, користиће се следећи показатељи:

- остварене инвестиције у пољопривреди по активном пољопривреднику;
- остварене инвестиције у пољопривреди по јединици пољопривредне површине;
- остварене инвестиције у пољопривреди по јединици обрадиве површине;
- остварене инвестиције у пољопривреди по јединици ораничне површине.

Ради добијања што реалније оцене остварених инвестиција у пољопривреди на подручју града Чачка, у наредној табели су дати показатељи који се односе како на регионални, тако и на национални ниво (*Табела 15.*).

Табела 15. Оцена остварених инвестиција* у пољопривреди**

Показатељ	Јед. мере	Територија			
		Република Србија***	Централна Србија	Моравички округ	Град Чачак
Остварене инвестиције у пољопривреди по пољопривредном становнику****	динар	6.055,79	3.343,71	17.756,4	15.186,16
Остварене инвестиције у пољопривреди по активном пољопривреднику****	динар	9.349,69	4.985,00	25.456,95	23.402,20
Остварене инвестиције у пољопривреди по јединици пољопривредне површине*****	динар	2.590,69	1.257,54	44,08	178,82
Остварене инвестиције у пољопривреди по јединици обрадиве површине*****	динар	3.097,34	1.614,05	56,88	199,72
Остварене инвестиције у пољопривреди по јединици ораничне површине*****	динар	3.995,95	2.419,69	114,21	292,52

* *Инвестиције у основна средства друштвеног сектора (који обухвата и задружни, мешовити и државни облик својине) у текућим ценама.*

** *Пољопривреда, рибарство, лов, шумарство и водопривреда (новији статистички преглед).*

*** *Нису обухваћени подаци за Косово и Метохију.*

**** *Подаци су узети из 2002. године.* ***** *Подаци су узети из 2009. године.*

Извор: Инвестиције Р. Србије, 2001-2009., РЗС, Београд, 2001-2010, Општине у Србији 2002, РЗС, Београд, 2003.

На основу анализе резултата приказаних у претходној табели, могу се извести закључци да је од свих посматраних показатеља највећа вредност добијена код остварених инвестиција у пољопривреди по активном пољопривреднику, док је најмања вредност добијена код остварених пољопривредних инвестиција по јединици пољопривредне површине, и то у следећем односу:

- Република Србија (3,61:1);
- Централна Србија (3,96:1);
- Моравички округ (577,48:1);
- Град Чачак (130,87:1).

У складу са добијеним резултатима, може се констатовати да су показатељи на ниву Округа и Града по свим категоријама постизали маркантно више вредности него што је то случај са нивоом Републике Србије у целини или када се посматра само Централна Србија.

Овакав резултат може још више да изненади када се узме у обзир чињеница да је према попису из 2002. године учешће пољопривредног у укупном становништву на територији Чачка (9,69%) било тек нешто испод учешћа за Моравички округ (13,92%) и Централну Србију (10,39%), али и Републику Србију у целини (10,35%). Такође, учешће активног пољопривредног у структури активног становништва (17,23%) било је нешто ниже него у Централној Србији (20,79%), Моравичком округу (24,99%) и Републици Србији (20,02%).

На основу приказаних показатеља, јасно се види да град Чачак у погледу висине прва два наведена показатеља не заостаје уопште у односу на друге анализиране нивое. Међутим, када су у питању вредности инвестиција по јединици пољопривредне, обрадиве и ораничне површине, остварени резултати су знатно лошији у поређењу са осталим нивоима (изузев у случају Моравичког округа).

2.3.3. Извршене исплате за инвестиције у основна средства

Током седамдесетих и осамдесетих година XX века, доминантно учешће у изворима финансирања привредних и непривредних инвестиција на нашим просторима је имао кредит, док су сопствена средства инвеститора учествовала са мање од 50%. Крајем прошлог века, тенденција се мења, тако што нагло почиње да опада учешће кредитних средстава, а да расте значај сопствених средстава привредних субјеката у финансирању инвестиционих активности.

Разлоге оваквим кретањима не треба тражити у расту акумулативне и репродуктивне способности предузећа и других субјеката, нити у њиховом повећаном степену оспособљености за самофинансирање, већ пре свега у неповољним условима кредитирања, брзом расту инфлације и високим каматним стопама, које су биле

изнад стопе инфлације. Све ово је демотивисало предузећа за коришћење банкарских кредитних средстава, тако да је учешће овог извора у финансирању инвестиција у протеклој деценији било ниско и имало опадајући тренд. У том периоду долази и до колапса банкарског система у Републици Србији, што додатно отежава услове финансирања читаве привреде, а поготову аграра.

Поред тога, услови кредитирања привреде у протеклим деценијама нису били у довољној мери усклађени са специфичностима појединих привредних грана, посебно пољопривреде. Улагања у пољопривреду су се у читавом анализираном периоду одликовала недостатком, или бар недовољним уважавањем селективног приступа у финансирању инвестиционих пројеката.

У току периода 2000-2009. година, анализирани су исплате за инвестиције у основна средства на основу извора финансирања, укупно и у појединим делатностима.

На основу статистичких података могу се извести закључци о значају појединих извора финансирања на појединим подручјима, као и у појединим делатностима:

- На нивоу Р. Србије, **укупно извршене исплате за инвестиције у основна средства** имају највеће учешће сопствених извора финансирања. Значајно повећање учешћа је једино остварено код комерцијалних кредита са 5,12% у 2000. години, на 20,30% у 2009. години, што представља позитиван тренд у развоју привреде. Сличне тенденције се уочавају и на нивоу Централне Србије, док се на нивоу округа примећује благи раст учешћа сопствених средстава (од 71,71% у 2000. до 80,97% у 2008. години) и истовремени пад удружених. На подручју града Чачка, пад учешћа сопствених извора финансирања (на 58,26% у 2009. години) праћен је растом у оквиру удружених извора и комерцијалних кредита, док у укупно извршеним исплатама за инвестиције у остала средства не играју готово никакву улогу.
- У оквиру **пољопривредне делатности, лова, шумарства, водопривреде и рибарства**, постоје сличне тенденције на нивоу Републике и Централне Србије (пад учешћа сопственог финансирања и раст комерцијалних кредита), само су оне нешто израженије. На подручјима града и општине сопствени извори као да представљају најважнији, понекад и једини извор финансирања, осим у 2000. години када се готово целокупно финансирање врши на бази комерцијалних кредита.
- У делатности **индустрије и рударства** у структури финансирања на свим нивоима осим нивоа града, сопствена средства имају доминантну позицију. Једино се на нивоу града појављују удружена средства и комерцијални кредити као значајан алтернативни извор финансирања.

- У делатности **грађевинарства**, на територији града Чачка највећи извор финансирања су била сопствена средства. Треба нагласити да у 2004. години нису вршене исплате за инвестиције у основна средства у ову делатност. На регионалном, националном и нивоу округа, присутни су и други извори финансирања, али сопствена средства и даље представљају најважнији извор, док се остала средства највећим делом обезбеђују из кредита.
- У делатности **угоститељства и туризма, саобраћаја и веза** нема значајнијих одступања од стандардног обрасца (ниво Републике и Централне Србије) који показује опадајући тренд учешћа сопствених извора и растући тренд учешћа кредита. Са друге стране, изузимајући случај 2009. године, када је на подручју града Чачка велики део инвестиција био финансиран путем кредита, може се закључити да су инвестиције на нивоу града и округа током целог посматраног периода покриване скоро у потпуности из сопствених извора.
- Можда најспецифичнији резултати се појављују у оквиру делатности **образовања и културе** где је сваки пад учешћа сопствених средстава финансирања био праћен порастом у осталим, понекад и удруженим изворима, док су кредити имали релативно мали значај.

2.3.4. Могући правци улагања на основу спроведене анкете

Анкетна документација прикупљена на терену заједно са статистичким прегледима, општинском/градском документацијом и осталим прикупљеним материјалом, требало би да представља релативно поуздан начин за проналажење могућих праваца развоја пољопривреде и руралног развоја на подручју МЗ Заблаће¹⁰.

Бројне институције, привредни субјекти и развојно опредељена домаћинства чине сложну породицу чији је један од основних задатака поспешивање развоја пољопривреде и руралног развоја на територији града Чачка. Са друге стране, традиција, стручност и постојаност гаранција су озбиљног утицаја на креирање аграрне политике и поштовање законских оквира привређивања.

На подручју МЗ Заблаће, анкетирано је укупно 50 развојно опредељених домаћинстава, од тога: њих 12 (односно, 25%) има у плану реализацију пољопривредних инвестиција, док преосталих 38 (односно, 75%), не планира инвестициона улагања у сектор пољопривреде.

10 Укупно је анкетирано 50 развојно опредељених газдинстава са подручја МЗ Заблаће.

Највећи број развојно одређених домаћинстава планира куповину механизације и изградњу хладњаче различитог капацитета (укупно њих 7), следе домаћинства која планирају куповину земљишта, док су улагања у друге намене мање заступљена. Подизање засада воћњака је такође једна од често навођених планираних инвестиција анкетираних развојно одређених домаћинстава на подручју МЗ Заблаће (Табела 16.).

Табела 16. Планиране инвестиције анкетираних домаћинстава у основна средства, ЕУР

Редни број	Назив пословног плана	Укупно улагање	Извори финансирања
1.	Изградња хладњаче	20.000,00	Сопствена средства, ако нема субвенција
2.	Израда хладњаче	60.000,00	50% сопствена средства и 50% остали извори
3.	Куповина земље, 3 ha	30.000,00	80% сопствена средства и 20% банкарски кредити
4.	Изградња хладњаче	50.000,00	50% сопствена средства и 50% кредити Министарства пољопривреде
5.	Изградња хладњаче, 300 m ²	50.000,00	60% сопствена средства и 20% кредити Министарства пољопривреде и 20% фонда за развој (Р. Србије, АП Војводине)
6.	Изградња хладњаче, 130-140 m ²	15.000,00	Туђи извори, али без кредита (већ је уложено 14.000,00 € сопств. средстава)
7.	Подизање засада шљиве, јабуке и јагоде	7.000,00	Сопствена средства и банкарски кредити
8.	Изградња магацина и штале	10.000,00	50% сопствена средства и 50% кредити Министарства пољопривреде
9.	Набавка квалитетних крава и механизације (коса, балирка и грабуље)	6.000,00	2.000,00 € сопствена средства, субвенције Министарства и 4.000,00 € кредит фонда за развој Р. Србије
10.	Комора за купус - хладњача	40.000,00	Сопствена средства
11.	Куповина трактора	9.750,00	Банкарски кредит
12.	Куповина земљишта, 6 ha	60.000,00	70% сопствена средства, 30% кредити Министарства пољопривреде
13.	УКУПНО	357.750,00	

Извор: Анкетна документација за 50 развојно одређених домаћинстава села Заблаће, ИЕП, Београд, 2011

С обзиром да већина анкетираних развојно одређених домаћинстава не поседује довољно сопствених средстава да би остварила сва неопходна улагања, присутно је интересовање за услове коришћења кредита и подстицајних средстава Министарства пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде Републике Србије, затим кредита Фонда за развој Републике Србије, као и кредита комерцијалних банака.

Потенцијални инвеститори очекују да би се средства која планирају да улажу у производњу, прераду или набавку основних средстава могли да поврате у различитом временском интервалу (3-8 година), у зависности од висине улагања, као и брзине обрта капитала у области која је предмет инвестирања.

2.3.5. Извршене исплате за капиталне трансфере из буџета града Чачка

Посматрајући период 2007-2010. година, може се уочити да је у структури извршених исплата за капиталне трансфере из буџета Града Чачка свим месним заједницама дошло до знатних промена, не само по питању МЗ Заблаће, већ и у случају осталих сеоских месних заједница.

У конкретном случају, МЗ Заблаће спада у групу оних сеоских месних заједница које се издвајају надпросечним учешћем у расподели капиталних трансфера из буџета града Чачка. Сходно томе, може се закључити да је МЗ Заблаће у периоду 2007-2010. година била значајан корисник средстава градског буџета, која су омогућила овом насељу већи ниво инвестирања у одрживи развој пољопривреде и села. Детаљнија структура извршених исплата за капиталне трансфере из буџета града Чачка представљена је у следећој табели (Табела 17.).

Табела 17. Извршени капитални трансфери из буџета Града свим Месним заједницама

Месна заједница	Јединица мере	Године			
		2007.	2008.	2009.	2010.
Белџина	динар	1.184.526,48	270.604,21	2.105.749,65	1.181.565,86
	%	1,5	0,34	3,01	2,29
Атеница	динар	/	/	1.242.181,40	855.376,10
	%	/	/	1,77	1,66
Бањица	динар	3.443.363,95	729.849,5	/	522.350,89
	%	4,36	0,91	/	1,01
Б. Трнавска	динар	300.000,00	390.000,00	458.743,88	1.225.606,00
	%	0,38	0,48	0,65	2,37
Б. Љубићска	динар	/	/	350.000,00	1.600.000,00
	%	/	/	0,50	3,10
Бресница	динар	77.950,80	/	/	/
	%	0,10	/	/	/
Бечањ	динар	/	/	/	1.200.000,00
	%	/	/	/	2,32
Брезовице	динар	/	/	/	/
	%	/	/	/	/
Вапа	динар	400.000,00	/	/	/
	%	0,51	/	/	/

Стратешко планирање одрживог пољопривредног и руралног развоја локалних заједница

Видова	динар	2.286.128,86	8.824.404,24	/	/
	%	2,9	10,95	/	/
Виљуша	динар	/	800.000,00	/	/
	%	/	0,90	/	/
Вранићи	динар	4.341.028,38	3.853.327,95	2.377.098,68	/
	%	5,5	4,78	3,39	/
Месна заједница	Јединица мере	Године			
		2007.	2008.	2009.	2010.
Врњчани	динар	308,593,6	1.517.629,62	/	/
	%	0,39	1,88	/	/
Г. Горевница	динар	300000	400.000,00	/	/
	%	0,38	0,50	/	/
Горичани	динар	300.000,00	100.000,00	/	/
	%	0,38	0,12	/	/
Горња Тречча	динар	2.142.415,63	/	9.620.801,84	3.133.536,45
	%	2,71	0	13,73	6,06
Доња Тречча	динар	550.000,00	1.000.000,00	8.782.284,63	/
	%	0,7	1,24	12,54	/
Д. Горевница	динар	/	/	/	/
	%	/	/	/	/
Жаочани	динар	/	/	/	/
	%	/	/	/	/
<i>Заблаће</i>	<i>динар</i>	<i>13.729.233,84</i>	<i>6.999.999,54</i>	<i>/</i>	<i>7.500.000,00</i>
	<i>%</i>	<i>17,39</i>	<i>8,68</i>	<i>/</i>	<i>14,51</i>
Јанчићи	динар	500.000,00	200.000,00	1.200.000,00	/
	%	0,68	0,24	1,71	/
Јежевица	динар	/	170.000,00	/	/
	%	/	0,21	/	/
Јездина	динар	229.624,29	2.260.822,13	155.288,71	2.186.939,22
	%	0,29	2,81	0,22	4,23
Катрга	динар	7.287.190,50	/	/	3.192.230,40
	%	9,23	/	/	6,18
Качулице	динар	/	450.000,00	972.939,50	/
	%	/	0,56	1,39	/
Коњевићи	динар	572.401,56	10.641.440,42	/	1.673.484,19
	%	0,73	13,20	/	3,24
Кулиновци	динар	/	992.267,2	/	/
	%	/	1,23	/	/
Кукићи	динар	/	/	800.000,00	/
	%	/	/	1,14	/
Липница	динар	300.000	600.000,00	/	/
	%	0,38	0,74	/	/
Лозница	динар	476.253,11	3.818.544,97	819.721,47	935.386,24
	%	0,6	4,74	1,17	1,81

- Модел МЗ Заблаће -

Љубић село	динар	752.688,5	735.514,33	138.635,84	10.325,05
	%	0,95	0,91	0,20	0,02
Милићевци	динар	/	360.000,00	/	/
	%	/	0,45	/	/
Миоковци	динар	11.368.105,48	16.408.161,28	5.729.647,23	/
	%	11,4	20,36	8,18	/
Мојсиње	динар	2.723.062,49	2.016.599,13	781.035,39	/
	%	3,45	2,50	1,11	/
Мрчајевци	динар	/	4.500.695,55	4.406.751,30	2.331.184,40
	%	/	5,58	6,29	4,51
Међувршје	динар	/	/	/	118.005,90
	%	/	/	/	0,23
Мршинци	динар	/	500.000,00	/	1.000.000,00
	%	/	0,62	/	1,93
Овчар бања	динар	/	/	/	/
	%	/	/	/	/
Месна заједница	Јединица мере	Године			
		2007.	2008.	2009.	2010.
Остра	динар	/	/	/	/
	%	/	/	/	/
Парменац	динар	15.548.508,76	450.000,00	112.415,89	/
	%	19,7	0,56	0,16	/
Паковраће	динар	400.000,00	/	/	/
	%	0,51	/	/	/
Петница	динар	400.000,00	800.000,00	/	/
	%	0,51	1,00	/	/
Премећа	динар	/	300.000,00	/	/
	%	/	0,37	/	/
Придворица	динар	/	299.150,00	/	/
	%	/	0,37	/	/
Пријевор	динар	380.260,9	500.000,00	6.577.687,89	11.516.034,18
	%	0,48	0,62	9,39	22,28
Прељина	динар	5.624.308,34	9.174.949,90	/	554.419,93
	%	7,13	11,39	/	1,07
Прислоница	динар	1.100.000,00	550.024,92	/	/
	%	1,39	0,68	/	/
Рајац	динар	1.101.257,48	/	/	/
	%	1,40	/	/	/
Риђаге	динар	300.000,00	/	3.936.695,94	/
	%	0,38	/	5,62	/
Рошци	динар	/	/	/	/
	%	/	/	/	/

Стратешко планирање одрживог пољопривредног и руралног развоја локалних заједница

Ракова	динар	200.000,00	/	/	/
	%	0,31	/	/	/
Соколићи	динар	/	/	/	/
	%	/	/	/	/
Слатина	динар	300.000,00	300.000,00	/	/
	%	0,38	0,38	/	/
Станчићи	динар	/	/	/	/
	%	/	/	/	/
Трнава	динар	/	1.213.563,84	643.998,94	1.686.345,26
	%	/	1,51	0,92	3,26
Трбушани	динар	/	/	12.313.315,15	9.257.234,72
	%	/	/	17,57	17,91
УКУПНО	динар	78.926.902,95	80.586.985,89	70.058.766,94	51.680.024,79
	%	100,00	100,00	100,00	100,00

Извор: Одлука о завршном рачуну буџета града Чачка за период 2007-2010. година

Рурални развој сеоских подручја, на нивоу свих локалних самоуправа у Републици Србији, највише брине локално пољопривредно становништво због његове оспособљености да се бави одговарајућим делатностима и доприноси укупном економско-социјалном развоју.

На нивоу локалне заједнице, за развој пољопривреде, као и осталих руралних непољопривредних делатности, неопходна су финансијска средства која се делом обезбеђују из сопствених извора, а делом из туђих извора. Сходно томе, предмет ове анализе су и капитални трансфери и субвенције из буџета града Чачка свим институцијама у сеоском насељу Заблаће (Табела 18.)

Табела 18. Структура пренетих средстава из буџета града Чачка на МЗ Заблаће и друге институције, у периоду 2005-2010. година (000 динара)

Институција	Јед. мере	Година						
		2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Фекална канализација	динар	9.907		13.898	7.400		7.700	6.000
	%	95,92		81,84	20,35		96,61	98,03
Школа	динар	422	2.440	1.299	28.894	8.319	164	
	%	4,08	100,00	7,65	79,45	95,49	2,06	
Дом културе	динар			169				
	%			0,99				
Удружење повргара Заблаће	динар				1.617			
	%				9,52			
Удружење грађана	динар					72		
	%					0,20		

- Модел МЗ Заблаће -

Асфалтирање пута	динар						177	
	%						2,03	
Фудбалски клуб	динар					169	66	26
	%					1,94	0,83	0,42
Спортски терен	динар					47		
	%					0,54		
Црквена општина	динар						40	
	%						0,50	
Пројектна документација	динар							94
	%							1,54
УКУПНО	динар	10.329	2.440	16.982	36.366	8.712	7.970	6.120
	%	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Извор: Одсек за финансије града Чачка, 2005-2010.

За посматрани период (2005-2011. година), укупно је издвојено око 89 милиона динара. Највише средстава је пренесено у 2008. години, када је из градског буџета издвојено око 36 милиона (40,89% од укупног износа, у анализираних седам година).

На основу расположивих статистиичких података, може се закључити да је структура пренетих средстава из буџета Града за сеоско насеље Заблаће веома разноврсна, али да се највише средстава издвајало за секторе као што су:

- образовање;
- рурална инфраструктура.

2.4. ПРИРОДНИ УСЛОВИ И РЕСУРСИ И ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

2.4.1. Рељеф и педолошке карактеристике

Насеље Заблаће се налази на *јужном ободу панонске области*,¹¹ у средишњем делу Западног Поморавља, у плодној Чачанској котлини, на десној обали реке Западне Мораве, у подножју планине Јелице. Чачанска котлина је оивичена планинама: Овчаром (985 m) и Кабларом (885 m) са запада, подгорином Суворора и Маљена са севера, планинама Вујаном (857 m) и Буковиком (850 m) са североистока и планином Јелицом (929 m) са југа и представља тектонску потолину, коју је у неогену прекривало језеро. По дну некадашњег језера своја корита усекле су реке, Западна Морава и њене притоке.

Мала дисецираност терена, повољна експозиција и блага висинска заталасаност, обезбеђују добре услове за развој разноврсних привредних делатности у Заблаћу, укључујући и пољопривреду. Томе доприноси и повољна педолошка структура терена.

Катастарска општина Заблаће припада *другом педогеографском рејону*, који покрива заталасани рељеф средишње Србије и карактеристичан је по терцијарним језерским седиментима. На тешким језерским седиментима преовлађује смоница, а на нижим речним терасама алувијална, семиглејна, еуглејна и ритска земљишта (*Ђурић, Филиповски, 1972, 1974, према Динић, 1997: 162- 163*).

У поморавским селима, укључујући Заблаће, доминирају плодна земљишта са умереним ограничењима за биљну производњу - *смоница, алувијално земљиште, ливадско земљиште и псеудоглеј (СО Чачак, 2007, Пауновић и др., 2005: 486-487)*.

Смоница се генерално налази у *трећој бонитетној класи*¹² у погледу погодности за биљну производњу и представља добру подлогу за производњу жита и шећерне репе, а ређе се ангажује у воћарству и виноградарству. Неутралне је до слабо алкалне реакције, добро обезбеђена хумусом и већином минералних материја, осим фосфором, поседује велики капацитет адсорпције и висок степен засићености базама, али због компактног састава и глиновитости има неповољан

11 Панонску област чине равница Војводине и Мачве, ниско Посавље и Подунавље, као и брежуљкасти терени јужног обода Панонског басена, коме припадају Шабачка Посавина и Поцерина, србијанско Подриње, Ваљевска Подгорина, Колубара, Шумадија, Западно Поморавље, Велико Поморавље, Стиг и Браничево.

12 Бонитетна класа и поткласа се утврђује бонитирањем свих земљишта подобних за пољопривредну и шумску производњу на основу природних особина земљишта, без обзира на начин њиховог коришћења (РГЗ, 2003: 16). Основне бонитетне карактеристике заступљених типова и подтипова земљишта дате према Динићу (1997: 157-166) и Хаџићу и ост. (2002: 48-50).

режим циркулације воде, ваздуха и топлоте и тешко се обрађује. Интензивно коришћење ових земљишта проузрокује ерозију и смањење садржаја хумуса и захтева континуирану примену агротехничких мера, укључујући наводњавање и примену ђубрива.

Алувијално земљиште је условно високо продуктивно и генерално припада *трећој бонитетној класи*. Услед изложености допунском влажењу поплавним и подземним водама има неповољан водно-ваздушни и топлотни режим и захтева хидромелиорације, у ком случају обезбеђује високе и стабилне приносе ратарских и повртарских култура.

Ливадско земљиште се изворно налази под ливадском вегетацијом, али се најчешће обрађује. По механичком саставу је глиновито-иловасте текстуре, а међу хемијским особинама истиче се висок садржај хумуса. Припада високопродуктивним земљиштима *друге бонитетне класе* и посебно је погодно за гајење кукуруза, сунцокрета, шећерне репе и повртарских култура. Влажне ливадске црнице, подложне плављењу и високом нивоу подземних вода, међутим, имају озбиљна производна ограничења и припадају *петој бонитетној класи*.

Долина Западне Мораве је позната локација псеудоглејних земљишта. **Псеудоглеј** генерално припада *четвртој бонитетној класи*, али његова производна способност, такође варира, у зависности од начина коришћења и климатских услова. Неповољан водно-ваздушни и топлотни режим резултат је задржавања воде на површини услед присуства теже пропусног слоја у профилу, а повећана киселост и сиромаштво у базама, хумусу и минералним материјама захтевају предузимање комплексних мелиоративних мера.

Полазећи од надморске висине, нагиба терена, начина коришћења земљишта по катастарским културама и квалитета, односно бонитета земљишта, посебно обрадивог земљишта и нарочито њива, катастарска општина Заблаће сврстава се у **брежуљкасто пољопривредно подручје**, које се карактерише нижим брдима, долинама и котлинама и надморском висином у интервалу од 200-350 m (*Каришић, Окановић, 1997, прета Радановић и др., 2010: 174*).

2.4.2. Основни климатски индикатори

Насеље Заблаће припада Граду Чачку који се у климатском погледу одликује умерено-континенталном климом. Чачак и околина су смештени у западно-моравској котлини са брдско-планинским залеђем при чему се до 700 m може рећи да је клима блага умерено-континентална, док је изнад ове висине субпланинска. Лета су умерено топла, зиме умерено хладне, док су јесени топлије од пролећа. Основни климатски параметри температура, падавине и ваздушна струјања се прате на годишњем нивоу.

Средња годишња температура је 10,47 °С. Најтоплије је у јуну, јулу и августу са максималним температурама које прелазе преко 30°C и просечном температуром ваздуха од 22,7°C, а најхладније у јануару, при средњој температури ваздуха од -1,2 °С.

Количина падавина износи 669 mm. Падавине се највише излучују у облику киша. Највише киша је забележено у мају месецу (88,6 mm), а најмање у фебруару и марту (40 mm). Мања количина падавина је у облику снега. Снежни покривач је обично присутан у јануару и фебруару уз максималну висину од 70 cm. Трајање снежног покривача је око 27 дана. Због учесталости појаве града који се дешава чак 12 дана у години у овом смислу чачанску котлину сматрају ризичном. Магле се дешавају око 25 дана у години при чему највише у октобру месецу (4,6 дана).

Праћење годишњег тока релативне влажности указује на умерену влажност ваздуха на подручју Чачка и околине, са просечном влажношћу ваздуха од 80,7 %. Сунчаних дана на годишњем нивоу је на овом подручју око 2.000 сати. У јулу и августу има највише сунчаних сати, а најмање у децембру и јануару. Ветрови који се бележе на овом подручју су најчешће северни, просечне брзине од 1,3 m/s и северозападни, просечне брзине 4,1 m/s и не утичу битно на временске прилике¹³

Повољни рељефни, педолошки услови и климатски услови на подручју катастарске општине Заблаће, уз извођење потребних мелиоративних мера и поштовање добре пољопривредне праксе, омогућују развој разноврсне биљне производње, пре свега поврћа, жита и крмног биља.

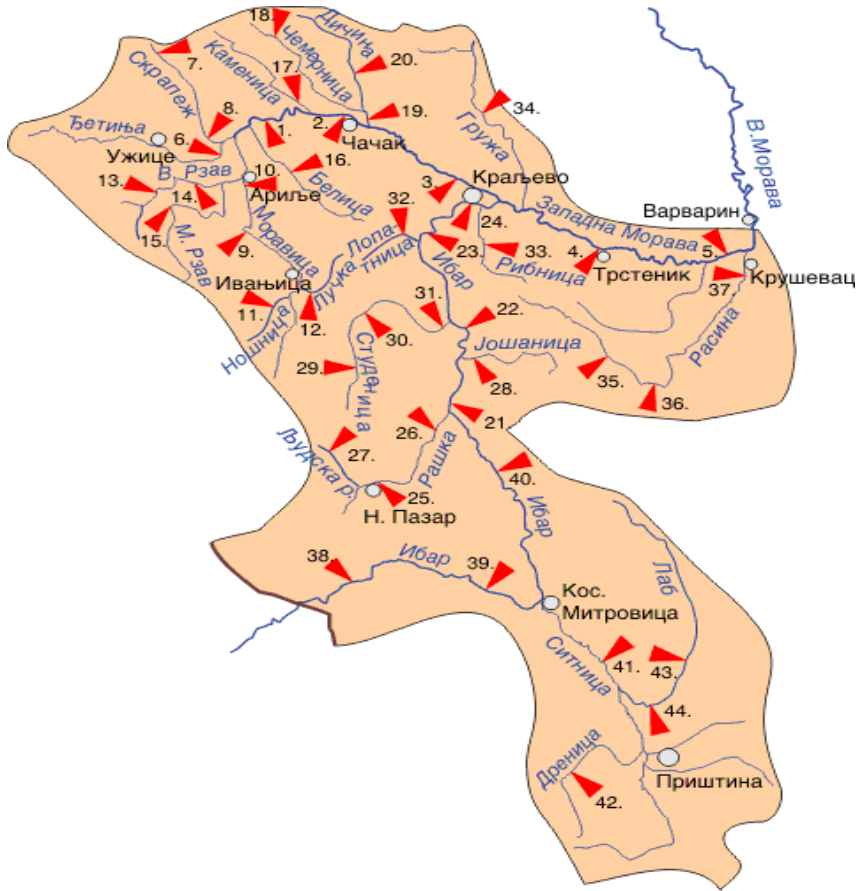
2.4.3. Хидрографија

Град Чачак заузима географски простор између 20°7'15" и 20°38'30" источне географске дужине и 43° 44' и 44° 00' 30" северне географске ширине. Надморска висина је у распону од 204 m (ушће Бресничке реке у Западну Мораву) до 958 m (планина Овчар).

Површинске воде

Кроз Чачанску котлину протиче река Западна Морава коју окружују планине Јелица (929 m), Овчар (985 m), Каблар (885 m) и Вујан (857 m). Дужина ове реке износи 308 km, целом својом дужином протиче кроз Републику Србију и није пловна. Улива се у Велику Мораву. Веће притоке Западне Мораве су: *Ибар* (272 km), *Расина* (125 km), *Ђетиња* (75 km) и *Гружа* (62 km). Притоке Западне Мораве код Чачка су: *Дичина*, *Чемерница* и *Каменица* са средњим протоком 1,5 m³/s, (Слика 1.).

Слика 1. Мрежа станица површинских вода - Слив реке Западна Морава



Извор: http://www.hidmet.gov.rs/ciril/hidrologija/povrsinske/sliv_zapadnamorava.php

Највећи водостај на Западној Морави, од 640 cm (лимниграф Гугаљски мост) забележен је за време поплаве у мају 1965. године (на основу кога је прорачунат протицај од $1.250 \text{ m}^3/\text{s}$ и приступило се изградњи одбрамбеног насипа), а најмањи, од $2,08 \text{ m}^3/\text{s}$, у септембру 1984. године.

Режим протока ове реке је у одређеној мери промењен изградњом узводних акумулација Овчар бања, Међувршје и Парменац, бране у рекреативном центру у самом граду Чачку, као и изградњом одбрамбених насипа и регулацијом корита свих водотока. Регулација је извршена на територији урбанизованог дела града и то: на Чемерници, Лупњачи, Лозничкој реци, Атеничкој реци, Трнавској реци и на потоку Моравац.

На Западној Морави су изграђене и четири бране и формирана вештачка језера: Овчарско-Кабларско језеро, Међувршје, Парменац и језеро у Спортско-рекреационом центру (СРЦ) Младост.

Језеро Међувршје је највеће вештачко језеро на Западној Морави. Настало је преграђивањем ове реке на излазу из Овчарко-кабларске клисуре, односно изградњом бетонске бране у Међувршју. Висина бране на овом језеру је 30 m, а дужина 190 m. Кота максималног успора је 274 mnm, минималног је 271 mnm. Запремина воде у језеру је 18,5 милиона m³, док је запремина корисног простора око 5,6 милиона m³. Највећа дубина је 23 m, негде код темељног испуста. За време високог водостаја, дужина језера достиже 11 km. Пуњењем језера потопљено је 150 ha обрадивог земљишта и исељено 10 кућа из села Међувршје. Вода из језера Међувршје се тунелом одводи до постројења истоимене хидроелектране. Подручје језера је углавном брдовито и пошумљено, слабо насељено, а сама акумулација формирајући меандре између планина Овчар и Каблар употпуњава дивну слику и пејзаж поред Мораве. Приликом изградње бране водило се рачуна о бројним природним и антропогеним објектима (манастири и извори минералне воде би били угрожени).

Овчарско-кабларско језеро је настало подизањем бетонске бране узводно од железничког моста (бивша пруга уског колосека Чачак - Ужице), код Благовештењског тунела. Дужина бране је 45 m, а висина 12 m. Ово језеро спада у мања вештачка језера проточног типа. Дужина језера је око 7 km, а ширина 40 - 100 m. Пројектована запремина му је око 3 милиона m³. Кота максималног успора је 295,20 mnm, а минималног је 291 mnm. Вода овог језера се тунелом одводи до хидроцентралне Овчар бања, а после проласка кроз турбине - вода се бетонским каналом код Овчар бање враћа у корито Западне Мораве, где већ почиње језеро Међувршје. Због великог засипања наносом, а засуто је 85% језера, Овчарско-кабларско језеро је изгубило првобитни значај за производњу енергије и туристичке потребе. Процес засипања се одвија и даље, мада знатно спорије. Тренутно се као акумулација може третирати само део корита реке, непосредно уз брану, највише око 400 m узводно.

Језеро Парменац је треће изграђено језеро на Западној Морави, са циљем да акумулира воду за наводњавање (800.000 m³). међутим, запремина акумулације се смањује због великог засипања наносом, а систем за наводњавање који почиње из овог језера није у функцији.

Језеро у рекреативном центру Младост је четврто језеро, са основном наменом за купање и рекреацију. Због загађености воде Западне Мораве, дуго није било у функцији.

Подземне воде

Подземне воде на територији града Чачка се јављају најчешће на додиру стена различите старости. У подручјима поред Западне Мораве подземне воде се налазе већ на дубини од 2 до 5 m, а у подручјима изнад 300 m надморске висине и до 30 m дубине. До те дубине се налазе и копани бунари за потребе водоснабдевања становништва Града.

Од термо-минералних извора на територији града Чачка познате су: Овчар бања, Горња Тречка и Слагинска Бања.

2.4.4. Пољопривредно земљиште

Од 862 ха територије КО Заблаће, пољопривредно земљиште захвата 730 ха (84,7%) (РГЗ, 2011). У структури **коришћеног пољопривредног земљишта** доминирају оранице, које се простиру на 623 ха (85,4%), од тога њиве на 615 ха и вртови на 9 ха. Воћњаци заузимају 37 ха (5,1%). Винограде катастар не региструје.¹⁴ Трајни травњаци покривају 9,5% пољопривредне површине - ливаде 32 ха (4,4%) а пашњаци 37 ха (5,1%), (Табела 19).

Табела 19. Површине, катастарска и својинска структура коришћеног пољопривредног земљишта, ха

	Катастарске класе								Укупно
	1	2	3	4	5	6	7	8	
Њиве, ха	153,4998	196,8730	172,0731	79,3453	12,8694	-	-	-	614,6606
Кат. структура	25,0	32,0	28,0	12,9	2,1	-	-	-	100,0
у %	153,4998	196,8470	171,3583	78,3453	12,8694	-	-	-	612,9198
У прив. својини									
Вртови, ха	0,0720	1,4126	4,1190	1,2147	1,8749	-	-	-	8,6932
Кат. структура	0,8	16,2	47,4	14,0	21,6	-	-	-	100,0
у %	0,0720	1,1761	4,1190	1,2147	1,8749	-	-	-	8,4567
У прив. својини									
Воћњаци, ха	-	1,0268	29,6068	6,4087	-	-	-	-	37,0423
Кат. структура	-	2,8	79,9	17,3	-	-	-	-	100,0
у %	-	1,0268	29,5775	6,4087	-	-	-	-	37,0130
У прив. својини									
Ливаде, ха	4,9983	8,1634	9,6345	7,6691	1,3042	-	-	-	31,7695
Кат. структура	15,7	25,7	30,3	24,1	4,1	-	-	-	100,0
у %	4,9983	7,9990	7,2836	7,6691	1,3042	-	-	-	29,2542
У прив. својини									
Пашњаци, ха	15,5393	6,2556	7,4966	3,2039	3,5264	1,3944	-	-	37,4162
Кат. структура	41,5	16,7	20,0	8,6	9,4	3,7	-	-	100,0
у %	15,4973	5,7239	7,3807	3,2039	3,5264	1,2374	-	-	36,5696
У прив. својини									
Коришћ. пољ. зем., ха	174,1094	213,7314	222,9300	97,8417	19,5749	1,3944	-	-	729,5818
Кат. структура	23,9	29,3	30,6	13,4	2,7	0,2	-	-	100,0
у %	174,0674	212,7728	219,7191	96,8417	19,5749	1,2374	-	-	724,2133
У прив. својини									

Извор: Републички геодетски завод, 2011.

14 КО Заблаће се налази на источном ободу Јеличког виногорја Чачанског подрејона Западноморавског виноградарског рејона (МПШВ, 2008:45-46).

Према решењима Просторног плана града Чачка (*Сл. лист града Чачка, 17/2010*), Заблаће припада **поморавском пољопривредном рејону**, предиспонираном за развој ратарско-повртарске производње и мешовитог сточарства. Пољопривредно земљиште је у приватном власништву и добре је катастарске структуре¹⁵.

Њиве су врло добре катастарске структуре - 85% је 1-3. катастарске класе, а још 13% је четврте катастарске класе. Вртови се налазе на окућницама и готово половина је треће катастарске класе. На ораницама је највише поврћа (кромпира 280 ha, купуса 220 ha, паприка 30 ha, црног лука 20 ha и још око 30 ha осталог поврћа), које захтева наводњавање и интензивну примену минералних и органских ђубрива. Међу житима доминира кукуруз (100 ha), пшеница (50 ha), јечам и тритикале (30 ha).

Крмног биља је неоправдано мало (луцерка 30 ha, грахорица и сточна репа 2 ha).¹⁶ То је резултат смањења броја стоке, иако постоје традиција и природни и тржишни потенцијали за развој сточарства, нарочито за узгој свиња и говеда.

Заблаће је почетком 2000-тих година имало релативно развијену сточарску производњу (50 условних грла/100 ha пољопривредне површине), првенствено свиња (88 грла/100 ha ораничне површине) и говеда (28 грла/100 ha обрадиве површине) (*РЗС, Попис 2002, РГЗ, 2011*). У периоду 2002-2011. године, број говеда је смањен за 2/3, са 195 на 65 грла (*РЗС, Попис 2002, МЗ Заблаће, 2011а*).

Воћњаци су, скоро у целини, 3-4. катастарске класе и у њима је највише шљива (10 ha) и јабука (10 ha). Под јагодичастим воћем је око 5 хектара. Не треба заборавити да се воћарски рејон налази у залеђу КО Заблаће, на обронцима планине Јелице.

Трајни травњаци заузимају скромне површине, али је зато 96% ливада и 87% пашњака 1-4. катастарске класе. Ливаде и пашњаци су значајни за развој сточарства, очување земљишта и биодиверзитета и заштиту приобаља од ерозије.

Поседи породичних газдинстава су ситни и распарчани¹⁷ и представљају ограничење за примену савремене агротехнике и остваривање високих приноса у

15 Одређивање катастарске културе и класе парцеле плодног земљишта врши се на основу природних и економских услова производње и утврђене основе катастарског класирања (РГЗ, 2003: 1-2).

16 Оквирне површине (МЗ Заблаће, 2011).

17 Према подацима катастра број парцела и просечна величина парцеле коришћеног пољопривредног земљишта у КО Заблаће износе за: њиве 1894 (0,32 ha), вртове 72 (0,12 ha), воћњаке 255 (0,14 ha), ливаде 103 (0,31 ha) и пашњаке 217 (0,17 ha) (РГЗ, 2011). Број парцела на поседима 50 анкетираних развојно-оријентисаних газдинстава креће се у интервалу од 2 - 20, а њихова величина у интервалу од 0,3 - 3,2 ha и просечно износи 0,9 ha (ИЕП, 2011а).

пољопривреди. Испод 12% газдинстава располаже поседом од 3 и више хектара коришћене обрадиве површине, што је знатно мањи проценат од одговарајућег на нивоу Моравичког округа (20,4%), (Табела 20.).

Табела 20. Величина поседа и заступљеност домаћинства са газдинством

Подручје до нивоа насеља	Домаћинства са газдинством	Домаћинства са газдинством у укупном броју домаћинства (%)	Број газдинстава према коришћеној обрадивој површини (%)						
			0,00-0,1	0,11-1,0	1,01-3,0	3,01-5,0	5,01-8,0	8,01-10,0	>10,0 ha
Моравички округ	31.448	42,3	3,2	38,7	37,7	13,5	5,3	1,1	0,4
Чачак	12.865	32,6	3,8	48,1	36,2	8,8	2,6	0,3	0,2
Заблаће	288	73,5	2,8	55,2	30,2	8,0	2,1	1,4	0,3

Извор: РЗС. Попис 2002: Становништво, Књига 11, 2004; Пољопривредни фондови, интерна док. РЗС, 2011.

Пројекат комасације, у оквиру кога је предвиђена израда бонитетне карте земљишта и уређење мреже пољских путева, треба да допринесе уређењу пољопривредног земљишта и унапређењу структуре поседа (СО Чачак, 2007).

За разлику од стања на нивоу Централне Србије у периоду 2000 - 2009. године, где се површине под ораницама и дугогодишњим засадама смањују у корист ливада и пашњака, на територији града Чачка присутан је обрнути тренд (Табела 21.).

Табела 21. Коришћена пољопривредна површина, 2000-2009. године, ha

	Чачак		2000/2009 (%)	Централна Србија		2000/2009 (%)
	2000	2009		2000	2009	
Оранице и баште	26.001	26.935	103,6	1.775.605	1.723.306	97,1
Воћњаци	6.725	6.930	103,0	227.416	222.452	97,8
Виногради	163	130	79,8	58.756	47.723	81,2
Ливаде	5.592	5.456	97,6	551.826	584.313	105,9
Пашњаци	5064	4609	91,0	703.462	732.410	104,1
Коришћена пољ. површина	43.545	44.060	101,2	3.317.074	3.310.204	99,8

Извор: Републички завод за статистику. Општине у Србији 2001, 2010.

Површине под ораницама и воћњацима се повећавају на рачун смањења травнатих површина. Једино су виноградаре Љубићког и Јеличког виногорја смањивали засаде у протеклој деценији готово истим интензитетом као и остали одгајивачи винове лозе широм Централне Србије. Коришћена пољопривредна површина повећана је за 1,2%, према смањењу од 0,2% на нивоу Централне Србије.

2.4.5. Шумски фонд и ловни потенцијал

На територији града Чачка под шумом је 15.677 ha, од укупно 63.600 ha (24,6 %). Површина под шумом по становнику је мања од једног ара, што је знатно мање у односу на остале општине/градове Моравичког региона и значајно мање од просека суседних региона. Од наведене површине високе шуме захватају 3%, изданаčke 66%, вештачки подигнуте шуме 19%, а преосталих 12% чине шикаре и шибљаци. На доминантно пољопривредном подручју на коме се простире катастарска општина Заблаће, шумски фонд захвата скромних 26 ha, од укупно 852 ha (3%) (Табела 22.).

Табела 22. Подаци о шумском фонду и пошумљавању у 2009. години

	Шуме	%	Пошумљено (ha)
Моравички округ	113.719,41	100,00	255,97
Град Чачак	15.677,00	13,80	-
Заблаће¹	26,00	0,02	-

Извор: РЗС. (2010). Општине у Србији, 2010.; ¹Републички геодетски завод

Као што се из наведене табеле може закључити у посматраној години није било активности пошумљавања на нивоу града Чачка и села Заблаћа.

Шуме и шумско земљиште града Чачка припадају Голијском шумском подручју које је обухваћено Законом о шумама. На основу Просторног плана Републике Србије планирани су радови подизања (пошумљавања) и гајења шума и планирано је процентуално повећавање шумског земљишта. Повећање површина под шумом предвиђено је на земљиштима VI, VII и VIII класе (Сл. гласник РС, бр.88/2010).

У погледу ловних капацитета на овом подручју су организована и у експлоатацији су четири ловишта: *Западно-Моравско*, *Јелица-Чемерница-Каблар*, *Бресница* и *Јежевичка река* (Сл. лист града Чачка, 17/2011).

Западно-Моравско ловиште је комерцијалног типа и протеже се дуж Западне Мораве кроз више насеља (Балуга, Заблаће, Вапа, Кукићи, Мршинци и Горичани), а између магистралног пута М-22 и старог пута Чачак - Краљево до границе са општином Краљево. Овим ловиштем газдује ЈП Србија шуме - Шумска управа Чачак. Укупна површина ловишта је 9.101 ha, од чега је 8.192 ha (91 %) ловно продуктивно, а преосталих 909 ha (9 %) ловно непродуктивно. Услуге овог ловишта користе углавном италијански и домаћи ловци.

Ловиште располаже фазанеријом која представља објекат прилагођен за узгој 5.000 фазанских пилића и ловачком кућом која има 8 лежајева за смештај гостију.

Од стално настањене ловне дивљачи овде се налазе: зец, фазан, пољска јаребица, дивљи голуб и грлица, а од миграторних ловних врста: дивља патка и гуска, шумска

шљука и препелица. Присутне су и заштићене врсте: чапља, рода и повремено лабуд, као и твор, лисица, сврака, сива врана, јастреб кокошар и куна, које се налазе ван режима заштите.

Ловиштем *Јелица-Чемерница-Каблар* газдује ловачки савез Србије преко ловачког удружења Чачак. Површина овог ловишта је 32.304 ha. Ловиштем *Бресница* газдује ловачки савез Србије преко ловачког удружења *Радиша Поштић* из Мрчајеваца. Површина ловишта је 12.498 ha. Овим ловиштима доминирају заштићене врсте: зец, фазан, пољска јаребица, јазавац, јастреб кокошар, голубови, креја а присутне су, и трајно заштићене, врсте: лисица, веверица, твор, врана и сврака.

Ловиштем *Јежевичка река* газдује ловачки савез Србије преко ловачког удружења *Радоје Јоксић* са седиштем у Заблаћу. Ово ловачко друштво броји око 300 чланова од чега је 30 из Заблаћа. Ловне површине су у суседној Јежевици и заузимају 9.030 ha зимзеланих (борових) и листопадних (букових) шума. Од дивљачи се лове: зец, фазан, препелице, дивље патке, дивље свиње и лисица. На нивоу друштва прецизно се планира период лова и ловостаја за сваку од наведене дивљачи. Контролише се колико се које дивљачи уловило преко Ловних листа где се све прецизно евидентира, а обнављање фонда се врши планским куповинама младунаца или одрасле дивљачи (фазан и зец). Однос одстрелене дивљачи према принови или новонабављеној дивљачи се балансира тако да се одржи на нивоу где се без угрожавања јата или чопора може одстрелити планирани број. Ловачко друштво ангажује два ловочувара.

Ловци из Заблаћа користе поред овог и Западно-Моравско комерцијално ловиште и развијају сарадњу са другим ловачким друштвима у Србији.

У оквиру Заблаћа преко тридесет година постоји голубарско друштво (СС-172 Јелица Заблаће - званични назив; СС-Савез Србије) које броји 55 регистрованих одгајивача голубова. Највише се гаји Српски високолетач, поред неких украсних врста голубова. Такмичарска јата у регионалним такмичењима могу имати максимално 8 голубова на такмичењима на нивоу Србије, а на регионалним такмичењима до 9 голубова.

У оквиру голубарског друштва Заблаћа на годишњем нивоу се редовно организују такмичења на нивоу јуниора и сениора, укупно пет. Победници ових такмичења иду даље на такмичења на нивоу града Чачка, затим на регионално и републичко. Досадашњи резултати на вишим нивоима такмичења овог друштва нису занемарљиви. Друго место у категорији сениора на нивоу региона је овогодишњи пласман такмичара из Заблаћа.

2.4.6. Животна средина, биодиверзитет и предео

Загађеност природне средине је на забрињавајућем нивоу на светском плану, обзиром да су негативне последице, манифестоване кроз погоршање квалитета воде, ваздуха, земљишта, биодиверзитета и предела, као резултат безобзирног искоришћавања производних ресурса, све присутније.

Ваздух

Ваздух на територији насеља Заблаће није угрожен од већих индустријских загађивача. Сем издувних материја насталих сагоревањем из аутомобила у саобраћајним активностима, сезонских активности у зимском периоду везаних за сагоревање огревног материјала и повремених спаљивања отпада, нема других извора аерозагађења. У плану је изградња бицикличке стазе чиме би се допринело безбедности саобраћаја и смањењу загађења ваздуха пореклом из локалног саобраћаја.

Воде

Квалитет воде Западне Мораве прати се путем већег броја параметара. Средњи протицај износи $102 \text{ m}^3/\text{s}$, максимални протицај је $216 \text{ m}^3/\text{s}$, а минимални $27 \text{ m}^3/\text{s}$. Средња електропроводљивост износи $419,9 \text{ }\mu\text{C}/20^\circ\text{C}$, при чему је максимална електропроводљивост $511 \text{ }\mu\text{C}/20^\circ\text{C}$, а минимална $336 \text{ }\mu\text{C}/20^\circ\text{C}$. Средња вредност раствореног кисеоника износи $11,28 \text{ mg/l}$, при чему је максимална $15,2 \text{ mg/l}$ а минимална $8,4 \text{ mg/l}$. Максимална биолошка потрошња кисеоника после 5 дана (БПК_5) износи $3,1 \text{ mg/l}$, минимална $1,7 \text{ mg/l}$, а средња вредност износи $2,26 \text{ mg/l}$. Средњи садржај амонијума (NH_4) износи $0,099 \text{ mg/l}$, нитрата $1,473 \text{ mg/l}$, а средњи садржај фенола је $< 0,0010 \text{ mg/l}$ (Табела 23.).

Табела 23. Квалитет воде реке Западне Мораве (станица Јасика)

Број узорака	Протицај (m^3/s)	Електропроводљивост ($\mu\text{C}/20^\circ\text{C}$)	Растворени кисеоник (O_2 , mg/l)	БПК_5 , O_2 , mg/l	ХПК , O_2 , mg/l	Амонијум (NH_4 , mg/l)	Нитрати mg/l	Фенол mg/l	
12	М	216	511	15,2	3,1	5,7	1,03	2,40	0,001
	Д	11.XI	21.IX	18.II	28.IV	11.XI	22.XII	21.1	07.VII
	Ø	102	419,9	11,28	2,26	4,41	0,099	1,473	<0,0010
	М	27,0	336	8,4	1,7	2,8	<0,01	0,10	<0,001
	Д	21.IX	11.XI	21.IX	29.VI	07.VII	21.1	11.XI	21.1

Напомена: М=максимална; Ø=средња; м=минимална измерена вредност са датумом појављивања; Д=датум

Извор: Републички хидрометеоролошки завод.

Према Уредби о категоризацији водотокова (Сл. гласник РС, 5/68), све реке на подручју града Чачка, где спада и Заблаће, су сврстане у класе и подкласе.

Квантитативно стање, врсте и концентрације загађујућих материја у водотоковима и акумулацијама на територији града Чачка, утврђује се на основу биолошких, микробиолошких и физичко-хемијских испитивања која спроводи Завод за заштиту здравља Чачак. Локације, односно мерна места где се врше контроле квалитета воде у овим рекама, са наведеном припадајућом класом односно подкласом, према *Уредби о категоризацији водотокова* и *Уредби о класификацији вода*, а у складу са *Правилником о опасним материјама у водама* су дате у Табели 24.

Табела 24. Мерна места контроле квалитета воде у рекама на територији града припадајућом класом односно подкласом водотока

Назив реке	Локација (мерно место)	Класа и подкласа водотока
Западна Морава	испод бране у Међувршју	II-а
	код рекреационог центра Младост	II-б
	код моста на кружном путу	II-б
	код viseћег моста у селу Станчићима	II-б
Каменица	Буђевац- Цагање	I до II-а
	Рујак - Пријевор	I до II-а
Чемерница	код старе школе у Миоковцима	II-а
	код железничког моста у Прељини	II-б
	код каскада у Прељини	II-б
Дичина	пре улива у Чемерницу	II-б

Извор: Просторни план града Чачка, Сл. лист града Чачка, 17/2010.

Контрола квалитета воде која је приказана кроз класе и подкласе водотока вршена је у периоду 2001-2003. година и показала је извештајан степен загађености. Основни проблеми загађења вода на територији Града Чачка су: повећана количина загађујућих материја у водотоковима и акумулацијама, комуналне отпадне воде и загађујуће материје из пољопривреде. Највећи загађивачи вода су фекална канализација и индустријске отпадне воде. На сеоском подручју се може идентификовати низ малих загађивача чије се отпадне воде не усмеравају у исти систем па је услед тога неминовно загађење земљишта и воде.

На основу извршених мерења и анализа, вода **Западне Мораве** на територији Заблаћа припада II-б класи. Извршена микробиолошка испитивања су указала на загађеност на свим контролним тачкама. Од укупно 46 узорака на четири мерна места, 33 узорка су ван оквира класе којој би требало да припадају. Највеће загађење је код моста на кружном путу и код viseћег моста у селу Станчићи и по питању бактеријског садржаја, и по садржају опасних материја амонијака и фенола. Другим речима загађење реке је највеће на местима где је лоцирано и испуштање комуналних отпадних вода и индустријских отпадних вода. Квалитет речне воде у Међувршју

и код рекреационог центра углавном у зимским и пролећним месецима био је ван оквира класе којој припада.

Категоризација реке **Каменице** према Уредби није извршена, па се може усвојити да је прописана категорија од I до II-a, која је важећа за чисте воде. Међутим, резултати испитивања су показали да река Каменица, посебно по физичко-хемијским параметрима и садржају опасних материја више не припада категоријама чистих вода, које су подесне за купање и рекреацију у води, за гајење мање племенитих врста риба, као и за употребљавање у снабдевању насеља водом или у прехранбеној индустрији.

Реке **Дичина** и **Чемерница** у погледу физичко-хемијских показатеља река су показале карактеристике и воде ван III класе, а кроз биолошка испитивања констатовано је присуство бетамезосапробних микроорганизама, био-индикатора-становника умереног загађења.

Микробиолошким анализама отпадних вода установљено је оптерећење фекалним бактеријама. Физичко-хемијске анализе су указале на присуство органске материје, нарочито амонијака и калијум перманганата, при биолошкој потрошњи кисеоника од БПК-5. Регистрован је низак садржај раствореног кисеоника, чак га и нема у неким узорцима. Осим наведених параметара установљен је висок ниво масти и уља и повећан садржај фенола. Узимани су узорци пре и после улива главног градског колектора и наведени анализирани параметри су прекорачивали максималне дозвољене количине (МДК), што је доводило до тога да је вода пре улива одговарала II-a или II-b поткласи док вода после улива одговара III-класи вода.

У Заблаћу не постоји комплетно изграђена канализациона мрежа мада је у предходном периоду започета њена изградња. Канализациони систем на територији Заблаћа део је канализационог система Града Чачка. Чачак има два канализациона система за одвођење отпадних вода и оне се испуштају у Западну Мораву без пречишћавања, чиме се вода знатно загађује. На нивоу града се планира изградња система за пречишћавање отпадних вода чиме би се овај проблем решио.

Земљиште

Од 862 ha територије КО Заблаће, пољопривредно земљиште чини 84,7% (РГЗ, 2011). Педолошки и геолошки састав терена, климатски фактори и примењена агротехника у великом мери утичу на *деградацију пољопривредног земљишта*, које је суочено са *смањењем плодности, контаминацијом опасним и штетним материјама и пестицидима, нитратима и фосфором, ерозијом, сабијањем и забаривањем*.

Непрактиковање плодореда и прекомерна употреба исте формулације минералних ђубрива, без одговарајућих агрохемијских анализа и на основу њих прибављене препоруке о врсти и количинама ђубрива које ваља применити, имају за последице

нарушавање основних хемијских и биолошких параметара **плодности земљишта** и квалитета воде за наводњавање.

Према наводима земљорадника просечна употреба минералних ђубрива NPK (15:15:15) по хектару ораница на територији града Чачка износи 500 kg, односно по 75 kg активне материје азота, фосфора и калијума. Поред минералних ђубрива користе просечно 20 t/ha стајњака (*Пуновић и ост, 2005: 488*).

На основу мањег броја анализа плодности ораница намењених производњи кромпира у атару села Заблаће, Агро сервиса Victoria Group - Fertil, Бачка Паланка, достављених од стране МЗ Заблаће, може се закључити да се ради о земљиштима:

- *неутралне до слабо алкалне реакције* (pH nKCl од 6,61-7,42);
- *слабо карбонатним* (CaCO_3 од 0,47-3,20%);
- *добро обезбеђеним фосфором* (P_2O_5 од 24,00-40,00 mg/100g);
- *средње и добро обезбеђеним калијумом* (K_2O од 15,00-40,00 mg/100g);
- *средње и добро обезбеђеним азотом* (N од 0,108-0,209%) и
- *средње и добро обезбеђеним хумусом* (од 2,16-4,19%) (*Агро сервис Victoria Group - Fertil, Бачка Паланка, 2008*).

Узоркована земљишта на територији КО Заблаће имају pH (nKCl) вредност у оптималном интервалу од 6,0 - 7,5.¹⁸ Проблем појачане киселости земљишта се решава калцизацијом, али се њоме и значајно убрзава процес разградње органске материје, што захтева додатни унос органског ђубрива. Увођење легуминоза у плодоред непосредно после калцизације доприноси одржавању и унапређењу садржаја органске материје у земљишту.

Калцизацији је, у периоду 2004-2011. године, на територији града Чачка подвргнуто 550 хектара псеудоглејног и земљишта закишељеног наводњавањем и применом нитратних ђубрива, нарочито у производњи кромпира (*Сл. лист града Чачка, 6/2011*). На територији КО Заблаће калцизација је спроведена на 200 хектара обрадиве површине (*ИЕП, 2011*).

Оптималним присуством калцијума у земљишту се сматра садржај CaCO_3 од 5-10%. Калцијум се губи испирањем, нарочито у присуству калијума, као антагониста.

Оптимални ниво садржаја лакоприступачног фосфора и калијума у ратарској производњи износи 25 mg/100g, док је у воћарско-виноградарској производњи довољно присуство фосфора од око 15 mg/100g земљишта (*Убавић, Кастори, 2005*).

Веће присуство фосфора и калијума у одређеном броју узорака земљишта на територији КО Заблаће резултат је прекомерног ђубрења, али с обзиром да се ради о

18 (Комљеновић, 2010). Оптималне pH вредности у воћарству су за: јабучасто воће 5,2-7,7; коштичаво 5,7-7,7; језграсто 6,0-7,0, јагодасто 5,1-6,5 (Убавић, Кастори, 2005).

парцелама ангажованим у производњи кромпира, те да кромпир, као и остале биљке које се одликују повећаном синтезом скроба и шећера (кукуруз, шећерна репа, луцерка, парадајз, спанаћ) има повећане потребе за калијумом, саветује се даља примена формулација ђубрива са појачаном компонентом калијума (*Агро сервиса Victoria Group, 2008*).

Иако се, за разлику од азота, који има тенденцију испирања у дубље слојеве земљишта, фосфор, као и калијум, тешко покреће у земљишту, спирањем површинског слоја и ерозионим процесима може доспети у воде и убрзати процес њене еутрофикације. Фосфорна ђубрива су потенцијални узрочници загађења земљишта **тешким металима**, пре свега кадмијумом (*МЖСПП, 2009: 12*).

Азот је градивни елемент и незаменљиви чинилац високих приноса у биљној производњи. Подложен је испирању и захтева строго контролисану примену, на еколошки прихватљив начин и у количинама које неће нашкодити животној средини. Одрђивање садржаја минералног азота у земљишту пре примене ђубрива и поштовање препорука пољопривредне стручне службе у погледу формулације, количине и календара примене је неопходно, како би се испирање у подземне и површинске воде свело у прописане оквире. Надокнаду азота, поред минералног ђубрива, треба обезбеђивати и већом заступљеношћу азотофиксатора у плодореду, као и заоравањем зеленишног ђубрива и жетвених остатака. Ниво органског азота у земљишту у корелацији је са садржајем хумуса.

Оптималан садржај хумуса у ораничном слоју зависи од механичког састава земљишта (расте од пескуша ка глинушама) и у просеку износи од 2-4%. Садржај хумуса у земљишту се смањује услед интензивног коришћења у биљној производњи и примене неадекватних техника обраде.

Стајњак поправља структуру земљишта, побољшава микробиолошку активност и загрева земљиште, чиме се стварају повољни услови за почетни развој биљака. Његова примена је нарочито важна у повртарству (парадајз, паприка, краставци, кромпир, купус, лубенице, диње, тикве), као и у мелиоративном ђубрењу дугогодишњих засада и травњака. Међутим, неодговарајуће складиштење и примена стајњака имају за резултат повећану емисију амонијака и азот субоксида и загађење подземне и површинске воде нитратима. Одрживо управљање стајњаком захтева инвестирање у савремене објекте и опрему за његово еколошки безбедно складиштење и примену, што велики број ситних газдинстава није у стању да финансира без државне подршке.

Прекорачење дозвољених вредности **нитрита и амонијака** у води Западне Мораве забележено је 2010. године, приликом анализе физичко-хемијских и микробиолошких испитивања површинских вода за наводњавање на подручју града Чачка, док је у узорцима бунарске воде, која се користи за наводњавање на газдинствима у Заблаћу, регистровано недозвољено присуство колиформних бактерија и стрептокока фекалног порекла (*Завод за јавно здравље Града Чачка, 2011, 2011a*). За доминантно повртарски рејон, квалитет воде за наводњавање

је од приоритетног значаја за заштиту земљишта од контаминације и очување здравствене безбедности и квалитета наводњаваних биљних култура. Стога је неопходно предузети потребне мере на уређењу и санитацији газдинстава, заштити бунара од загађења, довршетку канализационе мреже и ревитализацији водовода.

Према предлогу Националног агроеколошког програма, пољопривредници би у будућности могли остваривати буџетску подршку за практиковање заштитног плодореда, приоритетно у нитратно осетљивим зонама. Плаћања би се усмеравала произвођачима за обављање редовне анализе нивоа N, P, K садржаја у земљишту, припрему и спровођење петогодишњег Плана управљања нутријентима, одржавање најмање половине ораничних површина под зимским/покровним усевима, примену четворофазног плодореда и одложеног обраду земљишта после 1. априла (*Cooper; Pezold, eds., 2010: 74*).

Примена фосфорних ђубрива, воде за наводњавање неодговарајућег квалитета и пестицида, као и неадекватно складиштење отпада, су потенцијални узрочници повишених концентрација опасних и штетних материја и пестицида у земљишту.

Биолошке мере заштите биљака од болести и штеточина смањују потребу за применом **пестицида**. Увођење већег броја биљних врста у плодоред доприноси очувању система природног ланца исхране и регулацији бројности штетних микроорганизама. Почетком 2000-тих година, годишњи промет пестицида у пољопривредним апотекама на територији Града износио је око 60 тона и на то треба додати набавку ових препарата у окружењу (*СО Чачак, 2003: 27*).

Већи проблем од количине примењених средстава за заштиту биља је начин њихове примене - према календару, без организованог пружања услуга прогнозно-извештајне службе, чиме се непотребно оптерећује животна средина и повећава резистентност изазивача биљних болести. Неадекватно складиштење амбалаже после употребе пестицида додатно загађује земљиште и воде. Од EXCHANGE 3 пројекта *Развој интегрисаног система заштите пољопривредних усева од штеточина, болести и природних непогода*, који на територији града Чачка спроводе ПСС Чачак д.о.о., ПСС Моравица - Ужице, д.о.о. и Институт за воћарство Чачак, у сарадњи са општином Влашке Мезиричи из Чешке Републике, очекује се успостављање интегрисаног система праћења и прогнозирања појаве биљних болести и штеточина (постављањем 11 метеос система) и континуираног обавештавања и обуке пољопривредних произвођача о правовременој заштити усева.¹⁹

Ерозија и расипно површинско отицање воде на нагнутим теренима присутно је на ширем подручју Заблаћа, али се не располаже тачним подацима о интензитету ерозионих процеса (*СО Чачак, 2007: 4, 7*). Орање уз нагиб и наводњавање на земљиштима са нагибом већим од 3% појачавају ерозионе процесе на

¹⁹ <http://www3.exchange.org.rs/projects/category/3>

речним заравнима, стога је неопходно примењивати антиерозионе мере, попут специфичних техника обраде земљишта (контурно орање и сетва и сл.), неговања елемената тзв. еколошке инфраструктуре (пољозащитни појасеви, живице и сл.) и др. антиерозионих мера, предвиђених Законом (*Сл. гласник РС, 62/2006, чл. 18*) и добром пољопривредном праксом (*Bergman, Carlson, 2010: 41-42*). У будућности се може очекивати и буџетска подршка за спровођење антиерозионих мера које превазилазе наведене обавезне мере заштите, у оквиру агроеколошке шеме подршке заштити земљишта и вода (*Cooper, Pezold, eds., 2010: 75*).

Вишегодишња примена тешке механизације на глиновитом земљишту компактне структуре доводи до појаве **сабијања земљишта** и смањеног степена инфилтрације воде, те треба предузимати мелиоративно продубљивање ораничног слоја, ради повећања растреситости тла и елиминације сувишне воде.

Земљишта у долини Западне Мораве су подложна плављењу и **прекомерном задржавању воде**. Подземне воде се налазе већ на дубини од 2-5 метара. Према подацима из *Годишњег програма заштите, коришћења и уређења пољопривредног земљишта*, на територији града Чачка каналском мрежом за одводњавање је покривено 2.061 ha, али је ова мрежа само делимично у функцији. Програмом за 2010. годину у одводњавање је усмерено је 206,8 хиљада динара. (*Сл. лист града Чачка, 6/2011*). У атару Заблаћа одвођење сувишних вода је обезбеђено делимично, помоћу прокопаних канала, а у циљу одбране од поплава уређено је корито Жежевачке реке, док је обала Западне Мораве обезбеђена заштитним бемомом.

Наводњавање се на територији града Чачка примењује на 2.151 ha. Наводњавају се повртарске културе у долини Западне Мораве, Чемернице и Дичине, у чему тифони и системи кап по кап имају занемарљиво учешће (4,2%). Код произвођача који поседују системе за наводњавање просечно се наводњава око 2 ha (*Пауновић и ост, 2005: 487*).

На територији Заблаћа се наводњава око 500 ha ораница и 30 ha воћњака (*ИЕП, 2011*). Од анкетираних 50 породичних газдинстава, седам нема уређаје за наводњавање, док остала поседују моторне пумпе (63) и мањи број тифона (7) (*ИЕП, 2011a*).²⁰

У очувању биодиверзитета и заштити земљишта и вода од ерозије и испирања нутријената значајну улогу имају и барски екосистеми у приобаљу Западне Мораве, те је потребно спречити њихово исушивање и даљу фрагментацију.

Неконтролисана експлоатација шљунка и песка нарушава режим подземних вода у приобаљу Западне Мораве.

20 Према подацима МЗ Заблаће, пољопривредници располажу са 14 тифона, којима се наводњава 130 ha ораничних површина (МЗ Заблаће, 2011a).

Одржива пољопривреда, која је усмерена ка остваривању одговарајуће равнотеже између раста конкурентности конвенционалне пољопривредне производње и заштите животне средине чува природне ресурсе и биодиверзитет. Спровођење мера заштите и одрживог коришћења пољопривредног земљишта у великој мери зависи од обучености и искуства пољопривредника, односно од развијености и ефикасности *пољопривредне саветодавне службе* и развијеног локалног партнерства (Поповић и ост., 2011: 180).

Управљање отпадом

Проблеми одлагања отпада су у фази решавања на градском и нивоу МЗ Заблаће. Контејнери са отпадом се два пута недељно празне у оквиру активности јавног комуналног предузећа Комуналац из Чачка. Осим овог вида неселективног одношења и одлагања отпада, постоји и више дивљих депонија уз Мораву (у току је решавање овог проблема) на којима се одлаже органски отпад и остаци биомасе из пољопривреде. Ове депоније угрожавају животну средину и нарушавају предео. Планиране су активности сепаратног одлагања смећа, раздвајањем биоразградиво од смећа које није биоразградиво, затим сувог од влажног отпада, при чему је важно одвајање отпада погодног за рециклажу.

Биодиверзитет и предео

Биодиверзитет или разноврсност биљних и животињских врста на некој територији, условљен је активностима које човек спроводи, пре свега бавећи се пољопривредом и другим делатностима које евидентно мењају природни предео.

Коришћено пољопривредно земљиште захвата око 60% од укупно 636 km² територије града Чачка. На око 158 km² слободних површина заступљене су шуме и травнате предеоне целине. Од шумских врста установљене су: храст, граб, буква, јасен, јасика, клен, липа, топола и др. Пошумљавањем појединих обронака овде су унете и неке четинарске врсте. У приобаљу Западне Мораве налазе се одређене врсте барске вегетације. Међу животињским врстама, присутним у шумско-ливадским заједницама, издвајају се срна и дивља свиња, као и бројчано заступљеније врсте: зец, лисица, куна, ласица, твор, јазавац и др (СО Чачак, 2003).

На територији Заблаћа, шумске заједнице и уопште природне фитоценозе су још сведеније и самим тим и врсте везане за њих. У предеоном смислу преовлађују оранице које су до седамдесетих година прошлог века биле под интензивном ратарском производњом, а после тога је њихова намена промењена јер се показало економски успешнијим гајење повртарских култура. Од ливадских биљака преовлађују врсте из породице трава и коровске врсте космополитског карактера. На травнатим стаништима налазе се ситне животиње као што су инсекти, глисте, као и животиње које се њима хране, односно птице и ситни глодари. Од птица су присутне: фазан, препелица и дивља патка, а од бројније ловне дивљачи: зец,

дивља свиња и срна, док су лисице врло ретке. Ово су врсте везане за станишта у ловиштима и њихова бројност је контролисана од стране ловачких удружења.

Фрагментација еколошких целина и предела је резултат обављања пољопривредне делатности, изградње саобраћајне и грађевинске инфраструктуре и других видова човекове интервенције у природи и о спречавању њеног прекомерног повећања се мора водити рачуна приликом утврђивања и имплементације планских и развојних докумената.

Локалним еколошким акционим планом (ЛЕАП) града Чачка из 2005. године, сачињеним на принципима одрживог развоја, утврђени су основни циљеви, мере и инструменти заштите животне средине, биодиверзитета и предела.

2.4.7. Минералне сировине и обновљиви извори енергије

Минералне сировине

У Републици Србији *Закон о рударству* (Сл. гласник РС, 44/95, 34/2006 и 104/2009) уређује начин и услове експлоатације минералних сировина у земљи и на њеној површини, на речном или језерском дну или испод њега, као и изградњу, коришћење и одржавање рударских објеката. Одредбе овог закона не односе се на експлоатацију песка, шљунка и камена из корита водотока, спрудова, напуштених корита и са подручја угроженог ерозијом, који не садрже примесе других корисних минералних сировина. Плаћање накнаде за коришћење минералних сировина коју плаћају предузећа која врше експлоатацију минералних сировина регулисано је *Правилником о начину плаћања накнаде за коришћење минералних сировина* (Сл. гласник РС, 102/2006).

Утврђивање и разврставање резерви минералних сировина у категорије и класе, израда елабората о резервама минералних сировина, вођење евиденције о стању резерви минералних сировина и приказивање података геолошких истраживања о билансима резерви минералних сировина, извештајима о резервама минералних сировина, геолошким картама и катастрима дефинисани су *Законом о утврђивању и разврставању резерви минералних сировина и приказивању података геолошких истраживања* (Сл. лист СРЈ, 12/98, 13/98, Сл.гласник РС, 101/2005).

У Просторном плану Републике Србије се указује на значајна лежишта минералних сировина, која се делом користе на територији града Чачка. У највећој мери су то лежишта магнезита, а експлоатишу се још и камен, шљунак и минерални извори. Према налазима Рударског института из Београда, из 1983. године, откривено је угљеносно поље са десне стране Западне Мораве од Вапе до Слатине (Сл. лист града Чачка, 17/2010: 21). Тај потес захвата и један део територије Заблаћа, што значи да село располаже извесном количином минералних сировина, али би била

неопходна прецизна процена тих ресурса. Налазишта откривена 1983. године могу се експлоатисати с тим да је дебљина угљеносног слоја око 3,5 m (*Сл. лист града Чачка, 17/2010: 22*).

Обновљиви извори енергије

Обновљиви извори енергије (ОИЕ) су они извори енергије који се налазе у природи и обнављају се у целости или делимично. То су енергија водотокова, ветра, неакумулирана сунчева енергија, биомаса, геотермална енергија и др. Коришћењем алтернативних облика енергије утиче се на раст животног стандарда и очување и заштиту животне средине.

Приликом експлоатације биообновљиве енергије не долази до испуштања превелике количине угљен-диоксида, као у случају фосилних горива. На пример, угљен-диоксид настао сагоревањем биомасе не изазива климатске промене јер је то управо она количина угљен-диоксида коју је биљка апсорбовала током свог животног циклуса и која би била ослобођена приликом труљења биљке. Слично је и са другим облицима обновљиве енергије. Да би потенцијал биомасе наше државе био у потпуности искоришћен, оваква врста горива мора бити на добар начин промовисана. Поред тога морају постојати тачно одређени прописи за изградњу потребних постројења, али и пореске и царинске олакшице приликом увоза потребне технике. Разлог у застоју развоја алтернативних енергетских извора у Србији лежи и у:

- недовољној информисаности одговарајућих државних органа, инвеститора и потрошача о могућностима и предностима производње и коришћења обновљивих извора енергије;
- недовољно развијеној технологији производње алтернативне енергије и могућностима замене конвенционалних облика енергије;
- недовољном програмском повезивању научно-истраживачких и производних организација;
- великим почетним улагањима у инфраструктуру;
- великим енергетским и материјалним трошковима у производњи и експлоатацији алтернативне енергије;
- непостојању стимулативних мера финансијско-кредитне и пореске политике за њихово коришћење.

У циљу очувања природних вредности *Национални програм заштите животне средине* (*Сл. гласник РС, 12/10*) препознаје значај супституције необновљивих извора енергије обновљивим, као и неопходност већег коришћења ОИЕ у циљу смањења негативног утицаја сектора енергетике на животну средину. *Закон о енергетици* (*Сл. гласник РС, 84/04*) и *Стратегија развоја енергетике Републике Србије до 2015. године*, (*Сл. гласник РС, 44/05*) коју прати *Програм остваривања*

Стратегије развоја енергетике Републике Србије до 2015. године за период од 2007. до 2012. године дају већи значај и дефинишу основна питања коришћења обновљивих извора енергије у Србији.

Према подацима Министарства за инфраструктуру и енергетику Републике Србије²¹, главне резерве Србије у домену обновљивих извора су: биомаса 2,7 милиона тона еквивалентне нафте (тое), 0,6 милиона тое годишње у неискоришћеном хидропотенцијалу, 0,2 милиона тое годишње у постојећим геотермалним изворима, 0,2 милиона тое годишње у енергији ветра и 0,6 милиона тое годишње у искоришћењу сунчевог зрачења, а повољан географски положај даје могућност коришћења сунчеве енергије и енергије ветра. Очигледно да у Србији постоје значајни потенцијални диверсификације коришћења енергетских извора. Како биомаса представља најзначајнији алтернативни извор енергије, Влада Србије је усвојила *Акциони план за биомасу* 29. јула 2010. године. Према Акционом плану биомаса из пољопривреде чини 1,7 Мтое, док биомаса из шумарства чини око 1 Мтое (*Сл. гласник РС, 56/2010: 13*).

Сигурно је да ће потреба за постројењима која користе биомасу, хидро, геотермалну и сунчеву енергију бити све већа, па би благовремено планирање и развој индустрије која би покрила ове захтеве било неопходно како би се остварили стратешки циљеви, дефинисани поменути законским актима. Сектор пољопривреде може значајно утицати на повећање емисија гасова са ефектом стаклене баште, али истовремено може и бити један од сектора, најпогођенијих измењеним климатским условима, те се адекватно планирање мера адаптације у области пољопривреде може сврстати у приоритетне.

Заблаће не користи обновљиве изворе енергије. Као главни проблем истичу се велике почетне инвестиције и компликована документација која прати производњу и промет овог типа енергије. У области ефикаснијег коришћења обновљивих извора енергије приоритетно је коришћење:

- *биомасе* која остаје на њивама након скидања усева, уместо њеног спаљивања са циљем повећања енергетске ефикасности газдинстава;
- повољних климатских услова и руже ветрова на територији катастарске општине Заблаће за коришћење *енергије ветрова*;
- *хидроенергије*, имајући у виду богатство водних ресурса, и
- *соларне енергије*.

Заблаће има одличне потенцијалне за коришћење обновљивих извора енергије, нарочито биомасе пореклом из пољопривреде.

21 <http://www.mem.gov.rs>

Под коришћењем енергије **биомасе** подразумева се првенствено коришћење пољопривредне и шумске биомасе. Чачак поседује 14.825,53 ha шумских површина (у државном власништву 5.378 ha, а у приватном власништву 9.907 ha, што износи мање од једног ара по становнику (*Сл. лист града Чачка, 17/2010: 20*).

На територији града Чачка препознати су потенцијали пољопривредне биомасе, па је у селу Драгачица 2010. године отворена прва мини-електрана на биомасу у Србији, која производи електричну енергију од биомасе, односно силаже кукуруза, а годишњи енергетски потенцијал износи 6.000 киловата.²² Уколико би се интензивније радило на промовисању оваквих инвестиција, сличан пројекат би могао да се реализује и у Заблаћу, с обзиром на велике површине под повртарским усевима чија зелена биомаса сваке године остане неискоришћена и односи се на дивље депоније.

Степен искоришћења **сунчевог зрачења** зависи од карактеристика уграђеног пријемника топлоте. У Просторном Плану града Чачка наводи се да ако би у просеку свако пето домаћинство уградило соларни пријемник површине 4 m², годишње би се произвело око 22.066 MWh/год топлотне енергије, што одговара годишњој производњи електричне енергије хидроелектране Овчар Бања (*Сл. лист града Чачка, 17/2010: 71*).

Табела 25. Количина сунчевог зрачења на територији града Чачка

Количина сунчевог зрачења у зимском периоду		
У јутарњим часовима	Период после 13h	Трајање сунчевог зрачења у зимском периоду
6-50 W/m ²	300-400 W/m ²	0-200 мин
Количина сунчевог зрачења у летњем периоду		
У јутарњим часовима	Период после 13h	Трајање сунчевог зрачења у летњем периоду
20-200 W/m ²	600-700 W/m ²	20-60 мин

Извор: Просторни план града Чачка, Сл. лист града Чачка, 17/2010, стр. 71.

Из табеле се може закључити да количина сунчевог зрачења на територији града Чачка може да се користити као топлотни извор за нискотемпературне топлотне процесе као што су загревање пластеника, подно грејање у кућама, загревање воде за потребе домаћинства и друго, што би допринело диверсификацији извора топлотне енергије на газдинству.

Перспективна локација за интензивније коришћење **термалних вода** у енергетске сврхе је Овчар Бања. На основу геолошких истраживања, на дубини од 38 m температура воде износи 58 °C. На основу тога изводи се закључак да се на дубинама до 1.000 метара могу добити артерске воде температуре 70-80°C (*Сл. лист града*

22 <http://www.ekapija.com/website/sr/page/366919>

Чачка, 17/2010: 72). Тренутно се термалне воде користе само у бањске и рекреативне сврхе, иако се по својим карактеристикама може користити и у енергетске сврхе и то за загревање објеката и коришћење потрошне воде. На територији КО Заблаће пронађено је подземно језеро, које представља значајно, али још увек неискоришћено природно богатство.

Изнете чињенице наводе на закључак да Заблаће има изузетне потенцијале за коришћење обновљивих извора енергије. У оквиру самих домаћинстава за коришћење је доступна енергија биомасе остатака у примарној пољопривреди, сунчева енергија и енергија ветра. Уз мале инвестиције за њихово коришћење допринело би се смањеној потрошњи конвенционалне енергије, смањили би се трошкови и повећала самосталност газдинства као заокружене целине, која у малој мери зависи од екстерних инпута. На тај начин би се допринело заштити земљишта, вода и ваздуха од последица разлагања органског отпада.

2.5. ПРОИЗВОДЊА И ТРЖИШТЕ ПОЉОПРИВРЕДНИХ И ПРЕХРАМБЕНИХ ПРОИЗВОДА

2.5.1. Биљна производња

КО Заблаће територијално припада граду Чачку, административно Моравичком округу, који рејонизацијом пољопривредне производње Просторним планом Републике Србије припада ратарско - сточарском и воћарско виноградарском рејону. Према подацима РЗС из 2009. године учешће пољопривредног у укупном земљишту у *Моравичком округу* износи 58,9% што је на нивоу републичког просека и просека за Централну Србију. У структури коришћења пољопривредног земљишта доминирају оранице са 38,6%, ливаде са 27,6%, пашњаци са 22,5% и воћњаци са 11,23%. Због веома плодног земљишта и повољних климатских фактора постоје значајне погодности за развој пољопривредне производње као и сировинске основе за развој прехранбене индустрије на овом подручју. Најразвијеније гране пољопривреде су воћарство (доминира узгој јабука, шљива, кајсија) и повртарство (издваја се узгој купуса, паприке, кромпира и друго). Подручје *града Чачка* располаже значајним пољопривредним површинама. Укупна површина Града износи 63.636 ha у којој пољопривредно земљиште чини 68,4% што је више у односу на учешће пољопривредних у укупним површинама у Моравичком округу, Централној Србији и Републици Србији. Према подацима РЗС из 2009. године пољопривредне површине Чачка одликују се заступљеношћу ораница и башти са 61%, воћњака са 15%, ливада са 12% и пашњака са 10%, уз велику просторну диференцијацију која је углавном усклађена са природним карактеристикама самог подручја. Структура коришћења пољопривредног земљишта није се значајније мењала између 2000. и 2009. године.

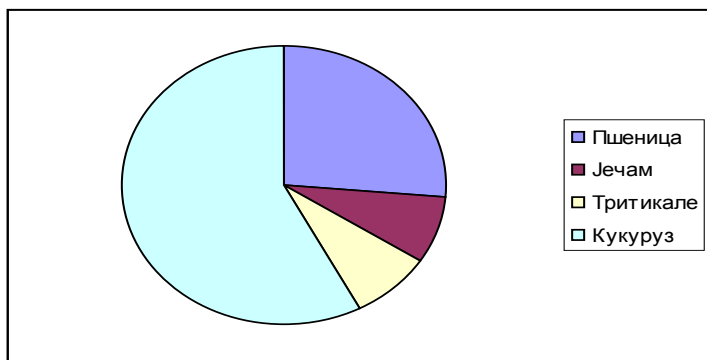
Заблаће захвата површину од 851 ha, при чему пољопривредно земљиште чини 86% укупних површина, што је знатно више у односу на учешће посматраних површина у Чачку, Округу, Централној Србији и Републици. У структури коришћења пољопривредних површина у КО Заблаће доминирају оранице са 85%, пашњаци са 5,8%, воћњаци са 5,2% и ливаде са 4,1%. **Билна производња у КО Заблаће карактерише се интензивном повртарском производњом, док су житарице знатно слабије заступљене.**

2.5.1.1. Производња житарица

Под житарицама се налази 190 ha, односно 30,6% ораничних површина у Заблаћу, што је мање у односу на просечну заступљеност житарица на нивоу Моравичког округа (41,4%) и града Чачка (46,8%) у периоду 2000-2009. година. Међутим, у анализираном периоду уочава се смањење површина под житарицама како у Округу (-1,7%) тако и на нивоу Чачка (-0,2%). У производној структури житарица у Заблаћу доминирају кукуруз, пшеница, јечам и тритикале, који се гаје у плодосмени са повртарским усевима или у здруженој сетви са тиквама и махунаркама.

Кукуруз се у Заблаћу гаји на 110 ha, што представља 58% површина под житарицама односно на 18% укупних ораничних површина (*Графикон 3.*). Просечни приноси крећу се од 6-8 t/ha што је знатно више у односу на просечне приносе који су се у периоду 2000-2009. година стварали на нивоу Града (4.566 kg/ha), Округа (3.879 kg/ha) и Централне Србије (3.805 kg/ha). Од 50 анкетираних пољопривредних газдинстава 67% испитаника гаји меркантилни кукуруз на око 26 ha уз просечне приносе од 8 t/ha. Највећи део производње намењен је продаји на домаћем тржишту.

Графикон 3. Производна структура житарица у Заблаћу у 2011. години



Извор: Интерни подаци Месне канцеларије у Заблаћу

Производња **пшенице** у Заблаћу практикује се на око 50 ha, што представља 26% укупних површина под житарицама, односно 8% ораничних површина. Вишегодишњи просечни принос пшенице у Заблаћу износи 5 t/ha што је горња граница просечних

приноса пшенице у Србији. У узорку од 50 анкетираних газдинстава 40% испитаника гаји пшеницу на око 10 ha, најчешће у плодосмени са кукурузом.

Осим пшенице и кукуруза у Заблаћу је значајна и производња **јечма**. Јечам се гаји на 15 ha што чини 7,9% површина под житарицама, односно 2,5% укупних ораничних површина, са просечним приносима од 5 t/ha. У анализираном узорку од 50 пољопривредних газдинстава 18% испитаника укључује јечам у плодоред и то на површини од 5 ha, што представља трећину површина под јечмом у Заблаћу. Просечни приноси крећу се од 3,5-5 t/ha.

Тритикале се такође гаји на око 15 ha, уз просечне приносе од 5 t/ha. Како се ради о врсти високе прилагодљивости према различитим агроколошким условима, то ће рећи да тритикале представља врсту којој припада будућност. Тритикале је могуће успешно гајити у веома сушним регионима, у условима минималних количина доступних минералних хранива, на заслањеним али и на песковитим теренима.

2.5.1.2. Производња индустријског биља

Због климатских услова и конфигурације терена производња индустријског биља као што су шећерна репа, сунцокрет и соја на територији Моравичког округа, града Чачка и КО Заблаће није заступљена. Током десет година које су анализирани при изради овог стратешког документа површине под индустријским биљем у Округу и граду Чачку регистроване су само у 2007., 2008. и 2009. години, при чему је у ове три године забележен раст површина под индустријским биљем за 38%. На основу анкетног истраживања које је спровео Институт за економику пољопривреде у сарадњи са представницима Месне заједнице Заблаће, у Заблаћу се од индустријског биља гаји само сточна репа на површини од једног хектара.

2.5.1.3. Производња поврћа

У анализираном периоду 2000-2009. година површине под повртарским усевама остале су релативно стабилне на свим нивоима поређења, при чему се њихов раст уочава на нивоу града Чачка који у просеку износи 1,8% (Табела 26.).

Табела 26. Процентуално учешће повртарских у укупним ораничним површинама у 2000. и 2009. години

Организациони ниво	Учешће повртарских у ораничним површинама, %	
	2000.	2009.
Република Србија	8,8	8,3
Централна Србија	11,8	11,9
Моравички округ	21,7	22,9
Град Чачак	22,4	24,8

Извор: Општински годишњаци за одабране године, РЗС

Биљна производња у КО Заблаће карактерише се интензивном повртарском производњом. Повртарски усеви захватају око 94% ораничних површина и гаје се у плодосмени са ратарским усевима или у интензивном повртарском плодореду. Учешће поврћа у укупним ораничним површинама у КО Заблаће знатно је више у односу на десетогодишње просеке у Округу (22,9%) и граду Чачку (24,8%). Најзначајнија је производња кромпира, купуса, паприке, тикве и црног лука (Табела 27.).

Табела 27. Структура гајења и просечни приноси повртарских усева у КО Заблаће, 2011. година

Усев	Површина у ha	Просечан принос kg/ha	Усев	Површина у ha	Просечан принос kg/ha
Кромпир	280	35.000	Пасуљ	3	5.000
Купус (рани, јесењи, зимски)	220	60.000	Грашак	3	5.000
Паприка	30	30.000	Боранија	3	5.000
Тиква (подусев)	30	20.000	Мрква	2	30.000
Црни лук	20	30.000	Бели лук	2	6.000
Парадајз	5	40.000	Краставац	2	8.000
Лубеница	5	40.000	Остало поврће	8	*

Извор: Интерни подаци Месне канцеларије Заблаће

Површине под **кромпиром** чине око 48% повртарских површина, односно 45% укупних ораничних површина у Заблаћу. Просечни приноси кромпира у Заблаћу вишеструко су изнад просечних приноса у десетогодишњем периоду у Округу (12,715 kg/ha) и граду Чачку (13,734 kg/ha). Од укупног броја анкетираних пољопривредних газдинстава 85% испитаника (42 газдинства) гаји кромпир на укупно 196 ha. Имајући у виду да укупна површина на којој се кромпир гаји у Заблаћу износи 280 ha, може се констатовати да ова 42 газдинстава чине 70% укупне производње кромпира у Заблаћу. Целокупна производња кромпира, али и других повртарских усева, намењена је пласману тржницама на територији града Чачка и околним градовима.

У Заблаћу је веома значајна и производња **купуса** који се сади као рани пролећни, јесењи или зимски усев. Кратак вегетациони период врста из породице крсташица (*Brassicaceae*) омогућава њихово гајење током целе године, пре или после главних усева (кромпир, кукуруз). Осим тога ове врсте представљају веома значајне покривне усеве који штите земљиште од губитка влаге и настанка ерозије. У КО Заблаће купус се гаји на око 220 ha, што представља 37,7% површина под поврћем односно 35% ораничних површина села. Од укупно 50 анкетираних пољопривредних газдинства у Заблаћу, 77,6% (38 газдинстава) гаји купус на 77 парцела које захватају површину од око 59 ha. Остварени просечни приноси далеко су већи од просечних приноса

на нивоу Града, али се и поред тога веома мали број газдинстава одређује за повећање обима производње.

Пасуљ, грашак и боранија гаје се на 10 ha обрадивих површина, најчешће у здруженој сетви са кукурузом. Здружена сетва има вишеструке предности, које се првенствено односе на рационално коришћење воде и хранљивих материја, повећање приноса, стварање повољнијих микроклиматских услова за раст усева, а слабији принос једног усева компензује се бољим приносом другог.

Тиква је такође један од значајнијих повртарских усева, а гаји се као подусев кукурузу на око 30 ha уз релативно високе просечне приносе од 20.000 kg/ha. Паприка се гаји на око 30 ha, што представља око 5% ораничних површина, док се црни лук гаји на 20 ha и захвата око 3% ораничних површина у Заблаћу. Од 50 анкетираних газдинстава, 14 се бави производњом црног лука на површини од 12,5 ha, што представља половину укупних површина под црним луком. У селу је значајна и производња лубеница и парадајза који се гаје на око 10 ha. Друге врсте повртарских усева гаје се на знатно мањим површинама.

У Заблаћу је основано Удружење повртара Заблаће које окупља око 30 произвођача поврћа из Заблаћа и суседних села са циљем лакшег превазилажења проблема који прате процес производње (висока цена репроматеријала, недостатак савремене механизације, непостојање саветодавне службе, велика конкуренција на тржишту), као и промовисања плодова Западног Поморавља. Сваке године, у септембру, у организацији Удружења повртара Заблаће одржава се манифестација Плодови Западног Поморавља која окупља велики број произвођача, подстиче унапређење пољопривредне производње, развој села и чува традицију.

2.5.1.4. Производња воћа

Заблаће располаже са 38 ha воћњака који чине 5,2% укупне пољопривредне површине, што је знатно мање у односу на заступљеност воћњака у укупним пољопривредним површинама у Чачку (15,7%) и Моравичком округу (11,2%), нешто мање у односу на Централну Србију (6,7%), али више у односу на Републику у целини (4,7%). Највећи проценат површина под воћњацима захватају јабука и шљива, затим јагода, малина и купина (Табела 28.). Приноси по стаблу јабуке и шљиве у Заблаћу већи су од приноса по стаблу ових воћки који се остварују на нивоу Чачка. Према подацима анкете спроведене на узорку од 50 пољопривредних газдинстава, највећи број засада у Заблаћу није старији од 10 година, што значи да се налазе у фази пуне родности и да остварују значајне приносе.

Табела 28. Структура воћарске производње у КО Заблаће, 2011. година

Врста	Површина у ha	Просечан принос у kg/ha
Шљива	10	30.000
Јабука	10	50.000
Јагода	3	20.000
Малина	1	10.000
Купина	1	20.000
Остало воће	13	*
Укупно	38	*

Извор: Интерни подаци Месне канцеларије Заблаће

Анкетирана газдинства имају највећи број стабала јабуке (2.225), затим шљиве (1.213) и купине (1.200). Неколико анкетираних газдинстава гаји јагоде на парцелама не већим од 0,25 ha на којима остварују приносе и до 13 t/ha захваљујући високим улагањима. Већи засади регистровани у оквиру узорка анкетираних газдинстава су:

- засад јабуке подигнут 2003. године који броји 1.400 стабала, на којима се остварује просечан принос од 40 kg/стаблу. Целокупан принос од око 55.000 килограма намењен је продаји на домаћем тржишту;
- засад купине подигнут 2007. године са 1.200 садница, на којима се остварује принос од 10 kg/стаблу, а целокупан род од 12.000 килограма намењен је продаји;
- засад лешника од 60 стабала подигнут је 1998. године. Остварује принос од 10 килограма по стаблу, односно 500 килограма по целом засаду;
- засад вишње броји 50 садница, подигнут 2003. године у ком се добија принос од 15 kg/стаблу односно 750 килограма у целом воћњаку;
- засад кајсије 60 стабала, подигнут 1995. године, остварује принос од 30 kg/стаблу, односно 1.800 килограма у целом воћњаку.

Само мали број од укупно анкетираних газдинстава који се баве воћарском производњом планира проширење засада и обима производње или подизање новог воћњака. То објашњавају чињеницом да су за подизање воћњака са системом заливања и противградне одбране потребна значајна финансијска средства.

2.5.1.5. Производња крмног биља

Површине под крмним биљем захватају 4,9% пољопривредних површина у КО Заблаће, што је мање у односу на њихову заступљеност у пољопривредним површинама на нивоу Округа (9,2%) и града Чачка (15,7%).

На територији МЗ Заблаће површине под **луцерком** захватају 30 ha, што чини 4,8% ораничних односно 4,1% пољопривредних површина села (Табела 29.). Просечни приноси су вишеструко изнад приноса остварених на нивоу града Чачка (6.250 kg/

Стратешко планирање одрживог пољопривредног и руралног развоја локалних заједница

ha), Моравичког округа (5.442 kg/ha), Централне Србије (4.984 kg/ha), и Републике Србије (5.271 kg/ha) у анализираном десетогодишњем периоду. Према подацима анкете 50 пољопривредних газдинстава, свега њих 19 у сетвеној структури има луцерку коју гаје на 13 ha обрадиве површине. Слаба заступљеност крмног биља у сетвеној структури села указује на веома сиромашан сточни фонд и релативно лоше организован плодоред.

Табела 29. Површине под крмним биљем у КО Заблаће у 2011. години

Усев	Површина у ha	Просечан принос kg/ha
Луцерка	30	60.000
Грахорица	1	7.000
Сејана ливада	5	*
Укупно	36	*

Извор: Интерни подаци Месне канцеларије Заблаће

На територији МЗ Заблаће **сејане ливаде** захватају свега око 5 ha, при чему се у поседу пет од укупно анкетираних пољопривредних газдинстава налази 4,5 ha површина под ливадама. **Пашњаци** чине 5,7 % укупних пољопривредних површина у Заблаћу, што је двоструко мање у односу на просек Града. Само једно од анкетираних газдинстава има око 2 ha пашњака. Захваљујући погодним климатским условима, приноси на пашњацима од 7 t/ha су вишеструко изнад приноса на нивоу Града, Округа и Републике у целини.

На основу изнетих чињеница може се закључити да Заблаће располаже изузетним ресурсима за даљи развој како биљне, тако и сточарске производње. У тренутним условима, производња поврћа озбиљно конкурише осталим делатностима примарне пољопривреде. Потребно је много више напора уложити у обнављање сточног фонда, као и интензивирање воћарства, што би фарме учинило комплетном целином и смањило њихову зависност од екстерних утицаја. Идеја водила при даљем развоју примарне пољопривредне производње у Заблаћу треба да буде развој одрживе производње засноване на одрживом управљању природним ресурсима.

2.5.2. Сточарство

Сточарство представља једну од најзначајнијих грана пољопривредне производње и има велики значај, како за узгајиваче, произвођаче и прерађиваче, тако и за потрошаче.

Међутим, сточарство у Србији данас не само да није развијено адекватно природним потенцијалима, већ се налази у веома тешком економском положају. Анализа података о броју стоке у Србији последњих година указује на стални тренд смањења, иако постоје повољни природни услови за значајно боље резултате у овој области.

Сточарска производња утиче на укупну стопу раста пољопривредне производње. Стопе раста последње две деценије по гранама пољопривреде у Србији показују да су у годишње стопе раста у сточарству ниже него у ратарству.

Бројно стање стоке у Србији је у последњој деценији опадало по годишњој стопи од: 2,3% за говеда (највећа стопа пада међу свим врстама домаћих животиња), 0,81% за свиње, 1,79% за овце и 0,13% код живине. Такође се бележи и пад производње као и потрошње меса, млека и јаја.

Разлози овако лошег стања су многобројни, а они су, пре свега, узроковани нарушеним паритетима цена, губитком тржишта, немогућности извоза (са изузетком јунећег и термички обрађеног свињског меса), смањењем куповне моћи становништва, нарушеним системом финансирања и подстицаја, недовољних средстава у аграрном буџету, дезинтеграцијом у процесу производње на релацији примарна производња и прерада (због погрешно обављеног процеса приватизације), неадекватним функционисањем робних резерви и др.

У односу на расположиве пољопривредне површине постојећи сточни фонд износи 30 условних грла на 100 хектара у Србији, 33 условних грла на 100 хектара у Централној Србији и 25 условних грла на 100 хектара у АП Војводини у 2009. години, што представља још увек значајан развојни ресурс, уз услов да се систематски и веома интензивно унапређују генетске особине стоке, као и технологија и организација производње.

Посматрањем просторне дисперзије јасно се уочава да се у Централној Србији гаји 2/3 укупног сточног фонда. Већа заступљеност дугује се природним условима овог подручја, односно већој заступљености ливада и пашњака, што условљава и дисперзију појединих врста стоке. У том погледу на простору Централне Србије доминирају овчарство и говедарство, где је сконцентрисано око 89% укупног броја оваца и 81% од укупног броја говеда. Поред тога значајан је и фонд живине од 64% и свиња 62%. Међутим, због слабе продуктивности природних површина (ливада и пашњака) организација сточарске производње је екстензивна. Таква производња је мање конкурентна, што је један од разлога смањења сточног фонда на овим просторима. Велики број породичних газдинстава због слабе конкурентности напушта сточарску производњу.

Регионално посматрано присутне су различите тенденције у развоју сточарства. На подручју Централне Србије је највеће смањење сточарске производње. На подручју АП Војводине бележи се повећање броја грла као и производња у говедарству и живинарству, што указује на податак да су комерцијална пољопривредна газдинства бројнија на подручју Војводине.

Према статистичким подацима, у Централној Србији је у 2007. години на 100 ha пољопривредне површине било 29 грла говеда, 73 свиња и 41 оваца.

На основу обрачуна у периоду 2000-2007. година просечна стопа пада броја говеда је 3,5%, свиња 1%, оваца 0,8% и живине 4%.

Последњих десет година целокупно смањење броја говеда потиче из Централне Србије, односно из брдско-планинског региона, и износи 2,9%. У истом периоду на подручју АП Војводине производња говеда порасла је за 2,1%. Однос између броја говеда у Централној Србији и Војводини је 75,3%:24,7%. Пре две деценије, удео Централне Србије у укупном броју говеда је био знатно већи и износио је скоро 85%.

Моравички округ се налази у централном делу Републике Србије и обухвата општине Горњи Милановац, Чачак, Лучани и Ивањица. Површина округа је 3.016 km² од тога су 59,3% пољопривредне површине. Према статистичким подацима у 2007. години на 100 ha пољопривредне површине било је 24 грла говеда, 48 свиња и 59 оваца. Подручје града Чачка припада Моравичком округу и треће је по величини (заузима 21%) од укупне територије округа. Располаже значајним земљишним и пољопривредним површинама. Од укупне површине од 63.632 ha, пољопривредно земљиште учествује са 43.563 ha односно 68,5%. Ливаде заузимају 5.400 ha, што је 12,3%, а пашњаци 4.682 ha што је 10,63% од укупне пољопривредне површине.

Сточарска производња (говедарство, свињарство, овчарство и живинарство) је интензивног и екстензивног типа, лоцирана у целом аграрном комплексу територије Чачка. У односу на повољне природне услове који постоје на овом подручју, пољопривредна производња, а нарочито сточарска, мало је заступљена и њен ниво развоја није у складу са потенцијалима које има подручје града Чачка.

Развој сточног фонда у периоду од 2000. до 2007. године карактерише колебање броја грла по појединим врстама стоке (Табела 30.), што је последица неповољних услова привређивања и тешкоћа у пласману сточарских производа на унутрашњем и иностраном тржишту.

Табела 30. Кретање сточног фонда на територији Чачка, 2000 – 2007. година

Година	Укупан бр. говеда	На 100 ha обрадивих површина	Укупан бр. свиња	На 100 ha ораничних површина	Укупан бр. оваца	На 100 ha пољоприв. површина	Живина
2000.	18066	47	29889	115	17198	39	249868
2001.	18862	49	22476	86	18093	41	211693
2002.	16046	42	25989	100	17689	41	180579
2003.	15541	40	28151	104	19237	44	198001
2004.	17946	46	28190	105	24112	55	198327
2005.	15865	40	32376	120	20098	46	188108
2006.	14062	36	43035	160	17187	39	174734
2007.	12639	29	32269	73	18143	41	172846

Извор: Општински годишњаци за одговарајуће године, 2000-2007. година

У периоду 2000-2008. година укупан број говеда смањивао се у просеку 10%. У 2002. години је било највеће смањење укупног броја говеда од 15%, а највеће повећање у односу на претходну годину (15,5%) било је у 2004. години. У 2007. години у односу на 2000. годину дошло је до смањења броја говеда за 30%. Истовремено је и укупан број говеда на 100 ha обрадивих површина пао са 47 у 2000. години на 29 говеда у 2007. години (Табела 30.).

Што се тиче свињарства, број свиња на територији Чачка у посматраном периоду био је релативно стабилан са одређеним осцилацијама које прате ову производњу. Иако овакви циклуси у свињарству чине ову производњу несигурном, ипак се укупан број свиња у посматраном периоду није битније променио. Највећи пад броја свиња у односу на претходну годину десио се 2001. и 2007. године, за око 25%. Укупан број свиња на 100 ha ораничних површина се такође смањило са 115 у 2000. години на 73 у 2007. години.

У овчарској производњи постоји тенденција повећања броја оваца. У 2007. години број оваца је већи за 5,5% у односу на 2000. и 2006. годину. Највеће повећање у односу на претходну годину (25,3%) било је током 2004. године. Са повећањем укупног броја оваца повећава се и број оваца на 100 ha пољопривредне површине и обрнуто, тако да је 2004. године било 55, а 2007. године 41 овца на 100 ha пољопривредне површине.

У посматраном периоду укупан број живине на територији Чачка има сталну тенденцију опадања. Од 249.868 грла живине у 2000. години, број се смањило на 172.846 грла у 2007. години.

Број говеда на територији Чачка у 2007. години учествује са 29% у броју говеда Моравичког округа, односно 1,54% говеда Централне Србије (Табела 31.). Стање говедарства на подручју Чачка је у многоме слично са стањем ове важне гране сточарства у Србији.

Табела 31. Процент учешћа сточног фонда Чачка у укупном броју стоке Моравичког округа и Централне Србије, стање 2008. године

Елемент		Чачак	Удео у укупном броју у округу (%)	Удео у укупном броју у Централној Србији (%)
Говеда	Укупно	12.639	28,99	1,54
	Краве и стеоне јунице	9.621	30,81	1,79
Свиње	Укупно	32.269	37,54	1,40
	Крмаче и супрасне назимице	7.486	43,36	1,95
Овце	Укупно	18.143	17,29	1,32
	Овце за приплод	14.238	17,66	1,37
Живина	Укупно	172.846	40,69	1,73

Извор: Општински годишњак, 2008. (са стањем на дан 01. 12. 2007.)

Број свиња на територији Чачка у 2007. години учествује са 37,5% у броју свиња Моравичког округа, односно 1,4% од броја свиња у Централној Србији. С обзиром да у Моравичком округу и на територији Чачка постоје удружења одгајивача свиња, пружају се могућности да се многобројни проблеми као и негативне последице циклуса у свињарству решавају организовано.

Процент учешћа укупног броја оваца са територије Чачка у укупном броју оваца у Моравичком округу износи 17,3%, односно 1,3% од броја оваца у Централној Србији. Како због природне средине тако и због традиционалне наклоности становништва гајењу оваца, ова грана сточарства има добре услове за успешан развој у наредном периоду.

Процент учешћа укупног броја живине у укупном броју у Моравичком округу износи 40,7% а учешће у Централној Србији износи 1,7%. Последњих година живинарска производња на територији целе Србије бележи сталан раст и заузима значајно место у пољопривредној производњи. То је грана сточарске производње у којој је брз обрт капитала, па се могу очекивати већа улагања и заинтересованост произвођача за овај вид производње.

Територија Чачка на 100 ха обрадиве површине има већи број говеда и свиња у односу на Моравички округ и Централну Србију (Табела 32.)

Табела 32. Просечан број стоке, 2008. године

Елемент	Чачак	Округ	Централна Србија
Број говеда на 100 ха обрадиве површине	29	24	25
Број свиња на 100 ха обрадиве површине	73	48	69
Број оваца на 100 ха пољопривредне површине	41	59	42

Извор: Општински годишњак, 2008. (стање на дан 01.12.2007.)

На територији града Чачка постоји интересовање и за пчеларску производњу. Постоје произвођачи који се баве пчеларством и производњом меда како за сопствене потребе тако и за тржиште у окружењу. Произвођачи су организовани преко два пчеларска удружења: Удружење пчелара Чачанска пчела и Удружење пчелара Чачак.

Постоји велики број фарми говеда и свиња, велики број капацитета за производњу сточне хране, стручни капацитети и научне институције. Пољопривредна стручна служба Чачак основана је још 1958. године, а чији је рад подељен према одсецима: Служба за заштиту биља, Служба за ратарство, воћарство, сточарство и агроекономију. Пољопривредне стручне службе за сточарство делују при: унапређењу генетског материјала; врше надзор и организују рад на вођењу матичне евиденције; селекцији

и контроли продуктивности квалитетне приплодне стоке у основним службама; организовању селекцијских смотри, сточарских изложби; примени стручних мера и пружању стручних савета (билтени, ТВ и радио информисање). Постоје и удружења сточара као што су: Удружење одгајивача говеда Градина, Удружење одгајивача свиња Чачак и Удружење одгајивача оваца и коза Каблар преко којих се тржишно оријентисана домаћинства информишу и прикупљају информације о подстицајним средствима из ресорног Министарства као и о кретању сточарске производње код нас и у свету.

Анализом стања пољопривреде и прехранбене индустрије на територији града Чачка, утврђено је да постоје природни ресурси и услови за развијање производа са специфичним регионалним карактеристикама. Препознатљиви су производи високог квалитета међу којима се од сточарских производа могу издвојити кајмак, бели сир, говеђе месо итд. Учешће продаје и откупа пољопривредних производа на територији Чачка у укупном промету у округу је 100% што се тиче говеда, свиња и јаја (Табела 33.).

Табела 33. Продаја и откуп пољопривредних производа, 2008. године

Елемент	Општина	Удео у укупном промету у округу (%)	Удео у укупном промету у Централној Србији (%)
Говеда (t)	257	100.00	1,29
Свиње (t)	6	100.00	0,03
Јаја (1.000 ком)	1.830	100.00	5,05
Млеко (1.000 l)	9.229	47,93	2,46

Извор: Општински годишњак, 2008. (са стањем на дан 01. 12. 2007.)

Анализом сточарске производње у сеоској локалној заједници Заблаће, утврђено је да постоји веома мали број домаћинстава који се баве сточарством.

Обзиром да на општинском/градском нивоу не постоје поуздани статистички подаци о прирасту живе мере основних врста стоке, производњи меса, млека, вуне и меда, потенцијале за даљи развој производње сточарских производа можемо оценити само на основу броја стоке, постојећих природних услова, спроведене анкете међу развојно опредељеним домаћинствима и кретању тражње за сточарским производима.

У Заблаћу је заступљено ратарство, пре свега радно интензивно повртарство, коме су ситна газдинства са непољопривредним и мешовитим изворима прихода склонија у односу на скупљу и захтевнију сточарску производњу, за чији развој постоје одлични природни услови. Од укупне пољопривредне површине, 30 ha (3,5%) чине ливаде, а 42 ha пашњаци (4,9%).

Анкетирањем развојно опредељених домаћинстава у селу Заблаће дошло се до поражавајућих резултата. Од 50 анкетираних домаћинстава само њих 16 (имају

Стратешко планирање одрживог пољопривредног и руралног развоја локалних заједница

једну, две или три краве) се бави производњом млека и сарађују са млекарима у окружењу; 5 домаћинстава се бави производњом свиња који имају сарадњу са накупцима или продају на пијаци (продаја прасића). Постоје домаћинства која гаје овце (14 домаћинства) и козе (3 домаћинства) од којих само 2 домаћинства продају јагњад и јариће (печењаре). Само једно домаћинство продаје козје млеко, а мали број домаћинстава држи кокошке и то само за сопствене потребе (месо и јаја). Једно газдинство има 15 кошница и као и остали произвођачи пласира свој производ на пијаци у окружењу.

Тренутно стање сточног фонда у селу Заблаће (Табела 34.) односи се на укупан број од 339 домаћинстава.

Табела 34. Сточни фонд села Заблаће 2011. године

Говеда	Свиње	Овце	Козе	Коњи	Кокошке	Број кошница
65	400	100	50	7	3.000	70

Извор: Интерни подаци према анкети Института, 2011.

У селу се на годишњем нивоу произведе 3.500 прасади, 150 јагњади, 70 јарића и око 3.000 грла кокошака, које се углавном потроше у домаћинству за сопствене потребе. Мањи део стоке се прода у селу, а постоје и накупци који откупљују стоку. Некада су домаћинства која су се бавила већом производњом млека имала најсавременије штале са уређајима за мужу и прераду млека. Дневно су предавали 110 - 200 l млека Чачанској млекарни, млекарни Милком из Рашке као и млекарни Младост из Крагујевца. Међутим, незадовољни откупом почели су да смањују сточни фонд а тиме и производњу млека, меса и јаја. Узроке за овакво стање између осталог треба тражити и у нарушеним паритетима цена, губитку тржишта, смањеној куповној моћи становништва, нарушеном систему финансирања, недовољним средствима у аграрном буџету, итд.

У Табели 35. приказани су подаци са бројним стањем стоке на дан 31. 12. 2010. године. Међутим, у времену када је обављено анкетање, сточни фонд села Заблаће смањен је продајом и клањем за сопствене потребе (прасад, јагњад, јарићи и јунад).

Табела 35. Бројно стање стоке развојно одређених домаћинстава 2010. године

Број грла	Категорија стоке			
	Говеда			
Говеда	Говеда, укупно	Телад и јунад	Краве и стеоне јунице	Волови
	31	9	22	-
Свиње				
Свиње	Свиње, укупно	Прасад и назимад	Крмаче и супрасне назимице	Нерасти и остале свиње
	302	190	82	30

Број грла	Категорија стоке			
Овце				
Овце	Овце, укупно	Јагњад и шиљежад	Овце за приплод	Овнови и остале овце
	70	31	-	39
Коњи				
Коњи	Коњи, укупно	Кобиле и ждробне омице	-	-
	7	-	-	-
Остала стока				
Остала стока	Живина	Козе	Кошнице пчела	-
	2000	30	70	-

Извор: Интерни подаци према анкети ИЕП Београд, 2011.

Сада је то сточарска производња углавном за сопствене потребе, или за мањи број потрошача у оквиру самог места. Евидентирани су веома мали прерађивачки капацитети пољопривредних производа на сеоском подручју, са ниском технолошком опремљеношћу и ниским степеном прераде. Прерађују се млечни производи који се са осталим производима пласирају на пијаце без икаквог сертификата о квалитету (кајмак, бели сир, говеђе месо, јаја, мед, итд).

Домаћинства која се и даље баве продајом стоке осим на сточној пијаци, то могу и учинити и преко организација које врше откуп стоке као што су: Котленик промет Лађевци и Суворборкоп Чачак, али су ипак најчешћи накупци. Откуп млека се врши преко млекара у окружењу и то: Милком Рашка, Валета Котража, Младост Крагујевац и Имлек Београд.

Ипак, треба охрабривати и одговарајућом подршком издвојити критични број комерцијалних газдинстава који би били у стању да се на профитабилан начин баве интензивном специјализованом производњом, пре свега товљеника, живине, крављег млека и јунади фармерског типа, уз организован пласман меса и млека преко великих кланица и млекара у окружењу.

У циљу превазилажења постојећих проблема као неопходност се јавља потреба за дефинисањем целовитог програма развоја сточарства Републике Србије. Овај програм мора бити усмерен ка организовању производње на принципима који поштују савремене светске стандарде у овој области, побољшању расног састава свих врста стоке, повећању броја грла у узгоју, а нарочито на породичним газдинствима. Програм мора да подразумева и одређене мере аграрне политике као што су пореске олакшице у производњи сточне хране, подстицајне мере које се односе на извоз, премије за млеко и регреси за приплодну стоку као и обезбеђивање средстава из Фонда за развој за пројекте у области унапређења сточарске производње.

Добро организована и дугорочно планирана сточарска производња може допринети само бржем развоју сточарства и тако омогућити да Република Србија постане конкурентна на међународном тржишту сточарских производа.

2.5.3. Агротехничка опремљеност пољопривредних газдинстава

Статистичка анализа бројног стања пољопривредне механизације на нивоу општина у Републици Србији извршена је 31.12.2001. године. Након тога статистика више нема истраживање о броју и стању пољопривредне механизације у Републици.

Према подацима РЗС Србије, са стањем 31.12.2001. године, на територији града Чачка региструје се²³:

- 4.718 двоосовинских трактора;
- 12.047 тракторских прикључака (плугови, тањираче, дрљаче, сејалице, расипачи минералног ђубрива, косачице, приколице);
- 2.556 мотокултиватора;
- 420 самоходних моторних косачица;
- 241 комбајн;
- 96 берача кукуруза;
- 50 моторних вршалица.

Иако застарели, подаци из 2001. године једини су статистички расположиви и могу бити користан оријентир за процену бројног стања мехнаихације, имајући у виду следеће:

- број пољопривредне механизације је до краја 2010. године повећан (пољопривредна газдинства користила су банкарске и субвенционисане кредите за куповину механизације);
- један број пољопривредне механизације пописане 2001. године је расходован и више није у употреби.

Према подацима Центра за развој села Заблаће, пољопривредни произвођачи Заблаћа који се доминантно баве повртарском производњом (највећим делом на отвореном), релативно су добро снабдевани потребном пољопривредном механизацијом и прикључним машинама. Готово свако домаћинство које се бави пољопривредом има један камион и бар два трактора.

23 Општинска статистичка документација, Пољопривредна механизација, Билтен бр. 176, Републички завод за статистику Србије, Београд, јул 2002.

Проблеми које пољопривредници имају у домену пољопривредне механизације, идентични су оним проблемима које имају пољопривредницима на подручју града Чачка и целе Републике. Најзначајнији проблеми су следећи:

- застарелост механизације;
- високи трошкови одржавања и поправки старе механизације;
- изузетно скупи банкарски кредити (високе камате) за набавку нове механизације;
- недостатак или недовољна подршка са националног нивоа (из аграрног буџета) за куповину механизације (регресирање камата, трошкова осигурања кредита и сл.);
- мали поседи не омогућавају да се механизација рентабилно искористи и остваре пуни економски ефекти од инвестиција у набавку нове механизације;
- одсуство заједништва и сарадње пољопривредника на плану коришћења заједничке механизације (неразвијени тзв. машински прстенови), чиме би се трошкови механизације значајно могли смањити, а економски ефекти повећати.

Тржишно оријентисани пољопривредни произвођачи значајна улагања имају на плану набавке хемијских средстава за заштиту биља и минералног ђубрива. Треба истаћи да је висина улагања у набавку ових инпута највећим делом опредељења финансијским могућностима сваког појединачног пољопривредног газдинства.

2.5.4. Прерада пољопривредних производа

Иако се у МЗ Заблаће највећи број пољопривредника бави повртарском производњом на отвореном простору (око 90% од укупног броја тржишно оријентисаних газдинстава производи купус, кромпир и црни лук), капацитети прераде нису довољно развијени, нити у селу, нити на подручју града Чачка.

Према подацима Центра за развој села Заблаће, од капацитета прераде у МЗ Заблаће и граду Чачку издвајају се следећи капацитети:

- Поло д.о.о. (<http://www.polo-cacak.com>). Ово предузеће је основано 1991. године и запошљава око 10 радника. Седиште предузећа је у Чачку, а производни погон у МЗ Заблаће. Током година предузеће је проширивало своју делатност и данас се бави производњом и дистрибуцијом сирћета и сирћетне киселине, као и прерадом и конзервирањем воћа и поврћа. Предузеће конзервира паприку, цвеклу, краставце корнишоне, прави џемове и мармеладе. Поло д.о.о. поседује сертификат ИСО 9001:2000. Извесну количину поврћа за прераду предузеће набавља од пољопривредних произвођача у самој МЗ Заблаће, мада се сировина за производњу набавља и из других места града Чачка;
- Пољооткуп Чачак д.о.о. (http://www.poljootkup.com/o_nama.html). Предузеће је основано 2000. године, запошљава око 15 радника и основна делатност

је прерада и конзервисање воћа и поврћа. Предузеће се доминантно бави откупом и прерадом шљиве. Поред суве шљиве са коштицом, производе и пакују у различита паковања (200 gr, 250 gr, 500 gr): суве шљиве без коштице, суве шљиве пуњене орасима, мешано суво воће (шљива, бадем, лешник, кајсија, ораси, суво грожђе), суве шљиве са орасима у меду. Пласман је усмерен на иностарно тржиште, посебно тржиште Русије. Предузеће поседује сушаре за воће и поврће на површини од 508 m² у селу Бреснице. У склопу зграде налазе се 2 тунела за сушење воћа и поврћа, капацитета по 10.000 kg дневно. Уз тунеле у згради је и магацински простор и део за етивирање шљиве;

- На пољопривредном газдинству Драгутин Зарић, село Заблаће, обавља се производња киселог купуса. Производ је вакумиран, поседује бар код и произвођач га дистрибуира према трговинским кућама.

Средства из буџета града Чачка за подршку произвођачима који намеравају да инвестирају у набавку машина за прераду воћа и поврћа, изградњу магацинског простора и мини хладњача нису велика, али постоје и доступна су пољопривредницима. Међутим, већа улагања малих и средњих предузећа, предузетника и пољопривредних газдинстава на плану прераде пољопривредних производа, посебно прераде поврћа, ограничавају бројни системски проблеми на националном нивоу. Неразвијено и нестимулативно пословно окружење за инвестирања у изградњу капацитета прераде поврћа и нова запошљавања огледа се у следећем:

- Недовољна је подршка са националног нивоа (из аграрног буџета) која се усмерава ка предузећима и породичним пољопривредним газдинствима за улагања у примарну пољопривредну производњу, а посебно за улагања у прераду пољопривредних производа. Улагања (трошкови) која су потребна у области прераде пољопривредних производа су бројна и изузетно висока и укључују: набавку основне технологије за производњу, набавку амбалаже, трошкове увођења стандарда, лабораторске анализе, трошкове истраживања тржишта, промоције, изградње брэнда и сл. Ове трошкове, без подршке државе и повољних банкарских кредита, мали број приватника/носиоца пољопривредних газдинстава може да финансира из сопствених средстава/извора;
- Недовољно развијена политика конкуренције на домаћем тржишту и незадовољавајућа улога државе на плану заштите конкуренције, представља велики проблем у домену пласмана пољопривредно прехрамбених производа. Висока концентрација капитала у области прераде пољопривредних производа, али и у области малопродаје пољопривредно прехрамбених производа, у неповољну позицију ставља, како примарне пољопривредне произвођаче (који су ситни, неудружени и са малом преговарачком моћи у односу на прерађиваче и трговце), тако и она газдинства и МСП и предузетнике који намеравају да инвестирају у капацитете прераде пољопривредних производа; Смањивање

извозних субвенција²⁴. Са земљама ЕУ Србија је потписала Споразум о аутономним трговинским мерама (Европски савет 2000-те године донео је одлуку да Уговорима о стабилизацији и придруживању са земљама Западног Балкана претходи асиметрична трговинска либерализација)²⁵. Ради се заправо о могућности преференцијалног извоза из Србије на тржиште ЕУ око 85% пољопривредних производа са претежним домаћим пореклом (извоз без квантитативних ограничења, царинских дажбина и мера еквивалентног ефекта). Од Србије се такође очекује да *отвори врата* за конкуренцију са тржишта ЕУ и тренутно је Србија у процесу примене Споразума о стабилизацији и придруживању са ЕУ. Примена овог Споразума у суштини значи смањивање или/и укидање царинских баријера увозу (ад валорем царине, прелевмани, сезонске царине), као и укидање извозних субвенција. Влада Републике Србије је одлучила да отпочне са применом Прелазног споразума почев од 1. фебруара, 2009. године;

- Високи трошкови уласка у хипермаркете (трговинске ланце), ресторане, хотеле;
- Висока су оптерећења рада (висина пореза и доприноса на бруто зараде), високе су и бројне локалне комуналне и административне таксе, комуналне таксе и сл.²⁶;
- Обавеза уплате пореза на додату вредност (ПДВ) у тренутку фактурисања производа или услуге (на ненаплаћена потраживања) представља велико ограничење имајући у виду велика дуговања у привреди, односно велике проблеме које привредници имају управо у домену наплате потраживања;
- Изузетно су дуги периоди наплате потраживања за испоручену робу. Услед неефикасности трговинских судова, високих судских такси у споровима и неликвидности привредних субјеката - рок наплате потраживања у Србији је изузетно дуг и у просеку је износио 128 дана у мају 2010. године. Требало би имати у виду да један број потраживања никада и не долази на наплату

24 Уредба о утврђивању и остваривању права на подстицаје произвођачима пољопривредних и прехранбених производа за 2011. годину. Службени гласник РС, бр. 14/11, од 4. марта 2011. године. Овом уредбом утврђује се обим, услови и начин остваривања права на подстицаје произвођачима пољопривредних и прехранбених производа за 2011. годину. Према поменутој Уредби, износ подстицаја на извозну цену смањен је у односу на 2010. годину, и у 2011. години износи 5%.

25 Council Regulation (EC) No. 2007/2000 of 18. September 2000; Council Regulation (EC) No. 2563/2000 of 20 November 2000.

26 Услови и оптерећења у привреди Србије, брошура Уније послодаваца Србије, Аустријска агенција за развој (АДА), Пројекат Консолидација правних и институционалних основа социјалног дијалога у земљама западног Балкана и Молдавији; Међународна организација рада, Канцеларија за Централну и Источну Европу; септембар 2010.

(дужници су у стечају, ненаплативе су менице, дужници плаћају потраживања робом и сл.)²⁷;

- Банкарске камате на кредите привреди изузетно су неповољне, а отплата кредита преко Фонда за развој Републике Србије везана је за евро.

Као последица великих и бројних оптерећења у привреди, а у недостатку инвестиционог и обртног капитала, предузетници најчешће одустају од инвестиционих планова или пак преносе пословање у зону сиве економије, како би се избегла или смањила бројна пореска и административна оптерећења.

Умеравање привредних субјеката ка унапређењу производње, увођењу стандарда и изградњи конкурентности мора паралелно бити праћено и унапређењем општег пословног амбијента, односно спровођењем системских и корених реформи јавног сектора, пореског система и сл.

2.5.5. Удружења и земљорадничке задруге

У МЗ Заблаће, уз подршку Центра за развој села Заблаће, успешно функционишу једна земљорадничка задруга и једно удружење повртара.

ЗЗ Заблаћанка основана је 2008. године и чини је 48 задругара. Задругари се баве производњом поврћа и већина њих је са подручја села Заблаће. Преко задруге повртари успевају да под повољнијим условима набављају репроматеријал, организују предавања, едукације, лакше долазе до стручних и саветодавних услуга. Задругари немају великих могућности да преко задруге пласирају своје производе из неколико разлога: тржиште малопродаје, посебно у великим потрошачким центрима, у великој мери је монополизовано, трошкови уласка у трговинске ланце су високи, а рокови наплате потраживања изузетно дуги; присуство накупаца (тзв. сиве економије) омогућава брзу наплату за предату робу, због чега су пољопривредници углавном *окренути* овом каналу пласмана. Међутим, присуство накупаца носи ризик нестабилне тражње, осцилаторних цена, одсуства правне заштите пољопривредника и сл.

Удружење повртара Заблаће основано је 2006. године и окупља око 20 пољопривредних произвођача. Преко удружења произвођачи:

- имају могућност набавке репроматеријала по повољнијим условима;
- удружење поседује колску вагу (услугу мерења производа чланови Удружења не плаћају, док ову услугу за произвођаче који нису чланови удружења, удружење наплаћује и ови приходи служе за финансирање дела активности Удружења);
- организују предавања, едукације, путовања пољопривредника (посете сајмовима, успешним пољопривредницима и регионима) и сл.

²⁷ Ибидем, страна 10.

Активности удружења финансирају сами произвођачи, а финансијску, саветодавну и правну подршку обезбеђује град Чачак, посебно Центар за развој села Заблаће. У наредном периоду, чланови Удружења настојаће да из сопствених извора и преко донаторских и буџетских средстава града Чачка финансирају и куповну опреме за паковање (линије за паковање производа).

Удружење повртара Заблаће је организатор манифестације Плодови западног Поморавља, а град Чачак генерални је покровитељ ове манифестације. Центар за развој села Заблаће, МЗ Заблаће, Регионална привредна комора Краљево и ТО Чачак су суорганизатори, као и сва предузећа и привредници који показују жељу и интересовање да се укључују у организовање ове манифестације. Плодови западног Поморавља је манифестација која окупља произвођаче хране из региона западног Поморавља. Циљ је да се ширем кругу прерађивача и трговаца представе производи и услуге произвођача из овог краја. Током манифестације отвара се и берза хране, која представља прилику да се упознају произвођачи и купци производа и да разговарају о различитим видовима сарадње. Манифестацију, која се одвија почетком септембра, обогаћује и културно уметнички програм.

Слика 2. Лого манифестације Плодови западног Поморавља



Званични Интернет сајт манифестације Плодови западног поморавља има адресу www.berzahrane.com и на овом сајту функционише берза, на којој заинтересовани могу да огласе своје производе и услуге, али исто тако и да огласе потребу за одређеним производима или услугама.

Слика 3. Визуелни идентитет манифестације Плодови западног Поморавља



2.5.6. Канали пласмана пољопривредних производа

Иако, према подацима Центра за развој села Заблаће, готово свако домаћинство које се бави пољопривредом као тржишни произвођач, има магацински простор за складиштење поврћа, изузетан проблем пољопривредни произвођачи имају у домену пласмана пољопривредних производа, односно поврћа. Присуство накупаца („сиве“ економије) је доминантан начин пласмана, а главни проблеми у домену тржишта поврћа леже у следећем:

- не постоје изграђени откупно дистрибутивни центри у партнерском односу пољопривредних произвођача, трговаца, града Чачка;
- нису довољно развијени капацитети прераде и складиштења (хладњаче, сушаре); према подацима Центра за развој села Заблаће, неколицина произвођача у селу поседује мини хладњаче;
- Произвођачи не располажу линијама за паковање и калибрање (само један произвођач поседује ову опрему).

Као резултат неразвијених канала пласмана, откупне цене поврћа су изузетно осцилаторне, а највећи профит се остварује управо у посредовању (трговини) поврћем. Откупна цена поврћа (цена коју откупљивачи плаћају пољопривредним произвођачима) готово увек је вишеструко нижа од цене коју у малопродаји плаћају потрошачи у урбаним срединама/потрошачким центрима.

Према подацима Уније послодаваца Србије, сива економија у пословању фирми (пријављивању и запошљавању радника, продаји производа и сл.) најизраженија је у управо у секторима пољопривреде, трговине, грађевинске и текстилне индустрије²⁸. Према овом извору, у промету пољопривредних производа из сиве зоне најмање је дувана, а највише сезонског воћа, поврћа и живинског меса. Сива економија доминантна је из два разлога: велика су пореска оптерећења с једне стране, и изузетно су дуги рокови плаћања с друге стране (Табела 36.)²⁹.

28 Услови и оптерећења пословања и колективног преговарања, Унија послодаваца Србије, стр. 4-6.

29 Резултати анкете спроведене на узорку од 648 привредних субјеката у грани пољопривреде указују да 58,1% привредних субјеката у Р. Србији наплаћује своја потраживања у року дужем од 120 дана, а регистровани пољопривредни произвођачи своја потраживања наплате у просеку за 133 дана. Извор: Услови и оптерећења пословања и колективног преговарања, Унија послодаваца Србије, страна 4-6.

Табела 36. Промет пољопривредних производа у Републике Србији (регуларно и на сиво), регионално посматрано

Регија	Сива економија, промет у проценима			
	Кукуруз	Сезонско воће	Сезонско поврће	Живин. месо
	Укуп. промет кукуруза=100	Укуп. промет сез. воћа=100	Укуп. промет сез. поврћа=100	Укуп. промет жив. меса=100
Београд	28	41	36	31
Војводина	14	39	37	23
Централна Србија	34	46	47	40
Јужна Србија	45	55	51	54
Источна Србија	59	58	54	50
Западна Србија	38	61	57	41

Извор: Услови и оптерећења пословања и колективног преговарања, Унија послодаваца Србије, Грана пољопривреде и прехранбене индустрије страна 6. <http://www.poslodavci.org.rs>

2.6. ПРАТЕЋЕ ДЕЛАТНОСТИ, РУРАЛНА ИНФРАСТРУКТУРА И СОЦИЈАЛНИ РАЗВОЈ

2.6.1. Трговина

Трговина представља погодно и важно подручје за развој мале привреде. Два разлога првенствено утичу на то. Прво, контакт са непосредним потрошачима и друго, њен радно-интензивни карактер. Услужни карактер трговине ставља је у функцију реалних потреба и захтева, како произвођача, тако и потрошача.

Малу привреду у трговини чине мале привредне организације, са ограниченим бројем радника, географски ограниченим подручјем и тржишним учешћем које ће омогућити добру снабдевеност тржишта свим неопходним робама и услугама.

Оно што посебно ваља нагласити, а што је од суштинског значаја у дугорочном планирању стратешких праваца развоја сваког краја и његове трговине, је чињеница да је за отпочињање трговинске делатности потребно у просеку мање капитала него у индустрији и/или другим привредним делатностима примарног или секундарног сектора привреде. Такође, треба додати и да су инвестиције по раднику у трговини у просеку за око три пута мање него у индустрији. Све ово говори у прилог могућности за развој мале привреде у трговини које су евидентне и релативно веће него у другим привредним делатностима. Међутим, актуелна ситуација у МЗ Заблаће не иде у прилог трговини и њеном развоју, а тиме ни развоју мале привреде, гледано у целини.

2.6.1.1. Стање у сектору трговине у МЗ Заблаће

МЗ Заблаће је својим највећим делом пољопривредно оријентисан крај. Због своје географске локације на периферији града Чачка, као и актуелним трендовима са којима је оптерећено Српско село данас посматрано са ширег аспекта, трговинска делатност се није развила на адекватан начин.

Овome у великој мери доприноси и податак да је највећи број трговинских објеката у којима се житељи МЗ Заблаћа снабдевају, лоциран у суседној МЗ Жевица, од које их дели локални пут или се житељи Заблаћа снабдевају непосредно у граду Чачку који је удаљен свега десетак километара.

2.6.1.2. Оквири за развој трговине у МЗ Заблаће

Могућности за развој просистичког вида трговине су безначајне и не одговарају ни структури, а ни потребама житеља МЗ Заблаћа. Међутим, постоје одређени потенцијали за развој трговине која би била у служби развоја мале привреде, чиме би се негативни трендови који су евидентно присутни у МЗ Заблаћу и који оптерећују живот људи у овом крају се променили у позитивном правцу.

Малопродаја може у својим основним елементима ефикасно да функционише у оквиру мањих организационих јединица промета. Оно што би ваљало нагласити је да су број становника, њихова тражња и куповна моћ детерминанте које ће одредити и број и врсту малопродајних објеката који би требало да се лоцирају у МЗ Заблаћу.

Улога малих предузетника у трговини може бити двојака - независна и зависна. Зависна се јавља у различитим облицима вертикалне и хоризонталне кооперације. Обзиром на ниво развијености привреде на територији града Чачка, као и актуелне трендове у нашој привреди, може се очекивати да неће у већој мери бити присутна на њеним рубним подручјима, па тиме ни у МЗ Заблаћу у скорије време (средњорочно или дугорочно гледано). Међутим, оно на чему би ваљало непрестано инсистирати је непосредно ангажовање мале привреде у трговини.

Број и структура трговинских објекта у МЗ Заблаће дат је у *Табели 37*.

Табела 37. Број и структура трговинских објеката у МЗ Заблаће, јул 2011. године

Р.б.	Врста трговинског објекта	Број
1.	Самосталне трговинске радње - СТР	4
2.	Продавнице мешовите робе	0
3.	Супермаркети	0
4.	Тржни центри	0
5.	Остале продавнице прехранбене робе	0
6.	Апотеке	1
7.	Пољопривредне апотеке	2
8.	Продавнице козметичких производа	0
9.	Продавнице књига и писаћег прибора	0
10.	Продавница гардеробе	0
11.	Трафике	0
12.	Продавнице специјализованих врста робе:	0
13.	Стругара	1

Напомена: Подацима треба додати и чињеницу да су присутне четири СТР преузеле улогу снабдевања житеља МЗ Заблаћа другим врстама роба које би иначе по дефиницији вршиле специјализоване трговинске радње.

Извор: Подаци добијени од МЗ Заблаће - јул/август 2011.

Све гране трговине треба да се ангажују у оквиру другог тзв. „индиректног“ облика развоја мале привреде у области материјалне производње. Трговина је незамењива у снабдевању сировинама, репроматеријалном и опремом свих субјеката у домену материјалне производње. Имајући у виду податак да је пољопривреда доминантан

облик привредне делатности у МЗ Заблаће, то је задатак трговине у првом реду фокусиран на ову привредну грану и омогућавање размене између произвођача и потрошача. Такође, врло је важно и да се обезбеди висок степен организованости у непосредном и посредном облику развоја трговине.

Код непосредног развоја мале привреде у трговини потребно је обезбедити чврсте и јаке везе са већим трговинским предузећима или трговинским ланцима, што објективно не би требало да представља проблем с обзиром на близину Чачка.

У том смислу задатак Града би био првенствено административна али и техничка помоћ малим и средњим трговинским предузећима, без обзира да ли имају независну или зависну позицију на тржишту или се могу наћи у неком од облика интеграције или кооперације на тржишту. На овај начин се неће гушити конкуренција у трговини, а подстакнуће се и мало предзетништво, што је и општи друштвени интерес.

Трговинска политика која би се водила на овај начин имала би шире економско и друштвено оправдање. Извесно је да ефекте треба тражити и очекивати у развоју тржишта односно у развоју производње и потрошње. То је предуслов за изградњу адекватне структуре тржишта која би утицала да се реше и неки актуелни проблеми који оптерећују овај крај, а свакако да је један од приоритетних раст запослености који би са собом повукао и друге позитивне трендове - социјалне, економске и као и бројне друге.

2.6.2. Занатство

У МЗ Заблаћу, као и на целокупној територији Републике Србије занатство се налази у врло лошем стању. Стандардизовани начини у производним процесима, и њихово свакодневно техничко-технолошко усавршавање, утицали су да је све мање заната присутно у свакодневном животу људи у готово свим срединама. Оваква ситуација је присутна и у МЗ Заблаћу. Према подацима МЗ Заблаће, занати који тренутно егзистирају у селу су: столар 1, лимар 1, таперар намештаја 1, ауто-електричар 1, жицар 1, варилац 1.

С обзиром на тренутну економску ситуацију и потребе локалног становништва МЗ Заблаћа, тешко је очекивати да се по овом питању нешто битније промени у догледно време.

Евентуална шанса у развоју занатства била би уколико би се у склопу развоја, на пример, руралног туризма у неколико домаћинства која су раније поседовала занатске радионице, омогућило туристима увид у неки од давно заборављених заната и алата. На овај начин би се традиција овог краја наставила, а уједно би се и обогатила туристичка понуда.

Свакако да Поморавље и богато антропогено наслеђе пружају широку лепезу различитих могућности развоја у овом правцу, а за људе из високо урбанизованих средина где су многи од заната и алата који су раније били присутни на селу и већ су одавно напуштени и заборављени, представљали би посебну атракцију за туристе.

2.6.3. Рурални туризам

2.6.3.1. Природне атрактивности локације

С обзиром на величину и туристичку ресурсну основу са којом располаже МЗ Заблаће, његове потенцијале за развој туризма у целини треба посматрати шире на нивоу града Чачка, који је важан привредни и административни центар у Републици Србији.

Заблаће би могло да са својим потецнијалним смештајним капацитетима у руралном туризму допринесе укупном развоју туризма у овом крају али и обрнуто да укупни туристички развој на нивоу Чачка, као туристичке дестинације својим позитивним утицајем се одрази на развој МЗ Заблаћа.

Као важни природни ресурси за развој туризма на подручју Чачка се издвајају:

- Дobar саобраћајно-географски положај (локација на Коридору 11. у правцу од Београда ка Јадранском мору);
- Овчарско-Кабларска клисура;
- Река Западна Морава;
- Планине: Јелица, Овчар, Каблар и Рудник шире гледано;
- Термални извори лоцирани у Овчар бањи, Горњој Трепчи и Слатинској бањи;
- Климу која је умерено-континентална;
- Богата флора и фауна.

Ови ресурси пружају добру основу за:

- боравак и рехабилитацију људи у природи;
- бављење различитим видовима спортско-рекреативних активности;
- погодностима за развој:
 - руралног (сеоског) туризма,
 - ловног туризма,
 - риболовног туризма,

- излетничког туризма и
- пешачења у природи итд.

2.6.3.2. Предлог просторне организације туризма у МЗ Заблаће

Велико антропогено наслеђе Чачанског краја пружа богату основу за развој туризма. Ту у првом реду спадају:

- Културно - историјско наслеђе (где у првом реду треба ставити акценат на 12 манастира лоцираних у Овчарско-Кабларској клисури), затим
- Садржаји везани за живот мештана Западног поморавља
- Развијеност привреде, науке, културе, образовања, спорта, саобраћаја на нивоу Чачка гледано у целини (овде треба додати и да се у Заблаћу саобраћа воз *Романтика* на траси села Стјеник, Жежевица и Трнава, што може да употпуни укупну туристичку понуду и представља једну од атракција овог краја на којој би ваљало инсистирати у будућности).

а) Манифестациони туризам

Једна од манифестација која је карактеристична за МЗ Заблаће је манифестација *Плодови Западног поморавља* која се традиционално одвија сваке године у првој недељи септембра и траје укупно три дана. По речима мештана МЗ Заблаћа ову манифестацију посети више од 5.000 људи, што сведочи о могућности развоја манифестационог туризма. Овде ваља споменути и *Сабор* који се сваке године традиционално одвија 26. јула и који је такође врло посећен, а на који су житељи Заблаћа врло поносни.

Ове манифестације могу да послуже као основа за креирање туристичког имиџа села, а на чему би у будућности уколико би се рачунало на туризам као један од праваца развоја требало инсистирати.

У том смислу ваљало би да се ове манифестације маркетиншки добро осмисле како би ефекти од њих били већи, а Заблаће се позиционирало као једна од дестинација са таквим садржајима и на туристичком тржишту.

Такође, уколико се туризам шире посматра на нивоу Чачка, онда овде свакако треба споменути и Сабор трубача у Гучи, који се традиционално одвија почетком августа сваке године. Туристи који би евентуално боравили у МЗ Заблаћу би могли са организованим превозом да се одвозе у Гучу и то би могла да буде једна од посебних понуда овог места.

Оно што је негативно и што представља посебан проблем житеља овог краја је чињеница да је тренутно културни живот у селу практично угашен, што се у будућности мора мењати. Ово првенствено имајући у виду чињеницу да је Град Чачак туризам уврстио у један од три приоритета свог будућег развоја. У том смислу

развој туризма у околним селима мора да постане и један од приоритета у плановима Туристичке организације која постоји у овом крају.

б) Сеоски или рурални туризам

У МЗ Заблаћу не постоји ни један *смештајни капацитет* или објекат за прихват и боравак туриста. То видно отежава развој туризма. Такође на основу анкета јасно је да би се врло мало људи упустио у неке озбиљније инвестиције у овом правцу уколико краткорочно не би имали користи од тога.

Међутим, уколико би туризам практично заживео на целој територији града Чачка, свакако да би Заблаће уосталом као и велики број других села у том смислу могло да пружи свој одговарајући допринос у његовом развоју.

Једна од карактеристика овог краја су тзв. *вајати* који представљају посебну атракцију за туристе (нарочито иностране), а који су временом у многим селима поред Чачка одавно запуштени или уништени. Боравак у оваквим смештајним јединицама за људе из високо урбанизованих средина представља посебан доживљај.

Овде треба додати и могућност изградње етно-села. Наравно да би у том смислу локација Заблаћа на реци Морави требала да представља окосницу у планирању и архитектури једне овакве туристичке атрактивности.

Бројни су примери изграђених етно-села широм Србије. У том смислу добија на значају и добро позната сентенца да је туризам управо онолико ефикасан колико се у њега и уложи, а ако би се омогућила адекватна инфраструктура на некој од локација, вероватно да би се и инвеститор могао брзо наћи и оправдати свој стимуланс за инвестирање.

Како је спроведено истраживање показало, готово целокупно становништво Заблаћа се на директан или индиректан начин бави пољопривредом као својом основном или споредном делатношћу. С обзиром да је трговина практично сведена на минимум задовољења конвенционалних потреба локалног становништва, као једна од могућности у њеном развоју стоји да би се потенцијалним туристима могли продавати бројни пољопривредни производи са којима овај крај не оскудева.

Данас већ постоји један овакав пример који, како је анкета показала спроводи Рада Чобајић која прави зимницу (слатко, мармеладе, итд.) на традиционалан *органски* начин и које продаје. Туристима би ова *здрава храна* (органски произведена), представљала посебан специјалитет у угоститељској понуди и атракцију.

Ово је пример на који начин би се пољопривреда кроз трговину спојила са туризмом. Органска (здрава) храна је нешто што је привилегија ретких дестинација, а обзиром на органски начин производње великог броја пољопривредних производа у Заблаћу они би употпунили угоститељску понуду.

Угоститељство је привредна активност која је у Заблаћу сведена на минимум задовољења локалних егзистенцијалних потреба житеља овог краја. Како је истраживање показало у Заблаћу постоје две кафане и једна печењара, док других угоститељских објеката практично нема.

Међутим, с обзиром на карактеристичну локацију, односно чињеницу да их од оближње МЗ Жевица дели само локални пут, овде треба нагласити да у Жевици такође постоји одређени број угоститељских објеката, тако да се житељи Заблаћа у том смислу употпуњују са житељима МЗ Жевице. Међутим, за развој туризма то је практично недовољно и може се окарактерисати као евидентна слабост.

Ови објекти по инфраструктури и квалитету угоститељске понуде су далеко испод очекивања савременог туристе. У том смислу уколико би туризам практично заживео у овом крају се нужно мора урадити много тога.

Чачански крај је добро познат по врло квалитетном печењу. Затим у Заблаћу постоји традиција прављења *сатараша*, јер је овај крај познат по производњи паприке. Уколико би се овим локалним специјалитетима додали још неки традиционални српски, они би представљали добру основу за развој угоститељске понуде на којој би ваљало инсистирати у будућности.

в) *Ловни и риболовни туризам*

У Заблаћу постоји и ловачко удружење *Раде Јоксић*. На територији овог ловишта се лови углавном ситна перната дивљач (фазан, јаребица, дивљи голуб), затим зец, срна, лисица и дивља свиња.

Уколико би се ловиште опремило одговарајућом инфраструктуром на пример хранилиштима, чекама, ловачким домом, поред кога би могао да се у духу српске архитектуре направи и одговарајући смештајни капацитет за прихват ловаца који би желели да лове у овом крају и дуже бораве, овај вид туризма би могао да заживи.

Вишеструки позитивни финансијски ефекти би се врло брзо осетили. У том смислу потребно је да се реши и одговарајућа законска регулатива која би подразумевала уређење ценовника за дивљач, затим и добијање дозволе за њено изношење из ловишта након одстрела итд.

У реци Морави постоји богат рибљи свет. Река је у овом делу незагађена и то би могло да представља посебну туристичку понуду. У том смислу неопходно је уредити приобаље реке како би се риболовцима омогућио лакши приступ реци.

г) *Спортско рекреативни и други садржаји*

Уређењем шеталишта поред реке и изградњом одговарајуће инфраструктуре, могле би да се створе добре претпоставке за каснију изградњу одговарајућих спортских терена. Ту у првом реду мислимо на терене за мали фудбал, кошарку,

одбојку и тенис. Са постојањем оваквих терена стичу се основе и за развој угоститељства.

Обзиром на развојно опредељење Града, у којима је један од приоритета развој туризма, у својим развојним фондовима морала би се наћи средства за овакве инвестиције.

На овај начин би се употпунио социјални живот људи који овде живе и уједно створиле основе да се неки од негативних трендова са којима је Заблаће данас оптерећено зауставе, а један од њих је свакако миграција становништва из села у град.

д) Излетнички туризам

Очуваност природног амбијента је један од најчешћих захтева савремених туриста. У том смислу МЗ Заблаће би могло да инсистира на уређењу неког од својих простора који данас нису искоришћени у овом смислу.

Свакако да би близина Чачка представљала добру основу на којој би ваљало дугорочно инсистирати при прављењу излетишта. Постојање једног оваквог излетишта захтева и постојање одговарајуће инфраструктуре. У првом реду реч је о води за пиће и санитарјама, а касније би се могло употпунити оговарајућим садржајима као што су стаза здравља, трим стаза, бицикличка стаза за mountain-bike, продавница сувенира и сл.

2.6.3.3. Предлог за развој могућих видова туризма у МЗ Заблаће

С обзиром на постојање ресурсних услова за развој туризма у МЗ Заблаће као *приоритетни* задатак стоји формирање смештајних капацитета за прихват туриста. Они се првенствено могу наћи у приватном смештају. У том смислу уколико би туризам као привредна грана заживео у овом крају, задатак Туристичке организације, уосталом као и града Чачка, који је туризам ставио у један од три приоритета у свом привредном развоју, јесте да се изврши едукација локалног становништва у циљу пружања одговарајућег квалитета услуга туристима који би боравили у овом крају. Неопходно је да у Чачку постоји турист-биро који би нудио туристима смештај у локалним селима (у домаћој радиности).

Други задатак би био да туристичка организација у договору са органима локалне власти пропише услове и стандарде које би једно домаћинство требало и морално да испуни како би се бавило туризмом.

Као *трећи* задатак, уколико би се испунила предходна два, јесте едукација локалног становништва за прихват туриста и пружање одговарајућег нивоа и квалитета услуга туристима. У том смислу туристичка организација би морала да одржи одговарајуће курсеве.

Четврти задатак би био да се туристима понуди одговарајућа угоститељска понуда. Тренутно стање у овој области у МЗ Заблаће је у врло лошем стању. Као једна од алтернатива стоји могућност понуде локалних специјалитета произведених на „здрав“, органски начин.

У почетној фази развоја туризма ово би представљало основу, међутим уколико би туризам почео да доноси приходе локалном становништву али и Граду, у следећој фази ваљало би преко развојних фондова инсистирати на неком од садржаја који су горе наведени.

Постојање самих атрактивности није довољан услов да би неко место постало и туристичка дестинација. У том смислу ваљало би унапредити саобраћајну инфраструктуру и поставити одговарајућу саобраћајну и туристичку сигнализацију.

Такође, ваљало би непрестано радити на маркетиншким основама промоције и координације свих активности на нивоу Чачка као дестинације, где би Заблаће као једно од локалних села, свакако, требало и морало да нађе своје место.

Богата туристичка понуда Овчарско-Кабларске клисуре, затим присуство три бање које су у непосредној близини и очуван сеоски амбијент су само добре претпоставке на којима треба инсистирати у будућности.

Уколико би се кренуло са оживљавањем неких од наведених садржаја и идеја, врло брзо би се ефекти од туризма позитивно одразили на живот мештана овог краја, а туризам би поред пољопривреде постао једна од окосница у развоју овог краја.

2.6.4. Социјални развој

Социјални развој у савременим условима представља врло важан фактор квалитета живота и услова опстанка људи у одређеној средини. Он се данас посматра као врло значајна компонента друштвено-економског развоја. Да би се могао сагледати и планирати развој одређене заједнице, мора се сагледати да ли је социјални развој ограничавајући или подстицајни елемент укупног развоја.

2.6.4.1. Насељска мрежа

Територија Града Чачка заузима површину од 636 km², чини је 58 насеља и највећим делом је смештена у западном Поморављу. Према попису из 2002. године, ову територију насељавало је 117.072 становника, са густином насељености већом од 184 становника/km², што је знатно више од просека Србије (103). Село Заблаће има изузетан географски и саобраћајни положај, налази се се на регионалном путу Чачак - Краљево, удаљено је 9 километара од Чачка и 25 километара од Краљева. Од 58 насеља које припадају Граду Чачку, према броју становника из 2002. године, Заблаће је на 11. месту.

Процес депопулације захватио је већину сеоских насеља града Чачка. У односу на 1991. годину, свега 7 насеља повећало је број становника 2002. године. Број становника у Заблаћу на пописима 1981. (1.251), 1991. (1.276) и 2002. (1.226) није се значајније мењао, пре свега захваљујући доброј повезаности и близини Чачка и Краљева, иако је процес деаграризације и пада наталитета био изражен. Према интерним подацима МЗ Заблаће, у протеклих десет година дошло је до значајнијег смањења броја становника и сада у селу живи 1.125 људи у 339 домаћинстава, што ће предстојећи попис становништва тачно утврдити.

Село има Месну канцеларију, која послује при градској управи за опште и заједничке послове града Чачка, где је стално запослен шеф МК. Месна заједница Заблаће има једно стално запослено лице које води административне послове МЗ. У селу ради Центар за развој села који је у склопу градске управе Града Чачка, у коме је запослен један дипломирани агроном који даје савете из области пољопривреде.

У селу постоји пошта, школа, амбуланта, апотека, већи број продавница прехранбене робе. Основни проблеми села су комуналне природе: непостојање уређаја за пречишћавање отпадних вода и фекалне канализације, недовољно здравствено исправне воде за пиће, неуређеност водојажа и канала за одвод површинских вода, недовољан број контејнера за одношење отпада (нема селекције отпада), непостојање пешачко-бициклистичких стаза главном улицом, односно дуж пута Чачак-Краљево, постојећи Дом културе није за употребу и културна дешавања, недовољан број полазака путничких возова што би омогућило бољу и јефтинију комуникацију са Чачком, Краљевом и другим местима, непостојање јаслица и вртића, лоша путна инфраструктура у селу, лоша опремљеност сеоске здравствене амбуланте, непостојање експозитуре неке банке у насељу, непостојање складишно дистрибутивног центра за произведене пољопривредне робе, непостојање разведене електромреже по производним пољима, непостојање браника и полубраника на пружним прелазима, непостојање наставних кабинета у школи, наставних средстава и простора, мали број наслова у сеоској библиотеци, непостојање трибина на спортском центру и неуређен терен за мале спортове.

2.6.4.2. Васпитање и образовање

У селу има једна осмогодишња школа коју похађају деца из Заблаћа и осам околних села. Школа у Заблаћу има две школске зграде које су у доста добром стању. Зграда старе школе саграђена је 1903. године. На старој згради је током 2004. године замењен кров, а током 2009. и 2010. године реновиран је један део унутрашњег простора, али још увек није све завршено. Нова зграда је саграђена 1975. године. Реконструкција плафона и подова урађена је 2005. године, а радове је финансирао град Чачак. Школа нема довољан број рачунара, школске клупе и столице су у доста лошем стању. Укупан број ученика је 370, са мањим одступањима у последњих десетак година. Сваке године у први разред упише се око 50 ђака. У школи је 48 запослених, од чега је 80% високообразовани кадар. У селима Виљуша, Рајац и Жежевица постоје и истурена одељења.

Школа има и школску мензу која је саграђена 1979. године, а обнова крова је урађена 2007. године (радове финансирао Град). Потребна је реконструкција унутрашњег простора и набавка нове опреме за кухињу, обзиром на старост (32 године) и стање постојеће. Школа има и котларницу која је изграђена 1980. године и неопходно је њено проширење. Неопходна је и реконструкција оградe око школе. Фискултурна сала изграђена је 2008. године у дворишту школе, површине око 900 m². Сала је делимично опремљена спортским реквизитима. У оквиру школе постоји отворени спортски терен (за рукомет и кошарку), а потребно је извршити замену асфалта.

У простору нове школске зграде ради и школска библиотека. Простор је доста мали и потребно је његово проширење. Планирана је реконструкција када се обезбеде неопходна средства. Школска библиотека располаже са око 7.100 књига, књиге се набављају средствима ђачке задруге, из донација и поклонима. У библиотеци има један стално запослен радник.

Деца из Заблаћа похађају вртић у селу Слатина (удаљено 4 километра од Заблаћа) и у Чачку. Вртић у Слатини је саграђен 2006. године, адаптацијом старе зграде, при чему су испоштовани сви стандарди и прописи за вртић. Капацитет вртића је 85 места, за децу од две године до предшколског узраста. Нема јаслену групу, а за децу предшколског узраста има 40 места. Постоје потребе за проширење простора за целодневни боравак деце. Поред постојећег објекта вртића постоји још један објекат који би могао да се адаптира чиме би се добило још 50 места. Услови за боравак деце су солидни. У оквиру предшколске установе Радост из Чачка у старој школској згради у Заблаћу ради издвојено одељење за предшколски узраст које броји 35 предшколаца. Оно је смештено у просторијама школске зграде са минималним условима и опремом за рад. Постоји простор који би могао послужити за спортске активности деце, али га треба оспособити.

Након завршене основне школе, ђаци настављају са средњом школом у Чачку. Из села тренутно студира 44 студента у свим студентским центрима на државним и приватним факултетима, од тога је 10 на буџету Републике, а остали су самофинансирајући.

2.6.4.3. Организација мреже објеката здравствене заштите

У селу постоји амбуланта која ради у склопу здравственог центра Др. Драгиша Мишовић из Чачка. Зграда у којој се налази амбуланта је у јако лошем стању. У власништву је МЗ, а саграђена је у периоду од 1946-1948. године. Објекат није наменски грађен за амбуланту и простор је нужан, а површина је око 70 квадрата.

Реконструкција амбуланте није планирана. Руководство Здравственог центра Чачак више пута је наглашавало да они нису власници објекта где је лоцирана амбуланта и не улажу ништа у њену реконструкцију и набавку опреме. До сада ни Град није

предузео ништа по том питању. У амбуланти се лече мештани из осам села (око 10.000 становника) који јој припадају по територији. Обзиром на институцију слободног избора лекара, те изузетног људског и професионалног односа овдашњих лекара, овде се лече и поједини мештани из Жаочана, Качулице и Горичана. Осим МЗ Заблаће, ни једна друга месна заједница не улаже ништа у било какве санације и поправке објекта. У склопу објекта је раније постојала и лабораторија која је затворена, наводно због нерентабилности. Реално постоји потреба за истом, јер пацијенти сада морају да иду у Чачак. У амбуланти раде два лекара опште праксе у две смене (петком само један лекар у преподневној смени), четири медицинске сестре и једна спремачица. У оквиру објекта је и апотека која ради у склопу Апотекарске установе Чачак, која има уговор са МЗ Заблаће по коме сноси све трошкове одржавања, поправки и преправки за своје потребе. Апотека ради у једној (преподневној) смени и добро је снабдевена лековима и задовољава потребе корисника. У старој школској згради смештена је и стоматолошка ординација, где ради школски стоматолог и једна стоматолошка сестра. Два дана у недељи пружају услуге и осталим становницима насеља. Стоматолошка амбуланта је минимално опремљена већ застарелом опремом.

2.6.4.4. Социјална заштита

Насеље Заблаће се може окарактерисати као село са (за данашње прилике) солидним материјалним стањем становништва. Мали је број корисника помоћи Центра за социјални рад у Чачку.

Стално материјално обезбеђење у износу од 4.000,00 динара месечно као и огрев за зиму прима три лица, а повремену материјалну помоћ једном до два пута годишње прима седам лица. Право на туђу негу и помоћ остварује пет корисника који су непокретни или лица за посебним потребама. Само један корисник добија пакете хране као вид помоћи.

2.6.4.5. Установе и организације друштвеног стандарда

Дом културе саграђен је у периоду 1946-1948. година. Корисник је Месна заједница, а градили су га мештани МЗ Заблаће, Балуга, Вапа и Жежевица. Од педесетих до седамдесетих година прошлог века, у Дому културе је радио један стално запослени радник. Сада нема запослених лица. Дом није у функцији последњих петнаест година. Неупотребљив је и да би се привео намени, потребна је његова комплетна реконструкција, првенствено крова, столарије и подова.

Библиотека у Заблаћу ради као истурено одељење градске библиотеке Владислав Петковић-Дис из Чачка. Смештена је у згради Црквеног дома који је саграђен 2002. године средствима МЗ и донацијом америчке невладине организације ВОКА. Величина простора којим располаже библиотека је скромна, обзиром на број

наслова и корисника. Библиотека располаже са око 4.700 наслова за децу и одрасле, а њене услуге користи око 400 корисника. Књиге се набављају углавном средствима из буџета Града која су за то опредељена, а мањим делом из донација и поклона. У оквиру библиотеке ради и интернет клуб за кориснике, са два рачунара, штампачем, и e-mail адресама, а услуга клуба за чланове библиотеке је бесплатна. Библиотека ради само уторком и средом у времену од 8-14 часова, а у време школског распуста само средом. Постоји потреба за већим бројем рачунара, као и дуже радно време, што изискује и већи број запослених радника.

У селу од 1965. године егзистира фудбалски клуб Омладинац. Он је основан после гашења ФК Напредак из Заблаћа 1964. године, када је тадашња општина Заблаће припојена са тадашњом општином Мрчајевци и том приликом је сва постојећа инфраструктура пресељена у Мрчајевце. ФК Омладинац су основали омладинци Заблаћа, Вапе, Балуге и Доње Јежавице. Једини је сеоски клуб који се такмичио у српској лиги (1999-2003.). У клубу тренутно има 109 регистрованих играча. У клубу тренирају предпетлићи који играју ревијалне утакмице, петлићи који играју у општинској фудбалској лиги, пионири и кадети у окружној лиги и сениори који се такмиче у лиги моравичког округа. Тренира и женска селекција која ће бити укључена у такмичење у јесењој сезони 2011/2012. година. Терен је изграђен 1982. године, димензија 96 x 62 метара. Интересантно је да је тада урађена и дренажа терена тзв. рибља крљушт, под надзором Срђана Мркушића, легендарног голмана Црвене звезде. Овај модел дренаже немају ни стадиони многих прволигашких екипа (захтева велика финансијска средства), а он омогућава одигравање утакмица у свим временским условима. Свлачионица је изграђена када и терен, површине око 70 квадрата и у добром је стању. Власник ових спортских објеката је ФК Омладинац, који функционише као удружење грађана. Због недостатка финансијских средстава, клуб тешко функционише. Одређена средства се добијају од града Чачка, док МЗ клубу преумерава 10% средстава који се прикупе самодоприносом грађана, а великим делом помажу и појединци из насеља.

У селу постоји огранак културно уметничког друштва ФРА из Чачка, где вежба и наступа око 50 деце школског узраста из Заблаћа и околних села. Поласком у средње школе у Чачку они настављају са вежбом у Чачку. У месту функционише Удружење голубара и Удружење повртара Заблаће.

Ове године, првог викенда у септембру одржаће се по пети пут привредно-туристичка манифестација Плодови западног поморавља у организацији Удружања повртара Заблаће и Центра за развој села Заблаће, а под покровитељством Града Чачка. Циљ манифестације је промоција целокупне примарне пољопривредне производње и производње хране у чачанском крају. Присутно је око 30 излагача (произвођача и удружења пољопривредних произвођача). Истовремено у оквиру сајма пратеће индустрије у пољопривреди учествује око 40 излагача. Манифестацију посети око 500 купаца (из целе земље и иностранства) пољопривредно-прехрамбених

производа из чачанског краја. Организује се и богат културно-уметнички програм. За време трајања манифестације село посети од 4.000 до 5.000 гостију.

Републичка манифестација Дисово пролеће се организује од 1964. године, а 2011. године је одржана по 48. пут. Почине даном Дисовог рођења (10. марта), а завршава се последње седмице маја, доделом Дисове награде писцу по избору стручног жирија за комплетан животни опус. Последња недеља манифестације почиње у Заблаћу парастосом Дису у месној цркви, а наставља се литерарним сусретима у основној школи у Заблаћу која носи Дисово име. Награђују се ученици основних и средњих школа Моравичког округа који су по оцени стручног жирија написали најбоље радове и пријавили се на расписан конкурс у три категорије:

- најбоље написан есеј о Дису;
- награда млади Дис;
- најбољи литерарни рад.

Градска библиотека из Чачка ове године пети пут по реду организује манифестацију у Заблаћу *Избор најчитаоца библиотеке* која се одржава крајем календарске године. Свој допринос библиотека даје и за време манифестације Плодови западног поморавља организацијом скупа под називом Дис међу својима.

Црквена слава и дан Месне заједнице је 26. јул - летњи Аранђеловдан, када се одржава и традиционални вашар у насељу. То је један од малобројних вашара града Чачка који су се одржали до данашњих дана.

Већ 23 године организује се Меморијални спортски турнир у великом фудбалу Срећко Јововић, чије име носи спортски центар, а турнир се одржава 25. и 26. јула, када је дан МЗ.

Локалне активности усмерене на истраживање и развој - МЗ Заблаће нема интернет презентацију. Веб сајт једино има манифестација Плодови западног поморавља.

Пројекти у току и припреми:

- **Изградња вртића у Заблаћу**

Планирана је за идућу финансијску годину, предвиђена је локација за ову намену, а финансираће се из буџета града Чачка.

- **Довођење воде са извора из Кукића** (суседног села)

Урађен је бунар, једна каптажна каца и део мреже за припајање са већ постојећом водоводном мрежом у насељу. Финансијер је град Чачак.

- **Изградња фекалне канализације**

Тренутно је у фази реализације (главни вод је урађен, а у току је прикључење домаћинстава). Финансира се средствима грађана и града Чачка (50% грађани и 50% Град). Највећем броју домаћинстава је урађен прикључак на канализациону мрежу.

Један мали број грађана није прикључен због неизмирења финансијских обавеза. Потребно је да се уради и један мањи крак мреже који је на тежем терену за извођење радова, а и сами радови су делимично нерентабилни, тако да још није познато када је бити изграђен и тај део.

2.6.4.6. Оцена животног стандарда

Од 1.125 становника села који живе у 339 домаћинстава, на основу анкета ИЕП Београд и документације МЗ, утврђено је да су од укупног броја домаћинстава њих 180 регистрована пољопривредна домаћинства. Од тог броја је 131 развојно опредељено. Додатне приходе (плате, пензије и друга лична примања) остварује 159 домаћинстава. Од укупног броја становника, 211 прима плату (од тога је око 25 запослено у месту), 170 људи су пензионери, 93 прима пољопривредну пензију, а три корисника материјалну помоћ. Што се тиче броја незапослених, тешко је дати тачан одговор, јер Национална служба за запошљавање нема разврстане незапослене по месним заједницама. Иако је тешко утврдити тачан износ висине плата запослених радника, укупне приходе из пољопривреде и додатних делатности, на основу виђеног на терену и разговора са утицајнијим мештанима и представницима МЗ, може се констатовати да је стандард грађана задовољавајући, па и нешто виши у поређењу са осталим, а нарочито сеоским насељима у целој Републици.

2.6.5. Саобраћајна инфраструктура

Природне предиспозиције посматране са просторног и физичко-географског становишта и постојећа конфигурација терена, указују да насељено место Заблаће, као део града Чачка, има релативно повољан саобраћајно-комуникативни и стратешки положај и далеко већи потенцијал у односу на до сада коришћен.

2.6.5.1. Друмски саобраћај

Повезаност Заблаћа са ближим и даљим окружењем, као и мрежом друмских саобраћајница, у којој је од приоритетног значаја мрежа Трансевропских магистрала, на којима се одвија највећи део међународног транспорта, остварује се непосредно регионалним путним правцем Р-226 (Чачак - Краљево) и посредно магистралним путним правцима М-5, М-22 и М-23. Брзу и лаку интеграцију у регионалне и светске робно-новчане токове, подручије града Чачка и насељено место Заблаће као његова територијална јединица, може остварити само уз добру инфраструктурну опремљеност, где у првом плану треба да егзистира саобраћајна инфраструктура. Тиме ће се директно утицати на свеобухватно и квалитетно коришћење свих расположивих ресурса, а преносно и на активнији однос ка развојним процесима унутар Града и саме Месне заједнице.

Магистрални путеви, представљају основне носиоце саобраћаја унутар Републике. Улога им је у повезивању више друштвено - политичких и привредних подручја и центара, односно опслуживање читаве њене територије. Најчешће се прикључују или поклапају са Међународним путевима. Иако шематски већ формиран, њихова

капиларна мрежа се мора дугорочно гледано константно функционално унапређивати, док се они сами краткорочно морају одржавати у стању техничке исправности прописане одговарајућим стандардима. Преко територије града Чачка или у његовој непосредној близини пролазе следећи магистрални путеви, као главне споне овог дела Републике са ширим окружењем:

а) М-5, путни правац који представља одличну везу Чачка са, у једном смеру Ужицама и Сарајевом (БиХ), односно у другом са Краљевом, Крушевцем, Зајечаром и Видином (Бугарска);

б) М-22, магистралним правцем који се од насељеног места Прелјина протеже једним својим краком ка Београду, Новом Саду и граничном прелазу Хоргош (Мађарска), преклапајући се једним делом са европским друмским коридором Х (Е-75), односно међународном магистралом Е-763 (Ибарском магистралом), те другим својим краком ка Рашкој, Новом Пазару и граничном прелазу са Црном Гором;

в) М-23, путним правцем првог реда који се протеже од Београда до Крагујевца, а преко Кнића се у висини Мрчајеваца улива у магистрални пут М-5.

Регионални путеви као једни од стубова развоја саобраћаја унутар Републике чине основне споне између више подручја и центара у оквиру појединих привредних и геополитичких заједница. Истовремено могу бити везе између магистралних и међународних путева којима се по правилу прикључују (према *Закону о основама безбедности саобраћаја на путевима*). Иако шематски - просторно већ формиран, њихова капиларна мрежа се мора дугорочно гледано стално функционално унапређивати, а они се сами морају одржавати у стању техничке исправности, прописане одговарајућим стандардима. Регионални пут Р-226 протеже се паралелно са магистралним путним правцем М-5, повезујући град Чачак са Краљевом. Регионални пут својом трасом пролази и кроз насељено место Заблаће.

Путну мрежу локалног значаја на територији села чини око 50 километара категорисаних и некатегорисаних саобраћајница. Приметне су лошије технолошко-експлоатационе карактеристике на овим путним правцима у односу на стандарде, који би требали бити задовољени. У 60% случајева путеви су пресвучени асфалтом, док код осталих углавном преовлађује макадам, туцаник и земљана подлога.

С обзиром да је управљање јавним путевима делатност од општег интереса, ова функција је поверена Јавном предузећу основаном од стране Владе (ЈП *Путеви Србије*)³⁰. Одржавање јавних путева на територији града Чачка, а уједно и насељеног

30 Дефинисање појма управљање према Закону о јавним путевима подразумева: коришћење, вршење инвеститорске функције, организовање и обављање стручних послова на изградњи, реконструкцији, одржавању и заштити јавног пута, уступање радова на одржавању јавног пута, организовање стручног надзора и планирање претходно наведених послова, означавање јавног пута и вођење његове комплетне евиденције.

места Заблаће, спада у ингеренције ЈП *Градац* из Чачка. Ово предузеће поседује довољан број неопходних средстава механизације и квалификованог радног особља потребног за обављање следећих послова (изградњу и одржавање локалних и некатегорисаних путева; одржавање коловозног застора на путним правцима првог реда; постављање и одржавање вертикалне и хоризонталне путне сигнализације; путног појаса и објеката; успостављање службе зимске механизације; и друго). Део преузетих послова ЈП *Градац* из Чачка поверава ЈКП *Моравац* из Мрчајеваца.

На основу теренских обсервација постојећег стања путне мреже, изведених у периоду април-јун 2011. године, може се дати генерална оцена укупне путне мреже и коловозног застора на територији насељеног места Заблаће:

а) *Коловозни застор на примарној путној мрежи* (регионални путни правац Р-226) је у стању релативно задовољавајућих технолошко-експлоатационих карактеристика. Путни правац је у целости реконструисан пре неколико година, а у питање се може довести само стање хоризонталне и вертикалне друмске сигнализације, с обзиром да је регионални пут уједино и главна улица у насељеном месту, као и непостојање пешачко-бициклических стаза дуж деонице која пролази кроз насељено место;

б) *Стање коловозног застора на локалној путној мрежи* (категорисаним и некатегорисаним путним правцима) је углавном неповољно. Деонице под асфалтом су у лошем стању, и наглашена је потреба њихове модернизације и реконструкције. Путеве и улице су често уски, непрегледни, пуни ударних рупа, а поједине деонице су скоро неупотребљиве за аутомобилски саобраћај. Многе улице су угрожене и деловањем атмосферских падавина, с обзиром на недостатак и неуређеност канала за њихов одвод;

ц) *Подизање квантитета и квалитета комплетне путне мреже унутар територије насељеног места* - постоји објективна потреба за изналажењем најповољнијих решења око повећања броја километара унутар постојеће путне мреже и њеног што функционалнијег просторног распореда, ради што боље конекције свих делова атара села са центром Заблаћа. Отежавајућа околност овом захтеву може бити недостатак материјалних и финансијских средстава локалне самоуправе града Чачка и Месне заједнице Заблаће. Негативан утицај релативно запуштене путне инфраструктуре очит је на примеру пољопривреде, нарочито у сезони већих пољопривредних радова, као и периоду кампање откупа пољопривредних производа. Како већина локалних путева нема све потребне техничке карактеристике за несметано кретање моторних возила и пољопривредне механизације, пољопривредни производи који се производе на овом подручју услед лошијих транспортних услова током кампање откупа до коначних истоварних дестинација, често губе на своме квалитету. Такође, треба истаћи да су постојећи пружни прелази на територији села најчешће без постављених полубраника и браника, што у целини гледано погоршава безбедносну ситуацију по све учеснике у саобраћају;

На територији насељеног места Заблаће није лоцирана ни једна бензинска станица. Најближе се налазе у суседном селу Вапа (поседује седам точионих места укључујући и ауто гас), те у селу Слатина (НИС), на око 3 километра од Заблаћа. Одређен број бензинских станица је размештен и унутар комплетне територије града Чачка.

Иако на територији села нема званично регистрованих аутосервисних радионица, мали број домаћинстава на бази добрих комшијских односа врши поправке ситнијих кварова на моторним возилима и пољопривредној механизацији. Са друге стране, широк спектар сервисних услуга (отклањање комплекснијих кварова) понуђен је од стране аутосервисних (механичарских) капацитета позиционираних у самом граду Чачку.

За све административне послове око регистрације моторних возила надлежна је централна станица МУП града Чачка.

Повезаност атара села Заблаће, са градским центром, суседним селима и привредним центрима у непосредној околини (Краљево, Пожега, Крагујевац, Горњи Милановац, Ужице и други) обезбеђена је релативно задовољавајућим функционисањем аутобуске мреже под ингеренцијама предузећа *Аутопревоз* из Чачка, *Аутотранспорт* Краљево и *ПУБ Интернационал* Краљево. Аутобуси ка/из Чачку и Краљево саобраћају на сваких пола сата у периоду од 05-21 часа. На деоници регионалног пута који се пружа атаром села су распоређена 4 аутобуска стајалишта, док их на територији села има укупно пет. Такође, на релацији град Чачак - село Слатина саобраћају приватна линијска такси возила на сваких 15 минута. Треба напоменути и да је са градске аутобуске станице позициониране у центру Чачка обезбеђен довољан број полазака у међумесном и међународном превозу путника.

2.6.5.2. Железнички, водни, ваздушни и мултимодални саобраћај

Територијом насељеног места Заблаће, пролази једноколосечна електрифицирана железничка пруга Сталаћ-Краљево-Чачак-Пожега, као главна спона између главних пружних праваца Београд-Ниш-Софија (Бугарска) и Београд-Бар (Црна Гора).

Село поседује мању железничку станицу (објекат чврсте градње у солидном стању) са 3 колосека и скретницама у функцији, те утоварном рампом ван функције. Дужина путног правца кроз атар села износи око 3 километара. По пет пута у току сваког дана, у оба правца, на овој пружној траси саобраћа воз који мештани Заблаћа најчешће користе за дневне трансфере до града Чачка (Пожеге) и Краљева (Сталаћа). Просечан број дневних полазака теретних возова је око десет, и варира са потребама превоза терета. Примећено је да садашњи број и термини полазака путничких возова са станице насељеног места Заблаће нису усаглашени са тренутним потребама становника села.

Поред реченог, у самом граду Чачку постоји главна железничка станица, са свом пратећом инфраструктуром и објектима за превоз путника и роба.

С обзиром на природна ограничења (непостојање водотокова погодних за организовање речног саобраћаја), најближе лучко пристаниште граду Чачку оличено је у граду Београду.

Ваздушни саобраћај се може дефинисати као економски најскупљи начин транспорта роба и превоза људи. По питању услуга овог вида саобраћаја Град Чачак се првенствено ослања на међународни аеродром *Никола Тесла* у Београду. Треба напоменути да је у релативној близини лоциран и мањи војно/цивилни аеродром Поникве (Ужице), као и војни аеродром Лађевци (Краљево), који би у наредном периоду добио статус и цивилне ваздушне луке.

Кад је у питању мултимодални саобраћај, град Чачак тренутно нема објективних потреба за овим видом саобраћаја, као ни услова за његово организовање. Потенцирање развоја и модернизације постојећих и изградње нових робно-транспортних центара од стране надлежних Републичких органа, у већим градовима у непосредној близини Чачка, пре свега у Београду), имаће директне и позитивне импликације на квалитет и квантитет самог робног саобраћаја на ширем подручју Града.

2.6.6. Телекомуникације, поштански саобраћај и приступ интернету

У данашње време, императив развоја сваког насељеног места, требао би бити оличен у константном подизању квалитета животног стандарда његових становника, а самим тим и у добро просторно осмишљеној, пројектованој, капацитетом довољној, модерној и поузданој телекомуникационој инфраструктури.

Такође, успостављање квалитетних видова телекомуникационе мреже у малим руралним или приградским срединама, чијим се типичним представником сматра и месна заједница Заблаће, зарад брже комуникације са светом ван граница атара, може утицати на успоравање процеса иселјавања житеља овог краја ка већим градским језгрима у непосредној околини, као и на њихов евентуални повратак на дато подручје.

2.6.6.1. Фиксна телефонија

Функционисање комплетне инсталације и уређаја фиксне телефоније на територији града Чачка је под ингеренцијама предузећа за телекомуникације Телеком Србија А.Д., извршна јединица Чачак.

На територији месне заједнице Заблаће се налазе две дигиталне телефонске централе, на локацији Трсине и Центар, укупно расположивог капацитета 1.064 директних телефонских прикључака и 54 прикључака са опцијом двојника.

Према подацима преузетим из публикације Општине у Србији 2010. године, Републичког завода за статистику, као и на основу прикупљених података везаних за саму Месну заједницу, можемо израчунати вредност показатеља постојеће густине ТТ мреже, односно броја телефонских прикључака на 100 становника. Овај показатељ за територију МЗ могао би имати максималну вредност од 99,4, ако би сви расположиви прикључци били у функцији. Занимљиво је да је вредност приказаног показатеља за град Чачак виша од вредности истог показатеља за цео Моравички округ, односно територију Републике Србије. У глобалу Месна заједница располаже са релативно новијим типовима инсталираних дигиталних централа, у преко 90% подземном телекомуникационом инфраструктуром, надасве довољним бројем доступних телефонских прикључака и малим бројем двојника у односу на укупан броју становника, те непостојањем лимитирајућих фактора (физичких препрека) за даљи развој система фиксне телефоније.

Табела 38. Упоредни преглед елемената густине ТТ мреже за посматрана подручја

Територија	Број становника	Број телефонских претплатника	Густина ТТ мреже
Република Србија	7.320.807*	2.969.721	40,6
Моравички округ	215.422*	94.809	44,0
Град Чачак	115.612*	53.794	46,5
Заблаће	1.125**	1.118***	99,4

Напомене:

* *Процена броја становника на дан 30.06.2009. године;*

** *По попису из 2002. године;*

*** *Укупно расположиви број телефонских прикључака*

Извор: Општине у Србији 2010. године – РЗС; Интерна документација ИЕП Београд; Попис становништва, домаћинства и станова за 2002. годину, РЗС.

2.6.6.2. Мобилна телефонија

Носиоци инфраструктурних садржаја телекомуникационих система на подручју града Чачка и месне заједнице Заблаће су сва три оператера присутна у Републици Србији, *Телеком Србије А.Д.*, *VIP mobile* и *Telenor* доо. Изграђене базне станице, репетитори и сигнал мобилне телефоније често за становништво које живи на територији атара села може бити једини телекомуникациони оквир. Најближи репетитор мобилне телефоније селу Заблаће је позициониран у селу Лежавица. Покривеност територије села сигналом поменутих оператера и сама јачина доступног сигнала у глобалу је на задовољавајућем нивоу.

2.6.6.3. Поште

На територији месне заједнице Заблаће, ЈП ПТТ саобраћаја *Србија* - РЈ ПТТ саобраћаја Чачак поседује једну своју испоставу. Поштанска испостава је објекат чврсте градње, налази се у солидном стању, поседује два шалтера и функционише као пријемно - доставна пошта. Постојећа поштанска испостава заједно са асортиманом и квалитетом услуга које пружа одговара тренутној концентрацији и потребама локалног становништва, а једина примедба би се могла дати на једнократно радно време радним данима.

2.6.6.4. Приступ интернету и јавно информисање

На територији МЗ Заблаће нема евидентираних локалних ТВ и радио емисионих станица, а становништву је доступан сигнал чачанских, регионалних и државних радио и ТВ станица са радио и телевизијских репетитора (предајника) постављених унутар територије града Чачка. У насељу такође, није евидентиран рад ни једног локалног кабловског ТВ провајдера.

На територији МЗ Заблаће већини интернет корисника доступне су *dail up* модемска веза и *ADSL* интернет конекција (283 прикључка), с тим да треба напоменути да и бежични интернет - приступ интернету бежичном везом, у перспективи може бити одлична алтернатива за развој Интернета у руралним срединама са збијеним стамбеним језгром унутар насеља. На подручју месне заједнице своје услуге пружа неколико интернет провајдера са територије града Чачка.

На подручју атара села није регистровано постојање ни једне школе рачунара, а најближа Заблаћу се налази у Чачку. Ово може бити добар показатељ нивоа бриге, на локалном и републичком нивоу, према проблему искорењивања информатичке неписмености локалног становништва.

2.6.7. Водопривредна инфраструктура

2.6.7.1. Водоснабдевање и квалитет воде

Управљање системима водоснабдевања представља један од најзначајнијих елемената интегралног управљања водним ресурсима и битан услов одрживог развоја. При томе се полази од става да би воду као најзначајнији природан ресурс требало обезбедити свим становницима Републике Србије. На жалост, актуелно стање у области водоснабдевања је веома неповољно. И поред великих напора учињених на изградњи објеката и система за водоснабдевање, велики број становника у Србији и даље нема решено питање водоснабдевања. Посебно је отежавајућа околност да значајан број корисника, који су прикључени на водоводне системе, пије воду лошег квалитета.

Више је разлога микробиолошког загађења воде за пиће. Изворишта за водоснабдевање су незаштићена, а водоводи су последњих година тешко набављали хлор, уређаје за хлорисање воде и резервне делове. Из године у годину су све израженија загађивања површинских и подземних изворишта хемијски и микробиолошки загађеним отпадним водама. Наиме, у Србији су веома ретки случајеви пречишћавања отпадних вода, а веома често су испусти отпадних вода погрешно лоцирани.

Основни узрок лошег квалитета воде у Србији лежи у недовољној опремљености водовода уређајима за пречишћавање воде за пиће. Тај проблем се не може лако решити јер су уређаји за пречишћавање воде за пиће скупи, а цена воде у Србији изузетно ниска.

Испитивање санитарно-хигијенског стања водовода, као и хигијенске исправности воде за пиће врши се на основу *Закона о здравственој заштити* (Службени лист РС, бр. 17/92, 50/92, 52/93 и 25/96), *Закона о здравственој исправности намирница и предмета опште употребе* (Службени лист СФРЈ, бр. 53/91), *Правилника о хигијенској исправности воде за пиће* (Службени лист СРЈ, бр. 42/98, 44/99) и *Правилника о начину одређивања и одржавања зона и појасева санитарне заштите објеката за снабдевање водом за пиће* (Службени гласник СРС, бр. 33/78).

Становништво на сеоском подручју града Чачка углавном се снабдева водом са водоводних система који не испуњавају потребне санитарно-техничке и хигијенске захтеве и не могу да обезбеде перманентно хигијенски исправну воду за пиће. У свим водоводним системима на сеоском подручју, који су контролисани, стално је присутан ризик од избијања епидемије заразних болести.

На подручју села Заблаће од укупно 339 домаћинства, 287 домаћинства се снабдева водом за пиће из водоводног система Кићановића врело. Међу њима постоји велики број домаћинства који поред овог водоводног система воду за пиће користе и из сопствених бунара. Остала домаћинства, преосталих 52, нису прикључени на водоводни систем, већ се искључиво снабдевају водом из сопствених бунара. Контролу санитарно-хигијенског стања водовода, као и хигијенске исправности воде за пиће обавља Завод за јавно здравље Чачак.

Микробиолошка и хемијска испитивања воде за пиће вршена у периоду од 2000-2006. године на 75 узетих узорака воде са водоводног система Кићановића врело, показала су хигијенску неисправност воде за пиће (*Табела 39.*).

Табела 39. Микробиолошке карактеристике вода из Водоводног система Кићановића врело, период 2000-2006. година

Елемент	Број узетих узорака	Неисправно	Узорак неисправности						
			Број аеробних мезофилних бактерија	Укупне колиформне бактерије	Колиформне бактерије фекалног порекла	Стрептококе фекалног порекла	Сулфиторедукујуће кластридије	<i>Proteus sp.</i>	<i>Pseudomonas aeruginosa</i>
Кићановића врело	75	62	27	54	54	26	1	2	-

Извор: План одрживог развоја за подручје села Заблаће, Виљуше, Балуге, Вапе и Жевице, Чачак, 2007. година

Од укупно узетих 75 узорака, неисправно је било 82,7%, од чега је у 87,1% узорака установљено присуство колиформних бактерија фекалног порекла. Хемијска испитивања су показала неисправност у 6,1% испитиваних узорака, углавном услед уваћане мутноће воде.

Поред санитарно-техничких недостатака водоводног система велики проблем је и одсуство систематске контроле хигијенске исправности воде у складу са важећим законским прописима. Хлорисање воде се не врши, а одржавање водоводног система је нередовно. Контрола хигијенске исправности воде за пиће се спроводи једном месечно, а у оквиру ове контроле потребно је обављати и контролу вода из копаних бунара који се користе у систему водоснабдевања.

За обезбеђење довољне количине воде за пиће из локалних изворишта, на подручју села Заблаће је потребно спровођење санитарно-техничких мера и спровођење потпуног мониторинга водовода. Неке од санитарно-техничких мера које треба спровести су:

- Обезбеђивање зона непосредне санитарне заштите око објеката водоводног система (каптажа и резервоари);
- Обезбеђење перманентног хлорисања воде уградњом хлоринатора или активирањем постојећих;
- Асанација водних објеката (каптажа резервоара) у смислу обезбеђења правилне хидро и термоизолације као и вентилације;
- Обезбеђивање сувих комора (затварачица) на водним објектима на којима те затварачице недостају и црпљење воде из оних у којима је вода присутна;

- Заштита објеката водоводног система од продирања атмосферских и површинских вода;
- Обезбеђивање преливних и муљних одвода са жабљим поклопцима на спољашним крајевима цеви;
- Обезбеђивање пречишћавања воде у водоводним системима у којима се вода мути постављењем филтерских постројења или активирањем постојећих;
- Искључивање корисника који су се прикључили на главни вод, постепена замена азбестноцементних цеви и поцинкованих цеви на мрежи ПВЦ цевима;
- Одржавање разводних шахти, вентила и водомера;
- Изналажење могућности уградње испирних вентила на крајњим тачкама мрежа сеоског водовода;
- Редовно чишћење и дезинфекција водоводних система.

2.6.7.2. Наводњавање

На подручју села Заблаће најзаступљеније су повртарске биљке које карактерише велика евапотранспирација у току вегетационог периода па се недостатак воде условљен разликом између падавина и евапотранспирације често не може надокнадити само падавинама већ се мора примењивати наводњавање.

Применом наводњавања, поред примене савремене агротехнике у биљној производњи, омогућава се повећање физичког обима производње хране по јединици површине и коришћење генетских потенцијала високородних сората и хибрида.

На подручју села Заблаће постоји 12 тифона и наводњавање је заступљено са 80%. Пољопривредници овог села су почели да их примењују од 2007. године и све су више у употреби. У пластеницима као затвореним облицима повртарске производње примењује се и систем за наводњавање кап по кап који има многоструке предности у односу на неке друге системе за наводњавање, али се на жалост у овом селу не примењује у великој мери. Неке од предности су:

- Успешно се може примењивати на различитим теренима од равних, преко нагнутих до терасастих и стрмих са великим падом, при чему су ерозија и забаривање земљишта сведени на минимум;
- Минимална је количина употребе ђубрива, пестицида и хербицида, која се огледа кроз локализовану апликацију;
- Земљиште се уједначено влажи са високом ефикасношћу у дистрибуцији воде при чему се плодови и листови не квасе па се смањује опасност од појаве гљивичних обољења;

- Фертилизација се лако укључује са минималним трошковима ђубрива и људске радне снаге;
- Максимални ефекти се постижу уз значајну уштеду воде и енергије;
- Погоршање физичких особина земљишта и стварање покорице је сведено на најмању могућу меру;
- Размак између редова остаје сув што омогућава несметани рад механизације и радника;
- Време и норме заливања је могуће програмирати па је олакшан рад система, и друго.

За већину тих малих система за наводњавање не постоје никакви подаци о површинама које се наводњавају и квалитету вода које се користе за наводњавање. Познато је да се квалитет воде која се користи за наводњавање скоро уопште не контролише, и поред тога што неки од ових објеката користе воду која је веома лошег квалитета.

2.6.8. Енергетска инфраструктура

2.6.8.1. Снабдевање електричном енергијом

Територија града Чачка припада конзумном подручју Електродистрибуције Чачак. Овом подручју припадају још и територије општина Горњи Милановац, Лучани, Ивањица и Сјеница. Електроенергетска инфраструктура на територији града Чачка представљена је објектима за производњу, трансформацију и пренос електричне енергије.

Производња електричне енергије

Као инфраструктурни објекти за производњу електричне енергије, на територији Града постоје две хидроелектране и једна термоелектрана.

1. ХЕ Овчар Бања и ХЕ Међувршје, налазе се на реци Западна Морава узводно од градског подручја. Обе поседују акумулационо језеро са бетонском браном, убрајају се проточне и припадају групи најстаријих хидроелектрана. До 2009. године ове две хидроелектране су у електроенергетском билансу учествовале са укупно око 13 MNJ активне снаге. Током 2009. године извршена је ревитализација ХЕ Овчар Бања, обновом оба агрегата, чиме је снага електране са постојећих (3,2+5,6) MVA привидне, односно (2,2+3.9=6,1) MNJ активне, повећана на (3+5=8) MNJ активне снаге. Ревитализација ХЕ Међувршје, довела је до укупног повећања снаге оба агрегата са постојећих 7 MNJ на (3,5+5,5=9) MNJ.

Већа количина хидро-електричне енергије може се остварити:

а) повећањем производње у постојећим хидроелектранама;

Већа производња електричне енергије у постојећим електранама може се остварити **повећањем времена рада** постројења што је у директној вези са количином воде у језерима и **модернизацијом опреме**. Чишћењем језера могла би се повећати запремина воде у њима и тако повремено, а довођењем нове воде са стране, трајније продужити време рада агрегата.

Модернизација опреме увелико доприноси повећању ефикасности. Повећан ниво аутоматизације производње електричне енергије, осим локалних погодности, остварује могућност даљинског управљања радом електране и уклапања у велике системе управљања (регулација производње електричне енергије, регулација вода, заштита вода, заштита од вода и др.).

Извесна количина енергије неповратно се губи свакодневно, обавезним испуштањем одређене запремине воде за обезбеђење биолошког минимума испод бране ХЕ Међувршје. Постоје техничка решења за искоришћење и те количине воде у циљу производње електричне енергије. Тако произведена додатна количина електричне енергије, уградњом мини-агрегата, могла би у некој мери задовољити сопствене потребе електране за електричном енергијом.

б) Изградњом нових хидроелектрана;

На територији града Чачка на конзумном подручју постоје водотокови који географијом околног терена, протоком воде и евентуалном комбинацијом са системима водоснабдевања представљају повољна решења за изградњу нових хидроелектрана.

Реална ситуација је таква да велики број мањих водотокова пружа повољне услове за изградњу мини-хидроелектрана, од којих би се могле изградити и неке од значајних снага, али и неке мањих снага на рекама у сливу Западне Мораве. Осим тога постоји изванредан број објеката (старих воденица и сл.) погодних за реализацију таквих пројеката, тако да се уз минимална улагања (хидротехнички део у основи већ постоји) може доћи до електричне енергије.

2. Термоелектрана, која се налази у кругу Фабрике хартије Божо Томић у индустријској зони града, у погону Енергетика поседује два електрична генератора и то у Термоенергани инсталисане снаге 8 MVA и Старој котларници снаге 0,75 MVA. Производња паре данас је знатно умањена у односу на период крајем девете деценије двадесетог века, а производња електричне енергије прекинута је 1991. године, највише због великог смањења обима производње околних фабрика које су се снабдевале паром из Фабрике хартије, али и немогућности сопственог финансирања,

одржавања и реконструкције постројења. Сопствена потрошња електричне енергије фабрике данас је нешто испод 1.000 МNЈh/год.

3. Велики број индивидуалних дизел-агрегата малих снага својом производњом занемарљиво мало утичу на електроенергетски биланс, али имају значај у случајевима нестанка електричне енергије, јер представљају резервне изворе напајања. Карактеришу их мале димензије, лака манипулација, скупа производња, мале снаге, велика бука у раду, присуство издувних гасова, могућност нестручног руковања, потреба постојања посебне и одвојене електроинсталације (немешање са постојећим кућним инсталацијама), неконтролисан број од стране заједнице, необновљив вид енергије итд. Ови агрегати, као производи појављују се слободно на тржишту и могу се наћи у малопродаји.

4. Остали извори електричне енергије на територији града Чачка користе се као индивидуални случајеви и за то не постоје одговарајући подаци. Обновљиви и алтернативни извори енергије, од којих су поједини нови, а неки су у свету у употреби већ дуже време, за чије коришћење на територији града Чачка постоје релативно повољни услови, обухватају фотонапонске системе, топлотне колекторе, ветро-потенцијал, водени потенцијал, геотермални потенцијал, биомасу, горивне ћелије и сл.

Трансформација електричне енергије - Електродистрибуција Чачак, као огранак предузећа Електросрбија Краљево, у својим погонима Чачак, Гуча, Горњи Милановац, Сјеница и Ивањица располаже са 327,5 МВА инсталисане снаге, од чега се 81,5 МВА односи на погоне Ивањица и Сјеница. На делу конзумног подручја ЕД Чачак, који у електроенергетском смислу обухвата Чачак, Горњи Милановац и Гучу, постоје четири 110/h kV (ТС 110/35 kV, односно 110/10 kV), укупне инсталисане снаге свих трансформатора 110/h kV од 246 МВА, од чега се 183 МВА инсталисане снаге (односно 163 МВА, јер један трансформатор 110/35 kV снаге 20 МВА у ТС 110/35 kV Гуча није у функцији и треба га обавезно уврстити у план сервиса или замене у блиском периоду) односи на трансформаторе 110/35 kV, а 63 МВА инсталисане снаге на трансформаторе 110/35 kV. Ови објекти, од којих се ТС 110/35 kV Чачак 1 и ТС 110/h kV Чачак 2 налазе на територији града Чачка, прадстављају срце електроенергетског система у Чачку.

На територији града Чачка има 12 ТС 35/10 kV, укупне инсталисане снаге 138,6 МВА. Трафо станица ТС 35/10 kV Заблаће има инсталисану снагу од 8+4 МВА и снабдева становнике овог села електричном енергијом. Развој мреже ЕД Чачак подразумева повећање броја ТС 10/0,4 kV, при чему се МБТС 10/0,4 kV снаге 630 kVA намеће као оптимално решење, за шта на територији града Чачка постоје повољни услови, како на градском подручју у циљу уклапања у нова урбанистичка решења, тако и на сеоским подручјима у циљу побољшања квалитета живота на селу, улагања у села и повратка младих људи. Нови Закон о планирању и изградњи омогућава једноставну правну процедуру код изградње типских трафостаница 10/0,4 kV.

Пренос електричне енергије високог напона на територији Чачка врши се далеководима напонског нивоа **220 kV, 110 kV, 35 kV** и **10 kV**. Далеководом **220 kV** у правцу Краљево - Пожега, доводи се високи напон 220 kV у конзумно подручје ЕД Чачак ради напајања ТС 220/110 kV Чачак 3, снаге 150 MVA, као једине постојеће тог нивоа на територији Чачка, али и ТС 220/110 kV Пожега. Заштитни коридор DV 220 kV је простор испод далековода у ширини од 70 m, односно по 35 m са обе стране осе далековода. Овај део система преноса поседује висок степен стабилности, што је од великог значаја, јер припада већем броју конзумних подручја и представља пример повезаности чачанске са територијама осталих округа.

На подручју ЕД Чачак постојећа **110 kV**-на мрежа не захтева хитне интервенције, јер има добре преносно-дистрибутивне карактеристике и није критично оптерећена. Анализа стања високонапонске мреже указује на потребу изградње неколико нових ТС 110/10 kV, што подразумева и постављање нових ДВ 110 kV како из разлога њиховог напајања, тако и због формирања нових прстенова. Заштитни коридор DV 110 kV има ширину од 70 m, односно по 35 m са обе стране од осе далековода. Карактеристика **35 kV** преносне мреже на конзумном подручју ЕД Чачак је:

- различито оптерећење водова (од 9% номиналне снаге за вод ТС 110/35 kV Гуча;
- ТС 35/10 kV Котража до 74% номиналне снаге за вод ТС 35/10 kV Кошутњак;
- ТС 35/10 kV Сепарација;
- велики губици у неким деловима мреже (нпр. од ТС 110/35 kV Гуча до ТС 35/10 kV Лучани, од ТС 35/10 kV Кошутњак преко ТС 35/10 kV Сепарација до ТС 35/10 kV Брезак и од ТС 110/35 kV Чачак 1 преко ТС 35/10 kV Заблаће до ТС 35/10 kV Бресница); и
- недостатак резервног напајања у случају испада неколико водова 35 kV.

Ови недостаци могу бити отклоњени:

- растерећењем дела мреже 35 kV;
- физичким појачањем линија заменом постојећих проводника проводницима већег пресека;
- дуплирањем водова.

Реализацијом плана, на основу закључака анализе стања ТС 110/h kV, о изградњи неколико нових ТС 110/10 kV, извршило би се растерећење постојећих ТС 35/10 kV, а тиме и дела система преноса 35 kV. Анализа стања ТС 35/10 kV, као и комплетне електроенергетске ситуације наговештава потребу само за:

- проширењем постојећих трафостаница 35/10 kV до оптималних капацитета, а не и за изградњом нових, што захтева појачање постојећег система преноса 35 kV;

- постепеним превођењем делова надземне у подземну 35 kV мрежу и усклађивањем траса каблова са саобраћајним и урбанистичким решењима, ради оптималног искоришћења простора.

Заштитни коридор ДВ 35 kV је простор испод далековода у ширини од 15 m (по 7,5 m са обе стране осе далековода).

Мрежа 10 kV просторно је веома разграната. Постоји на свим деловима територије Града у виду далековода, самоносивих снопова или подземних водова 10 kV. Надземни водови су постављени на стубове различитих типова: бетонски (најчешћи случај), дрвени и метални (ређе). Присутни су на подручју Генералног плана, а нарочито ван њега.

Треба наставити са реализацијом плана замене дрвених стубова бетонским, као и реконструкције мреже према плану испоручиоца електричне енергије.

У зони градског грађевинског земљишта, а делом и ван ње, функционише јавно осветљење у виду делова НН мреже који потичу са извода у око 250 трафостаница 10/0,4 kV на територији Чачка. Као извор светла доминирају живине сијалице у светилкама постављеним на стубове постојеће НН мреже, напојене ваздушним водовима, а у централном делу града присутне су и светилке са натријумовим сијалицама високог притиска, постављене на сопствене стубове за јавно осветљење, напојене подземним кабловима. Карактеристика јавног осветљења је велики износ на рачуну за утрошену електричну енергију, слаби фотометријски ефекти у великом броју улица, дотрајалост постојећих светилки, спора дојава кварова, немогућност брзе интервенције због присуства опреме за напајање јавног осветљења унутар трафостаница, итд.

Постоје повољни услови за реконструкцију јавног осветљења, која би се извршила постепеном заменом постојећих светилки новим, ефикаснијим, са бољим фотометријским карактеристикама, сијалицама мање снаге и дужим веком трајања, уз могућност редукације осветљења применом двостепених баласта или других решења са континуалном регулацијом снаге, као и уградњом система за даљинску команду и надзор јавног осветљења, па чак и са даљинским читавањем утрошене електричне енергије, што ће кад-тад иначе бити реализовано (у питању су само економски фактори), уз измештање електроопреме у ормане ван трафостаница. Потребно је проширити системе јавног осветљења и у улицама приградских и сеоских насеља.

2.6.8.2. Гасоводна мрежа

Основни Програм гасификације града Чачка започет је 1997. године и до сада је реализована изградња прикључног гасовода, главне мерно-регулационе станице (ГМРС) и гасовода градске гасне мреже за велике индустријске кориснике у индустријској зони капацитета преко 23.000 m³/h. Градска гасоводна мрежа је конципирана грански, са максималним радним притиском од 12 бара и хидрауличним

притиском од 6 бара. ГМРС има капацитет од 20.000 m³/h при улазном притиску од 50/12 бара и излазном притиску од 6 бара. Међутим, овим програмом је обухваћено само градско подручје и само гасификација већих привредних субјеката. Из овога произилази да село Заблаће, као и остала села која припадају граду Чачку, немају изграђену гасоводну мрежу, мада за њу постоји извесно интересовање.

Проблем недостатка гасоводне мреже на подручју села се може решити новим, другачијим приступом у систему гасификације кроз фазну изградњу која подразумева да се после гасификације приоритетних корисника одмах истовремено или у следећој фази, приступа гасификацији градског и приградског подручја. Сектор широке потрошње треба да обухвати делове града који нису обухваћени системима даљинске топлификације, приградска и сеоска насеља.

Према новом приступу систему гасификације Збирна очекивана потрошња гаса за град Чачак износи око 54.000 m³/h, а за територију Чачка око 67.000 m³/h, што подразумева укупан број потенцијалних корисника у градском подручју око 25.000, и у осталим насељима, односно у селима око 20.000. Билансирањем енергетских потреба према изворима и могућностима, може се проценити да је реалан број будућих корисника на гас око 22.000.

У свему томе, дистрибутивна гасна мрежа у Чачку мора да се уклопи у Систем гасификације града Чачка и целе Западне Србије. Будући планирани систем гасификације садржи две ГМРС (примарне редуковане и мерно-регулационе станице), примарну челичну цевоводну дистрибутивну мрежу са притиском од 6 до 12 бара, која води до секундарних МРС (мерно-регулационих станица) за индустријске кориснике и за секундарну градску гасну дистрибутивну мрежу.

За гасификацију осталог дела територије Чачка треба урадити студију оправданости, идејне пројекте, а затим и комплетан пројекат. При томе треба водити рачуна о саобраћајницама и другој примарној инфраструктурној мрежи.

2.6.9. Управљање отпадом

Значајан проблем насеља Заблаће представља управљање отпадом. Овај проблем карактеристичан је за читаву територију града Чачка тако да је депоновање чврстог отпада актуелна тема већ више од десет година. У насељу Заблаће, један део чврстог отпада, пореклом из домаћинства и јавних институција, одлаже се у контејнере који су распоређени по насељу, који се два пута недељно празне и отпад се даље транспортује на градску депонију у Чачку, која такође није санитарна и која је пред затварањем. Од 514 домаћинства села Заблаће њих 360 користе услуге сакупљања отпада, тј. 70%. Број контејнера за сакупљање отпада није довољан да

подмири капацитете села. Количина отпада по становнику износи 0,5 kg дневно³¹. Пажљиво и транспорт отпада врши Јавно комунално предузеће за одржавање чистоћа и пијаца „Комуналац“ из Чачка. Капацитет градске депоније у Чачку је исцрпљен и она се мора затворити јер не задовољава услове прописане правном регулативом Републике Србије која се односи на одлагање чврстог комуналног отпада. На овој депонији не врши се сепарација отпада, не врши се издвајање биодеграбилног отпада, не спроводе се поступци третирања отпада, на депонију се поред комуналног отпада одлаже и индустријски, медицински и опасан отпад. Према категоризацији извршеној у *Националној стратегији управљања отпадом*, чачанска депонија се налази у последњој категорији званичних депонија (четвртој категорији) које су попуњене и које не испуњавају потребне мере заштите те стога треба да се санирају и рекултивишу.

Други део отпада локално становништво одлаже на делимично уређену сеоску депонију при чему је тај отпад углавном органског порекла (остаци од поврћа, трава и лишће), а делимично се одлаже и грађевински отпад (цигла, шут). Укупно стање у погледу управљања чврстим отпадом на подручју насеља Заблаће може се сажето приказати на следећи начин:

- постојање несанитарне сеоске депоније;
- недовољан број контејнера за одлагање отпада;
- непостојање примарне селекције отпада на месту настанка;
- непостојање третмана смањења запремине отпада пре транспорта на депонију у Чачку;
- непостојање организованог откупа и рециклаже секундарних сировина;
- не примењује се систем компостирања органског биљног отпада;
- постојање дивљих депонија.

Некада су на територији Заблаћа биле многоројне дивље депоније лоциране на обали реке Мораве али се њихов број смањено делимичним уређењем централне сеоске депоније. Иако их је мањи број, дивље депоније се могу наћи на сеоском подручју, у приобаљу реке, поред саобраћајница и путева итд. Треба нагласити да се овај крај бави интензивним повртарством па се већа количина органског отпада из производње одлаже на централну депонију те представља извор и материјал за размножавање и ширење биљних штеточина и болести. Селекције отпада нема, као ни његове рециклаже.

31 Извор: Извештај о стању животне средине за 2001. годину - процена количине отпада по становнику руралних насеља

III SWOT АНАЛИЗА ПОЉОПРИВРЕДЕ И РУРАЛНОГ РАЗВОЈА МЗ ЗАБЛАЋЕ

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Повељан гео-стратешки положај с аспекта саобраћајне инфраструктуре МЗ; ✓ Близина регионалних путева и већих градова - потенцијал тржишта Чачка; ✓ Постојање државних путева II реда, близина саобраћајница I реда и железничка инфраструктура; ✓ Постојање Месне канцеларије у насељу; ✓ Разноврсност природних ресурса и расположива радна снага; ✓ Умерено-континентална клима и очувана животна средина представљају одличне природне услове за развој пољопривредне производње; ✓ Богатство подручја у површинским и подземним водама, и термо-минералним изворима (три бање на територији Града Чачка); ✓ Природне предиспозиције терена за интензивно коришћење вода за наводњавање у повртарској производњи; ✓ Постојање релативно повељних природних услова за коришћење алтернативних извора електричне енергије (нпр. биомаса); ✓ Постојање свести становништва о потреби заштите животне средине и одрживог развоја; ✓ Природне предиспозиције за развој пољопривреде у смислу квалитетног земљишта - плодно земљиште са добрим физичко-хемијским особинама омогућава гајење великог броја биљних култура; ✓ Мала дисецираност терена, повељна експозиција и блага висинска заталасаност, карактеристична за брежуљкасто подручје, пружају добре услове за разноврсну пољопривредну производњу; ✓ У педолошкој структури доминирају земљишта добрих бонитетних карактеристика, са умереним ограничењима за биљну производњу (високо продуктивне смонице, алувијална земљишта, ливадско земљиште и псеудоглеј); 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Недовољно ангажовање на одрживом и руралном развоју МЗ; ✓ Непостојање организованог управљања отпадом, канализационе и гасоводне мреже; ✓ Недовољан број контејнера за одлагање отпада у селу; ✓ Одсуство систематске контроле хигијенске исправности воде у складу са важећим законским прописима; ✓ Непостојање шумских екосистема; ✓ Ситни и распарчани поседи породичних пољопривредних газдинстава; ✓ Глиновите смонице компактне структуре, хидроморфна земљишта и водољезни псеудоглеј захтевају континуирану примену хидро и агромелиоративних мера; ✓ Недовољно заступљена производња крмног биља и недовољно развијена сточарска производња; ✓ Недовољна изграђеност и неодржавање система за одводњавање и наводњавање, и система за пречишћавање отпадних вода; ✓ Присутни деградациони процеси у земљишту као резултат монокултуре и неконтролисане примене минералних ђубрива у повртарској производњи; ✓ Одсуство заједништва и сарадње пољопривредника на плану коришћења заједничке механизације; ✓ Недовољно су развијени капацитети прераде и складиштења поврћа (хладњаче, сушаре); ✓ Пољопривредни произвођачи не располажу линијама за паковање и калибрирање повртарских производа; ✓ Трговину пољопривредним производима карактерише низак степен организованости произвођача и трговаца, разједињеност пољопривредних произвођача и високо присуство накупаца;

Стратешко планирање одрживог пољопривредног и руралног развоја локалних заједница

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Висока заступљеност ораница у структури коришћеног пољопривредног земљишта, уз тенденцију раста површина под ораницама и воћњацима; ✓ Врло добра катастарска структура ораница, воћњака, ливада и пашњака; ✓ Позитиван инвестициони тренд у вишегодишњем периоду; ✓ Високи приноси повртарских усева и велико учешће наводњаваних површина; ✓ Близина Агрономског факултета у Чачку даје могућност заједничке реализације пројеката из конвенционалне и органске производње; ✓ Честа посета реномираних стручњака из области пољопривреде ради организовања едукативних предавања; ✓ Постојање „Удружења повртарa Заблаће“ и одржавање привредно - туристичке манифестације „Плодови Западног Поморавља“ која окупља велики број произвођача, подстиче унапређење пољопривредне производње, промовише развој села и чува традицију; ✓ Значајан воћарски и повртарски крај; ✓ Посвећеност становништва пољопривредној производњи; ✓ Постојање пољопривредне стручне службе за сточарство у Чачку, удружења одгајивача говеда, свиња и удружење одгајивача оваца и коза; ✓ Број запосленог радно - способног становништва је на одрживом нивоу; ✓ Повољни природни услови задржавају постојећа домаћинства/газдинства да живе у насељу; ✓ Разноврсна културно-историјска баштина становништва, богато археолошко и архитектонско наслеђе, Овчарско-кабларска клисура као заштићено подручје; ✓ Још увек жива традиција прераде неких пољопривредних производа у домаћој радиности; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Одсуство маркетинг оријентације пољопривредних произвођача; ✓ Негативан природан прираштај и повећање старосне границе становништва; ✓ Лоше стање амбуланте у селу; ✓ Слаба повезаност и организованост индивидуалних пољопривредника, слаба информисаност; ✓ Непоштовање плодореда и непрактиковање других метода одрживе пољопривреде којима се омогућава генерисање плодности земљишта у оквиру саме фарме; ✓ Ниско учешће површина под ливадама и пашњацима у укупним пољопривредним површинама, земљиште се не „одмара“ што доводи до исцрпљивања; ✓ Застарела пољопривредна механизација; ✓ Слаба контрола употребе средстава за заштиту усева и минералних ђубрива; ✓ Честе миграције становништва из руралних средина у потрази за бољим и квалитетнијим животом; ✓ Неуједначена полна структура у селу и граду; ✓ Углавном је реч о старачким домаћинствима/газдинствима, па је ниво пољопривредне производње значајно смањен; ✓ Неизграђен туристички производ, односно непостојање препознатљивог туристичког бренда; ✓ Просторно-урбанистички проблеми због нерешених имовинско-правних односа; ✓ Недостатак развојно - информативних центара у насељу; ✓ Неадекватно управљање земљишним ресурсима, методи одрживе пољопривреде се веома ретко практикују; ✓ Ниска откупна цена примарних пољопривредних производа; недостатак уговорне производње, неразвијено тржиште; ✓ Недостатак повољнијих кредита за подизање пластеника, куповину механизације и система за наводњавање кап по кап;

- Модел М3 Заблаће -

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Диверсификација руралне економије и могућност остварења додатних извора прихода, осим пољопривреде, осигурава већу запосленост, доходак и смањује одлазак младих са села; ✓ Пољопривредни произвођачи релативно су добро снабдевени потребном пољопривредном механизацијом и прикључним машинама; ✓ Високо је заступљена повртарска производња, која пружа могућност за развој предузетништва и занатске производње у области производње прерађевина од поврћа; ✓ Уз подршку <i>Центра за развој</i> села Заблаће, успешно функционишу једна земљорадничка задруга и једно удружење повртару; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Недостатак средстава за изградњу канала за наводњавање, самим тим и велика зависност приноса од количине падавина; ✓ Изостанак инвестиционих активности везаних за унапређење развоја друштвених (културних, образовних и спортских), као и здравствених активности; ✓ Третирање сточарства као допунског занимања и неорганизована трговина сточарских производа; ✓ Нестандардизованост пољопривредних производа и нерентабилност пољопривредне производње; ✓ Велики енергетски и материјални трошкови у производњи и експлоатацији алтернативне енергије; ✓ Непостојање стимулативних мера финансијско-кредитне и пореске политике за коришћење обновљивих извора енергије; ✓ Недовољна информисаност надлежних државних органа, инвеститора и потрошача о могућностима и предностима производње и коришћења обновљивих извора енергије

ШАНСЕ	ПРЕТЊЕ
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Могућност коришћења средстава из фондова ЕУ/ШПА за развојне програме у пољопривреди који су у функцији руралног развоја; ✓ Активно учествовање у развојним пројектима који су стратешки оријентисани на одрживи развој; ✓ Примена модела мултифункционалности у агро-руралном развоју у функцији повећања броја запосленог становништва у непољопривредним делатностима; ✓ Реализација пројекта унапређења стручне пољопривредне службе и система обуке произвођача, али и формирање одговарајуће службе за контролу биљних болести и штеточина допринеће заштити земљишта од неадекватне употребе минералних ђубрива и пестицида; ✓ У оквиру пројекта комасације предвиђена је израда бонитетне карте земљишта, унапређење структуре поседа и уређење мреже пољских путева; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Светска економска криза и нестабилна политичко-економска ситуација у земљи; ✓ Непостојање система за пречишћавање отпадних вода; ✓ Неадекватно функционисање система за одводњавање и наводњавање земљишта, ✓ Велики број дивљих депонија на сеоском подручју; ✓ Повећана количина загађујућих материја у водотоковима и акумулацијама, комуналне отпадне воде и загађујуће материје из пољопривреде; ✓ Непостојање система за одводњавање сувишних вода, па значајан део територије може бити угрожен поплавама; ✓ Присутан ризик од избијања епидемије заразних болести условљен неисправном водом за пиће;

Стратешко планирање одрживог пољопривредног и руралног развоја локалних заједница

ШАНСЕ	ПРЕТЊЕ
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ревитализација и доградња система за наводњавање и одводњавање, неопходна је за очување земљишта и унапређење повртарске производње; ✓ Искоришћавање могућности компостирања биље органске материје пореклом из повртарске производње у циљу смањења отпада биљног порекла; ✓ Увођење и поштовање стандарда Закона о безбедности хране и HACCP програма у примарној производњи поврћа због лакшег и бољег пласмана ових производа (кромпир, купус); ✓ Могућност заснивања и практиковања органске биљне производње, и унапређење услова за развој еколошке пољопривреде; ✓ Диверсификација биљне производње и интеграција биљне и сточарске производње; ✓ На пољопривредним земљиштима примена одводњавања отвореним каналима за одвођење сувишних вода са површине земљишта или примена подземног наводњавања; ✓ Боље искоришћавање расположивих ливада и пашњака; ✓ Повећање сточног фонда, у говедарству добар генетски потенцијал (сименталска раса); ✓ Постојање организованог пласмана меса и млека преко великих клиника и млекара у окружењу; ✓ Раст тражње за поврћем и житарицама, као и њиховим прерађевинама, у склопу афирмисања и пропагирања здравог начина живота и исхране; ✓ Рекултивација постојећих сеоских депонија, реализација плана санирања дивљих депонија и селективног одлагања отпада, сепарација и рециклажа отпада; ✓ Унапређење сарадње ЈКП и локалног становништва; ✓ Организовање едукативних програма о важности заштите животне средине и управљања отпадом; ✓ Улагање у специјализоване туристичке, трговинске и угоститељске објекте, и у развој објеката везаних за спорт, забаву и рекреацију; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Неконтролисана употреба пестицида и минералних ђубрива; ✓ Интензивна повртарска производња доводи до нагомилавања штетних материја у земљишту као и до смањења његове биолошке и економске плодности; ✓ Усеви се веома ретко осигуравају што повећава ризичност производње; ✓ Плодност земљишта се одржава и повећава преваходно минералним ђубривима, стајско и органско ђубриво се веома слабо користе; ✓ Недовољно ефикасан рад инспекцијских служби (пласман недеklarисаног и неквалитетног семена, заштитних средстава и ђубрива); ✓ Даљи одлив радно - способног становништва ради квалитетнијег живота може додатно угрозити економску одрживост насеља; ✓ Услед неповољних економских варијација, становништво се не усуђује на било који вид задуживања; ✓ Висок ризик улагања који може утицати на динамичност инвестирања; ✓ Смањен број грла стоке, који може довести до потпуног нестанка сточног фонда; ✓ Неефикасна законска регулатива и успорен привредни раст; ✓ Недовољно стручних кадрова запослених у услужном сектору; ✓ Инертност и недостатак предузетничког духа; ✓ Погоршавање старосне структуре становништва и интензивирање процеса депопулације; ✓ Низак животни стандард локалног становништва и тенденција погоршања структуре домаћинства по изворима прихода; ✓ Неразвијена еколошка инфраструктура, неадекватно управљање отпадом и постојање несанитарних сеоских депонија; ✓ Константно стварање мањих дивљих депонија и негодовајуће третирање отпада; ✓ Неконтинуирани прилив финансијских средстава намењених улагањима у инфраструктуру;

ШАНСЕ	ПРЕТЊЕ
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Некомерцијална и ситна комерцијална газдинства требало би да диверсификују своју активност у правцу непољопривредних делатности, а да се велике фарме посвете искључиво пољопривредној производњи; ✓ Привлачење инвеститора за изградњу хладњача и прерађивачких капацитета; ✓ Већа улагања домаћих и иностраних инвеститора у функцији подстицања развојне економије; ✓ Афирмисање мањих предузетника на стварање разних пословних удружења и асоцијација; ✓ Очување сеоске традиције, културних обичаја и учествовање у пројектима чији је циљ реконструкција објеката од историјско-културног значаја; ✓ Ширење лепезе туристичких активности у функцији промовисања насеља; ✓ Повећање туристичког промета побољшањем инфраструктуре и изградњом одговарајућих смештајних капацитета. ✓ Улагање у прерађивачку индустрију која представља развојну снагу урбане/руралне економије; ✓ Задржати постојећу популацију како би се спречило пражњење руралне средине; ✓ Већим финансијским подстицајима из буџета града/Републике допринело би се укрупњавању поседа у насељу; ✓ Ревитализација и унапређење саобраћајне и телекомуникационе инфраструктуре; ✓ Боље спровођење постојећих програма и мера у циљу смањења броја корисника социјалне заштите; ✓ Унапређење рада стручне пољопривредне службе и пружање саветодавних услуга произвођачима; ✓ Усмеравање развоја на пољопривредна газдинства која имају повољне природне и људске ресурсе за напредак; ✓ Неопходност већег коришћења обновљивих извора енергије и креирање кластера произвођача обновљиве енергије као новог сектора за пословање и отварање нових радних места; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Несигуран пласман сточарских производа, комбинована и непланска производња; ✓ Недовољан број и искоришћеност прерађивачких капацитета; ✓ Нису развијена удружења пољопривредника, нити земљорадничке задруге; ✓ Изузетно скупи банкарски кредити за набавку нове механизације и недостатак/недовољна подршка са националног нивоа, из аграрног буџета, за куповину механизације; ✓ Неразвијено и нестимулативно пословно окружење ограничава инвестирање у капацитете прераде пољопривредних производа; ✓ Недовољно развијено, нестабилно и непредвидиво тржиште пољопривредних производа - тржиште малог обима и ниске куповне моћи, што условљава и отежава могућности пласмана; ✓ Недовољна подршка пољопривредницима из аграрног буџета; ✓ Високи диспаритети цена инпута и аутпута у пољопривреди; ✓ Брзе промене у потрошачким захтевима, кроз све израженије захтеве потрошача у погледу стандарда квалитета, брэнда, ознака географског порекла, и сл.; ✓ Пооштравање захтева и прописа на међународном тржишту у вези са поштовањем стандарда безбедности хране, заштите животне средине и сл. ✓ Компликована администрација одбија заинтересоване инвеститоре да улажу у обновљиве изворе енергије; ✓ Високе почетне инвестиције и непостојање инфраструктуре за развој обновљивих извора енергије;

IV ПЛАТФОРМА, ЦИЉЕВИ И СТУБОВИ СТРАТЕГИЈЕ

Други део документа *Стратегија одрживе пољопривреде и руралног развоја МЗ Заблаће у периоду 2012-2022. година* даје визију развоја МЗ у будућности, стратешки циљ МЗ у области пољопривреде и руралног развоја, као и специфичне циљеве, мере и пројекте по дефинисаним развојним приоритетима, а који ће се кроз Стратегију имплементирати.

Сврха овог дела документа је следећа:

- Даје оквир и смернице будућег одрживог руралног развоја МЗ Заблаће, чија ће имплементација водити уравнотеженом регионалном развоју Републике Србије, заустављању одласка младих са села и побољшању старосне структуре становништва;
- Представља основ за коришћење (конкурисање) расположивих финансијских средстава: буџетских средстава Републике, буџетских средстава града Чачка, фондова ЕУ (Инструмент предприступне помоћи, IPA), донација појединих држава и програма (USAID, Светска банка);
- Представља документовану и аналитичку основу за усредсређену међуопштинску/међуградску и међурегионалну сарадњу и успостављање јавно приватних партнерских односа (сарадња локалних носиоца власти са заинтересованим пољопривредницима, МСП и предузетницима, уз подршку финансијских институција).

Имајући у виду повољан географски положај МЗ Заблаће (постојање државних путева II реда, близина саобраћајница I реда, железничка инфраструктура, близина великих градова: Чачак, Ужице, Краљево, Горњи Милановац, Крагујевац, Ваљево), изузетне природне услове за пољопривредну производњу и очуване природне ресурсе – имплементација Документа водиће развоју конкурентне пољопривредне производње и јачању одрживе руралне економије. Битно је истаћи да ће имплементација Документа у великој мери зависити од предузетничке иницијативе пољопривредника, предузетника и предузећа, као и административних капацитета града Чачка у усмеравању одрживог локалног руралног развоја.

V ВИЗИЈА ОДРЖИВЕ ПОЉОПРИВРЕДЕ И РУРАЛНОГ РАЗВОЈА МЗ ЗАБЛАЋЕ ЗА ПЕРИОД 2012-2022. ГОДИНЕ

Визија локалне заједнице је генерална изјава о намераваном правцу развоја, односно слоган (став) виђења будућности локалне заједнице. Визија даје одговор на питање *куда локална заједница жели ићи или шта у будућности жели бити/постати*. Визија представља аспирацију менаџмента и лидера Града/МЗ, као и свих њених грађана, према будућности, без истицања начина и појединости како ће се жељена будућност остварити. Она није увек у потпуности остварљива, али даје јасан правац и осећај циља који жели да оствари. Њоме се уопштеним порукама, са довољно емоционалне конотације, описује куда би општина или локална заједница требало ићи, а за лидера се посебно везује способност да је трансформише у стварност.

Визија је основа по којој ће се дефинисати и реализовати стратешки циљ МЗ у области пољопривреде и руралног развоја, као и специфични циљеви по дефинисаним развојним приоритетима. У дефинисању визије руралног развоја МЗ испоштовани су следећи основни принципи:

- Визија јасно презентује правац будућег развоја МЗ;
- Визија је производ анкетног истраживања становника, пољопривредника и предузетника МЗ о стању, проблемима и правцима даљег развоја локалне заједнице, као и резултат контаката са представницима Центра за развој села Заблаће. Имајући ово у виду може се истаћи да визија представља заједнички производ свих заинтересованих учесника у процесу израде стратегије и одражава мултидисциплинарни приступ руралном развоју;
- Визија је усклађена са принципима одрживог развоја, који подразумева развој базиран на усклађеном односу између економског прогреса, социјалне правде и друштвене одговорности и заштите и очувања животне средине;
- Визија је позитивног усмерења и реално је остварива;
- Визија поседује компоненту потребног степена изазова (који даље захтева енергију, знање и ресурсе у локалној заједници);
- Визија подстиче на дефинисање циљева, мера и акција потребних за остварења будућих планова развоја.

**ВИЗИЈА ОДРЖИВЕ ПОЉОПРИВРЕДЕ И РУРАЛНОГ РАЗВОЈА
МЗ ЗАБЛАЋЕ ЗА ПЕРИОД ОД 2012. ДО 2022. ГОДИНЕ**

МЗ Заблаће, лоцирана у граду Чачку и Моравичком округу Републике Србије, јесте локална заједница високе друштвене одговорности према одрживом руралном развоју и очувању и унапређењу квалитета животне средине.

МЗ развија стимулативан пословни и социјални амбијент за нова запошљавања, раст друштвеног производа и одрживо управљање природним ресурсима. Свој атрактиван амбијент дугује континуираним улагањем у развој инфраструктуре, људских ресурса, знања, иновација и чистих технологија.

МЗ континуирано јача међуинституционалну и међурегионалну сарадњу, доприноси уравнотеженом економско-социјалном развоју Републике и омогућава свим становницима пуно укључење у друштвени и привредни живот заједнице.

VI СТРАТЕШКИ ЦИЉ МЗ ЗАБЛАЋЕ У ОБЛАСТИ ОДРЖИВЕ ПОЉОПРИВРЕДЕ И РУРАЛНОГ РАЗВОЈА ЗА ПЕРИОД ОД 2012. ДО 2022. ГОДИНЕ И ДЕФИНИСАЊЕ РАЗВОЈНИХ ПРИОРИТЕТА

Трансформисање визије у стварност захтева **дефинисање стратешког развојног циља**, који је јасно дефинисан, реално остварив, мерљив, релевантан визији и временски одређен. У наставку се дефинише **стратешки циљ МЗ Заблаће у области одрживе пољопривреде и руралног развоја у периоду од 2012. до 2022. године**, уважавајући:

- (1) Дефинисану **визију развоја пољопривреде и руралне економије МЗ Заблаће**;
- (2) **SWOT матрицу МЗ Заблаће** (SWOT матрица је комплексна и детаљна анализа свих предности и слабости МЗ, а у контексту/амбијенту шанси и опасности домаћег и иностраног окружења); и
- (1) **политику руралног развоја ЕУ**, која је у складу са декларацијом водећих **принципа одрживог развоја** (принципи који захтевају баланс и комплементарност између привреде, животне средине и друштва)³²;

СТРАТЕШКИ ЦИЉ МЗ ЗАБЛАЋЕ У ОБЛАСТИ ОДРЖИВЕ ПОЉОПРИВРЕДЕ И РУРАЛНОГ РАЗВОЈА ЗА ПЕРИОД ОД 2012. ДО 2022. ГОДИНЕ
--

Развој интензивне, конкурентне и извозно оријентисане пољопривредне производње и прераде пољопривредних производа на развојно оријентисаним газдинствима, уз развој програма одрживог управљања земљиштем, очувања природних ресурса и квалитета животне средине.

У остваривању овог стратешког циља МЗ Заблаће, уз подршку града Чачка, ослањаће се на: високу примену науке и знања у области агротехничких мера и технологија пољопривредне производње; развој обновљивих извора енергије и очување природних ресурса; развој и унапређење институција и физичке, социјалне и иновационе инфраструктуре; подршку полунатуралним газдинствима, која су у процесу реформе ка мултифункционалним или/ развојно оријентисаним газдинствима.
--

³² Аграрни савет ЕУ усвојио је септембра 2005. године фундаменталну реформу политике руралног развоја за период 2007-2013. година. Регулатива ЕЦ број 1698/2005 о подршци руралном развоју од стране Европског фонда за пољопривреду и рурални развој (European Agricultural Fund for Rural Development EARDF), Official Journal of the EU, L 277, 21.10.2005, p. 14-27.

Предуслов за остваривање визије и стратешког циља МЗ Заблаће у области руралног развоја - је реализација специфичних циљева, као и мера и пројеката у оквиру **три издвојена развојна приоритета** (правца развоја).

6.1. РАЗВОЈНИ ПРИОРИТЕТИ МЗ ЗАБЛАЋЕ У ОБЛАСТИ ОДРЖИВЕ ПОЉОПРИВРЕДЕ И РУРАЛНОГ РАЗВОЈА ЗА ПЕРИОД ОД 2012. ДО 2022. ГОДИНЕ

1. РАЗВОЈНИ ПРИОРИТЕТ

Јачање конкурентности аграрног сектора на домаћем и иностраном тржишту

2. РАЗВОЈНИ ПРИОРИТЕТ

Одрживо управљање природним ресурсима и заштита животне средине

3. РАЗВОЈНИ ПРИОРИТЕТ

Унапређење квалитета живота руралог становништва и диверсификација руралне економије

VII СПЕЦИФИЧНИ ЦИЉЕВИ МЗ ЗАБЛАЋЕ У ОБЛАСТИ ОДРЖИВЕ ПОЉОПРИВРЕДЕ И РУРАЛНОГ РАЗВОЈА И ДЕФИНИСАЊЕ МЕРА И ПРОЈЕКТА ПО РАЗВОЈНИМ ПРИОРИТЕТИМА

Специфични циљеви дати су за сваки развојни приоритет. Специфични циљеви су приоритети који воде остварењу вишег циља (стратешког циља) и приближавању визији. Специфичним циљевима се одређује како се реализује општи, генерални или стратешки циљ и они представљају инструменте који решавају одређени проблем или део проблема. Акцент је стављен на дефинисање специфичних циљева које је могуће реализовати (у односу на потребне ресурсе, време и институционалне капацитете), а дају оптималне ефекте у достизању вишег, односно стратешког циља.

За сваки од дефинисаних специфичних циљева, датих по развојним приоритетима, идентификоване су и **реалне мере и пројекти**, које је потребно предузети како би се специфични циљеви по приоритетним правцима остварили у датом временском оквиру. Мере омогућују да циљеви буду временски и финансијски мерљиви. Пројекти су инструменти за спровођење мера и коришћење ресурса и у техничком смислу представљају мост између стратешког и оперативног дела Стратегије.

Реализација предложених циљева, мера и пројеката у надлежности је МЗ Заблаће, града Чачка и Републике Србије. Имајући у виду надлежности и буџетске приходе Града, као и буџетска средства Републике, у наредном периоду потребно је да град Чачак и МЗ Заблаће унапреде сарадњу са приватним сектором, невладиним институцијама, међународним агенцијама и фондовима (посебно фондовима ЕУ) – како би се обезбедила неопходна финансијска и техничка подршка за реализацију предложене Стратегије.

7.1. ПРВИ РАЗВОЈНИ ПРИОРИТЕТ: ЈАЧАЊЕ КОНКУРЕНТНОСТИ АГРАРНОГ СЕКТОРА НА ДОМАЋЕМ И ИНОСТРАНОМ ТРЖИШТУ

У дефинисању овог специфичног циља акценат је стављен на развојно оријентисана пољопривредна газдинства, али у оквиру мера овог специфичног циља обухваћена су и тзв. полунатурална газдинства, која немају довољну количину понуде робе за тржиште, а којима се такође мора пружити подршка у процесу њихове реформе, односно преласка на развојно оријентисана газдинства или мултифункционална газдинства.

СПЕЦИФИЧНИ ЦИЉ

Раст продуктивности примарне пољопривредне производње и производње квалитетних производа високе додате вредности кроз већу примену науке, знања, иновација и маркетинга

Према Закону о пољопривреди и руралном развоју (Службени гласник РС, бр. 41/2009), *пољопривредно газдинство* представља производну јединицу на којој привредно друштво, земљорадничка задруга, установа или друго правно лице, предузетник или пољопривредник обавља пољопривредну производњу. Породично пољопривредно газдинство јесте пољопривредно газдинство на којем физичко лице - пољопривредник заједно са члановима свог домаћинства обавља пољопривредну производњу (чл. 2. Закона).

Из дефинисаног специфичног циља I развојног приоритета произилазе **мере и пројекти**, који су усаглашени са Визијом и стратешким циљем МЗ Заблаће, а чија је реализација **непоседно** у функцији остваривања специфичног циља I развојног приоритета.

МЕРЕ СПЕЦИФИЧНОГ ЦИЉА 1. РАЗВОЈНОГ ПРИОРИТЕТА

1. МЕРА: Едукација и саветодавна подршка пољопривредним газдинствима

Велике климатске промене, интензиван развој нових технологија производње, нових производа, сорти, раса – доводи до тога да се савремена и конкурентна извозно оријентисана производња не може развити без интензивне примене знања, иновација, без усавршавања вештина произвођача, као и њиховог умрежавања са научно истраживачким институцијама (факултетима, школама, научним институтима, пољопривредним стручним службама и другим носиоцима знања).

У МЗ Заблаће стручну подршку за унапређење пољопривредне производње и рурални развој обезбеђује неколико институција:

- Центар за развој села Заблаће, при градској управи Чачак;
- Пољопривредна саветодавна и стручна служба Чачак;
- Регионални центар за рурални развој Чачак;
- Агрономски факултет Чачак, Универзитет у Крагујевцу.

Већим ангажовањем ових институција, а уз подршку Регионалне привредне коморе Краљево (организациона јединица Чачак), Управе за локални економски развој Чачка и мреже регионалних развојних агенција - може се активно и конструктивно допринети јачању људских ресурса, односно већој информисаности и ширењу знања пољопривредних произвођача и свих локалних стејкхолдера. Посебно је битно истаћи да близина Агрономског факултета у Чачку даје могућност заједничке реализације бројних пројеката из конвенционалне и органске производње.

При конципирању предлога пројеката, уважена је ниска образовна структура пољопривредог становништва, као и високе потребе пољопривредника за:

- информацијама о условима остваривања права на подстицаје, који се обезбеђују из републичког и градског буџета, разних донаторских фондова и сл.;
- информацијама о стању домаћег и светског тржишта пољопривредно прехрамбених производа (односи тражње, понуде и цена, услови и начин пласмана и извоза производа);
- сазнањима о новим начинама производње, новим сортама, расама, технологијама, агротехничким мерама и сл.;
- сазнањима из области маркетинга (изградња брэнда, промоција), примарне прераде, увођења стандарда квалитета и сл.

Предлог пројеката:

- Унапређење информисања пољопривредника о могућностима и условима за коришћење субвенција из аграрног буџета Републике, Града, донаторских фондова и сл. Акценат би требало да буде на подршци пољопривредницима приликом попуњавања и подношења конкурсне документације и припреме пројеката и пословних планова.
- Пружање тржишних и других потребних информација пољопривредницима кроз организовање предавања и трибина: информисање о мерама аграрне политике, о начину регистрације газдинства, о стању понуде, тражње и цена пољопривредних производа на домаћем и иностраном тржишту.
- Подршка саветодавних и едукативних институција и организацијама, као и сертификационих кућа у правцу веће имплементације и сертификације система безбедности и квалитета хране на пољопривредним газдинствима (GLOBAL GAP, НАССР).
- Унапређење нивоа стручног знања пољопривредника о достигнућима науке и технологије производње, кроз стручна предавања, огледе, практичне приказе, обуке и сл. Акценат мора бити на стручним предавањима која имају практични карактер и која су заснована на потребама пољопривредника (не на потребама предавача).
- Подршка пољопривредницима у развоју производа више додате вредности, у већој примени маркетинга и проналаску нових канала пласмана производа и тржишта за пласман.
- Организовање студијских посета пољопривредницима у земље развијене пољопривреде, како би се пољопривредници упознали на савременим начинима производње, пласмана и прераде, као и са добром пољопривредном праксом и формама/начинима удруживања пољопривредника.
- Подршка пољопривредним газдинствима у домену успостављања менаџмента и рачуноводства на газдинствима.
- Јачање кадровских, техничких и материјалних капацитета Центра за развој села Заблаће и Пољопривредне саветодавне и стручне службе Чачак, како би се унапредила саветодавна подршка пољопривредницима и могућности доласка до правовремених информација за подршку развојним иницијативама у МЗ Заблаће.

2. МЕРА: Заштита и очување пољопривредног земљишта и унапређење пољопривредне инфраструктуре

У МЗ Заблаће постоје још увек очувани природни ресурси, а пре свега, плодно и квалитетно пољопривредно земљиште, са добрим физичко-хемијским особинама, које је погодно за разноврсну пољопривреду производњу. У педолошкој структури доминирају земљишта добрих бонитетних карактеристика, са умереним ограничењима за биљну производњу (високо продуктивне смонице, алувијална земљишта, ливадско земљиште и псеудоглеј). Висока је заступљеност ораница у структури коришћеног пољопривредног земљишта, а површине под ораницама и воћњацима имају тенденцију раста. Подручје карактерише и веома повољна клима, као и богатство у површинским и подземним водама и термо-минералним изворима.

Међутим, немар љуског фактора и одсуство примене принципа одрживог управљања природним ресурсима, посебно у ситуацији великих климатских промена - значајно утиче на деградационе процесе, чиме земљиште све више губи плодност и свој биолошки квалитет. Највећи проблеми у домену управљања пољопривредним земљиштем су следећи:

- непоштовање плодореда (доминација монкултуре);
- одржавање плодности земљишта преваходно минералним ђубривима и неконтролисана употреба минералних ђубрива и хемијских средстава (интензивна повртарска производња доводи до нагомилевања штетних материја у земљишту);
- неизграђеност и неодржавање система/канала за одводњавање и наводњавање;
- неизграђена пољопривредна инфраструктура;
- недостатак шумских екосистема и сл.

Одрживи рурални развој подразумева активну улогу града Чачка и МЗ Заблаће и њихову сарадњу са релевантним научним институцијама и пољопривредним стручним службама, у правцу: заштите и унапређења квалитета пољопривредног земљишта (како би оно очувало за наредне генерације); очувања и развоја пољопривредне инфраструктуре. Мера обухвата пројекте комасације, уређења атарских путева, примену хидро и агромелиоративних мера, испитивања квалитета земљишта и садржаја штетних материја и сл.

Предлог пројеката:

- Подршка инвестицијама у области одводњавања и наводњавања земљишта (постоје природне предиспозиције терена за интензивно коришћење вода за наводњавање у повртарској производњи).
- Континуирано и систематско испитивање (контрола) квалитета земљишта.
- Едукација пољопривредника у правцу већег поштовања плодореда, контролисане употребе ђубрива и хемијских средстава, веће употребе стајског ђубрива.

- Примена мера комасација пољопривредног земљишта, која ће допринети унапређењу структуре поседа, односно њиховом увећању. У оквиру ове мере предвиђа се и изградња бонитетне карте земљишта.
- Уређење мреже атарских путева (уређење тзв. некатегорисаних/пољских путева).
- Примена агротехничких мера како би се побољшало стање шумских екосистема.
- Електрификација.
- Унапређење система противградне одбране.

3. МЕРА: Подршка развојно оријентисаним пољопривредницима за јачање продуктивности и конкурентност пољопривредне производње

Највећи број пољопривредних произвођача у МЗ Заблаће бави се повртарском производњом на отвореном простору (око 90% од укупног броја тржишно оријентисаних газдинстава бави се производњом купуса, кромпира и црног лука). И поред повољних природних услова, недовољно је развијена сточарска производња, а самим тим мала је заступљеност крмног биља и ниско је учешће површина под ливадама и пашњацима у укупним пољопривредним површинама.

Подршка унапређењу продуктивности и конкурентности развојно оријентисаних газдистава регулисана је на националном нивоу и у надлежности је Републике Србије. Међутим, подршку за јачење продуктивности и конкурентности пољопривредници могу очекивати и из буџетских средстава града Чачка, из фондова ЕУ (посебно из тзв. ИПАРД фонда, који ће Р. Србија моћи да користи стицањем статуса земље кандидата за чланство у ЕУ), као из разноврсних донаторских средстава иностраних влада, програма, међународних институција.

Подршка пољопривредницима је посебно потребна за инвестиције које су усмерене у правцу:

- укрупњавања поседа;
- интензивирања и модернизације производње;
- увођења иновација;
- изградње складишних и прерадних капацитета;
- набавке савремене пољопривредне механизације;
- изградње система за наводњавање (посебно система „кап по кап“) и канала за одводњавање.

Ова мера може да обухвата различите видове подршке (субвенција), као што су: суфинансирање; регресирање инпута; рефундирање дела инвестиционих трошкова и сл. Поред пројеката који се тичу подршке развојно оријентисаним газдинствима, потребно је подстицати и пројекте који се односе на тзв. „полунатурална“ газдинства, односно газдинства са малим поседом, малим производним капацитетима (малом понудом) и ниском тржишном и економском снагом. Овим газдинствима потребно је дати подршку у процесу њихове реформе, односно преласка на развојно оријентисана газдинства или мултифункционална газдинства.

Предлог пројеката:

- **Унапређење повртарске производње**, посебно производње у заштићеном простору, кроз подршку инвестицијама за: изградњу пластеника и стакленика; набавку потребне механизације; изградњу система за наводњавање-одводњавање; изградњу капацитета/објеката за складиштење и примарну прераду поврћа (магацински простори, хладњаче, сушаре); изградњу капацитета за паковање и калибрирање поврћа и сл.
- **Јачање продуктивности произвођача у области говедарске производње** кроз подстицајна средства за инвестиције у: проширење сточног фонда и набавку нових грла са акцентом на генетско унапређење; изградњу и/или реконструкцију малих и средњих фарми (објеката за држање музних крава или тов јунади); изградњу и/или реконструкцију објекта за мужу и складиштење млека; увођење иновација у производњи (увођење нових технологија производње, нових начина исхране, муже и сл.).
- **Јачање продуктивности произвођача у области овчарства и козарства**, кроз подстицајна средства за инвестиције у: набавку основног стада и генетско унапређење; изградњу, реконструкцију и модернизацију објеката за држање стоке и сл.; увођење иновација у производњу (увођење нових технологија, процеса, нових начина исхране, муже и сл.).
- **Подршка инвестицијама у области живинарске производње**: административна и инфраструктурна подршка започињању производње; подршка развоју погона прераде, посебно погона који се базирају на иновативним технологијама и одрживим изворима енергије; подршка увођењу потребних стандарда у производњу и сл.
- **Унапређење ратарске производње**, кроз подршку инвестицијама за: укрупњавање поседа; набавку потребне механизације; складиштење и осигурање житарица и сл.
- **Унапређење воћарске производње**, кроз подршку инвестицијама за: подизање производних воћних засада; набавку потребне опреме и механизације за рад у воћњацима, набавку/изградњу објеката за складиштење и прераду воћа (мини сушаре, хладњаче), као и паковање воћа.
- **Подршка развоју органске производње**, са циљем пласмана ових производа на инострано тржиште, као и са циљем заштите и очувања природних ресурса.
- **Подршка пољопривредницима у активностима везаним за осигурање усева.**
- Успостављање **традиционалног награђивања** најбољих произвођача за високе приносе, достигнут квалитет и сл.
- Пројекти подршке тзв. полунатуралним газдинствима у процесу њихове реформе, односно преласка на развојно оријентисана газдинства или мултифункционална газдинства.

4. МЕРА: Успостављање, развој и јачање удруживања пољопривредника кроз форме: удружења, задруга, кластера

Велики број газдинстава са малим поседом и са великим бројем уситњених и географски одвојених парцела представља једну од основних препрека за развој савремене и конкурентне пољопривреде. Удруживање пољопривредника у земљораднике задруге, удружења, кластере - управо је један од кључних начина да се превазиђу ови проблеми.

Удружења пољопривредника и земљорадничке задруге обезбеђују пољопривредницима низ користи/предности, почев од јефтине набавке инпута, ефикаснијег пласмана, обезбеђења правовремених информација, до могућности коришћења заједничке опреме (линије за паковање, сушаре, хладњаче), механизације, заједничког увођења стандарда квалитета и сл. Удружења пољопривредника, посебно уколико удружења располажу одговарајућом опремом и капацитетима (силосима, складиштима, линијама за паковање, хладњачама и сл.), од великог су значаја за пласман пољопривредних производа, посебно у ситуацији када је откуп пољопривредних производа нерегулисан и неуређен (присуство монопола, сиве економије, и сл.).

У МЗ Заблаће, уз подршку Центра за развој села Заблаће, успешно функционише једна земљорадничка задруга и једно удружење повртара. 33 Заблаћанка је специјализована за повртарску производњу - преко ње повртари под повољнијим условима набављају репроматеријал, организују предавања, едукације, долазе до стручних и саветодавних услуга. Удружење повртара Заблаће окупља повртаре који преко ове асоцијације имају могућност набавке репроматеријала по повољнијим условима; затим могућност бесплатног коришћења колске ваге, а пољопривредници преко Удружења организују и предавања, едукације, стручне екскурзије/путовања (посете пољопривредника сајмовима, успешним пољопривредницима и регионима) и сл.

За афирмисање удруживања пољопривредника кључна ће бити финансијска и едукативна подршка овим процесима. У пројектима едукативне подршке, пољопривредници могу рачунати на подршку бројних институција: МПТШВ Републике Србије, Центар за развој села Заблаће, Регионални центар за рурални развој Чачак, ПСС Чачак, Агрономски факултет Чачак, РПК Краљево, регионалне развојне агенције и сл.

Што се тиче финансијске подршке, иако у усвојеном Националном програму руралног развоја Републике Србије од 2011-2013 (Службени гласник РС, бр. 15/2011), у оквиру осе приоритета 1 (Унапређење тржишне ефикасности и увођење стандарда ЕУ), нису предвиђене мере за подстицај успостављању удружења/произвођачких група, мере аграрне политике Р. Србије предвиђају могућност да произвођачке асоцијације и задруге конкуришу за велики број мера у области руралног развоја. Међутим, неефикасност државне администрације, бројност и сложеност процедура за конкурисање – ограничавају веће коришћење ових средстава.

Битно је истаћи да у наредном периоду, са стицањем статуса земље кандидата, Р. Србију очекује могућност коришћења пете компоненте Инструмента предприступне помоћи (компонента за рурални развој/IPARD), а у оквиру ове компоненте, у осе приоритета 1 (Унапређење маркетиншке ефикасности и имплементација стандарда ЕУ), ЕУ управо

пружа подршку успостављању удружења/произвођачких група³³.

Предлог пројеката:

- Подстицање удруживања пољопривредника (у форме удружења, земљорадничких задруга, кластера), кроз процесе едукације пољопривредника и организовања студијских путовања и посета са циљем: указивања на потребу и значај удруживања и умрежавања у пољопривреди; указивања на потребу изградње система поверења, правичности, толеранције и демократске структуре одлучивања међу локалним партнерима.
- Пројекти пружања правне, саветодавне и инфраструктурне подршке оснивању (регистровању) и раду удружења пољопривредника, земљорадничких задруга, кластера. Подршка може укључивати бесплатне правне савете, обезбеђивање простора за рад, покривање фиксних трошкова и сл.
- Пројекти финансијске подршке раду удружења/задруга/кластера за активности: набавке пољопривредне механизације; набавке опреме/капацитета за чување, складиштење, паковање и примарну прераду производа (линије за паковање, сушаре, хладњаче, магацински простор); заједничког (обједињеног) пласмана; развоја маркетиншких активности (развој брэнда, заједничко учешће на међународним сајмовима и сл.); заједничког увођења стандарда квалитета и сл.
- Подршка процесима међурегионалне сарадње и умрежавања удружења и земљорадничких задруга у области пољопривреде и одрживог руралног развоја.

5. МЕРА: Развој нових производа веће додате вредности, уз унапређење квалитета производа и увођење стандарда квалитета

У МЗ Заблаће још је увек жива традиција прераде неких пољопривредних производа у домаћој радиности, а развијена примарна пољопривредна производња пружа велике могућности за развој предузетништва и занатске производње у области прераде пољопривредних производа, посебно повртарских култура.

Међутим, недостатак предузетничке иницијативе и неповољно економско окружење/ амбијент за рад МСП и предузетника, доводе до тога да у Заблаћу и Чачку **нису довољно развијени капацитети примарне прераде, као ни погони складиштења пољопривредних производа** (хладњаче, сушаре, силоси, линије за паковање и калибрирање пољопривредних производа и сл.).

33 COMMISSION REGULATION (EC) No. 718/2007, Official Journal of the EU, L 170, стр. 57. У оквиру ИПАРД компоненте дефинисане су три приоритетне осе и мере које су доступне унутар оса. Подршка за успостављање удружења даје се за потребе: прилагођавања производње чланова групе захтевима тржишта; заједничко пласирање робе на тржишту, укључујући припрему за продају и централизацију продаје и снабдевање великих купаца; успостављање заједничких правила о производњи и наступу.

Ова мера обухвата подстицаје пољопривредним произвођачима, удружењима, задругама, МСП и предузетницима за инвестиције у:

- оснивање нових или проширивање постојећих прерађивачких капацитета;
- развој нових производа веће додате вредности;
- унапређење квалитета производа;
- имплементацију и сертификацију система безбедности и квалитета хране (GLOBAL GAP, HACCP);

У подстицању пољопривредника, предузетника и МСП која намеравају да се баве прерадом пољопривредних производа, акценат је потребно ставити на нове инвестиције које базирају на: савременим технологијама производње; коришћењу обновљивих извора енергије (енергија Сунца/соларна енергија, геотермална енергија, биомаса и сл.); које су усмерене на производе за које је идентификована велика тражња на иностраном тржишту.

Град Чачак може активно помоћи ове инвестиције кроз инфраструктурно (комунално) опремање индустријских зона, снижавање локалних административних и комуналних такси и накнада, поједностављење процеса издавања дозвола и докумената и сл.

Предлог пројеката:

- Подршка у процесима оснивања нових капацитета прераде: мини млекара, малих и средњих сушара и хладњача; мини погона за прераду меса, погона за прераду воћа и поврћа и сл.
- Подршка пољопривредницима, МСП, а посебно подршка задругама и удружењима за инвестиције у набавку линија за паковање и калибрирање производа.
- Подршка у унапређењу квалитета пољопривредно прехрамбених производа.
- Подршка у процесима имплементације и сертификације система безбедности и квалитета хране.
- Подршка удружењима произвођача, задругама, МСП у процесима заштите и регистрације географске ознаке порекла производа.

6. МЕРА: Подршка у маркетинг оријентацији произвођача и ефикасној промоцији и пласману пољопривредно прехрамбених производа

С обзиром да су круцијални проблеми пољопривредника у Србији данас – пласман и недовољно улагање у прераду и развој нових производа, као и недовољна улагања у паковање, дистрибуцију и промоцију - посебна пажња мора се посветити овим проблемима.

Ова мера подразумева промовисање локалних производа на домаћим и иностраним сајмовима, пласман локалних производа кроз туристичку понуду града Чачка и региона, помоћ пољопривредницима и правним лицима у изградњи брэнда одређеног пољопривредно-прехрамбеног производа, заштита географског порекла производа, штампање маркетиншких каталога, израда Интернет презентације удружених произвођача и сл.

Удружење повртара Заблаће је организатор манифестације Плодови западног Поморавља, а град Чачак генерални је покровитељ ове манифестације. Ова манифестација окупља произвођаче хране из региона западног Поморавља. Циљ је да се ширем кругу прерађивача и трговаца представе производи и услуге произвођача из овог краја. Током манифестације отвара се и берза хране, која представља прилику да се упознају произвођачи и купци производа и да разговарају о различитим видовима сарадње. Манифестацију, која се одвија почетком септембра, обogaћује и културно уметнички програм.

Предлог пројеката:

- Организовање и суфинансирање пољопривредно-туристичке манифестације Плодови западног Поморавља, која поред промоције локалних производа, има и стручни и едукативни карактер за пољопривредне произвођаче.
- Промовисање локалних производа на домаћим и иностраним сајмовима.
- Промовисање и пласман локалних пољопривредно прехранбених производа кроз туристичку понуду града Чачка.
- Маркетиншка промоција Чачка, кроз подршку изградњи брeнда одређеног пољопривредног производа (чији би носилац било удружење, задруга, кластер), по коме је град/регион препознатљив, а који би имао назив Града или МЗ Заблаће.
- Подршка домаћим произвођачима/инвеститорима у процесима креирања локалног/регионалног знака квалитета одређеног производа, а који би имао назив региона, месне заједнице или Града (развијање ознаке визуелног означавања квалитета).
- Подршка произвођачима у процесима заштите и регистрације географске ознаке порекла производа.
- Стимулисање (тражње) потрошње локалних производа на тржишту Чачка и тржишту околних градова и општина: потрошња у школама, вртићима, угоститељским и туристичким објектима и сл.

7. МЕРА: Јачање институционалних капацитета градске управе у домену руралног развоја и унапређење међуинституционалне сарадње

Мера подразумева ефикаснија институционална решења у домену руралног развоја града Чачка. Развој институционалних, техничких и људских капацитета градске управе Чачак мора бити праћен активном сарадњом Града са одговарајућим институцијама на републичком нивоу и регионалном нивоу. Поред тога, неопходна је активна улога градске управе у унапређењу јавно приватног партнерства и афирмацији LEADER присуца руралном развоју.

Предлог пројеката:

- Подстицање *ефикасности рада* градске управе и одељења за пољопривреду кроз: смањење бирократских процедура и препрека (ефикаснији процеси легализације објекта, ниже таксе и накнаде за нове инвестиције); ажурирану планску регулативу и документацију везано за пољопривреду и рурални развој; формирање базе података о пољопривредним произвођачима, обиму и структури пољопривредне производње, проблемима у производњи и откупу и сл.
- Јачање *јавно-приватног партнерства* на локалном нивоу, а посебно јачање партнерства локалне самоуправе са задружним, приватним и цивилним сектором (сарадња Града са МСП и предузетницима у области пољопривреде и прераде, затим са удружењима произвођача, задругама, невладиним организацијама и сл.).
- Унапређење и интензивирање *међуинституционалне сарадње* на: (1) нивоу Града (сарадња са другим институцијама и јавним предузећима која имају надлежности у домену руралног развоја); (2) на републичком нивоу (ефикасна сарадња града Чачка са одговарајућим институцијама на републичком нивоу).
- Подршка увођењу *информационо комуникационих технологија* и стручног усавршавања чланова градске управе.

7.2. ДРУГИ РАЗВОЈНИ ПРИОРИТЕТ: ОДРЖИВО УПРАВЉАЊЕ ПРИРОДНИМ РЕСУРСИМА И ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Месна заједница Заблаће располаже значајним природним ресурсима које је потребно чувати, заштитити и промовисати у склопу уједначеног економског, социјалног/ друштвеног и еколошког развоја локалне заједнице.

СПЕЦИФИЧНИ ЦИЉ

Очување и континуирано унапређење квалитета животне средине кроз одрживо управљање природним ресурсима, стални мониторинг свих параметара животне средине и јачање еколошке свести мештана села Заблаће

Из дефинисаног специфичног циља II развојног приоритета произилазе **мере и пројекти**, који су усаглашени са Визијом Месне заједнице и стратешким циљем, а чија је реализација **непосредно** у функцији остваривања специфичног циља II развојног приоритета, а **посредно** у функцији остваривања стратешког циља одрживог руралног развоја Заблаћа.

МЕРЕ СПЕЦИФИЧНОГ ЦИЉА 2. РАЗВОЈНОГ ПРИОРИТЕТА

1. МЕРА: Анализа стања животне средине

Највећи проблем животне средине у Заблаћу представља неконтролисана примена агрохемикалија. Интензивне агротехничке мере ремете физичке, хемијске и биолошке особине земљишта, што се одражава и на квалитет вода. У селу нема већих привредних субјеката, осим производних погона предузећа Поло из Чачка, које се бави прерадом и конзервисањем воћа и поврћа. Анализа и процена утицаја овог предузећа на животну средину до сада није рађена.

Анализа стања животне средине неопходна је ради детаљног сагледавања ситуације у погледу очуваности природних ресурса и одређивања даљих конкретних акција неопходних за њихову заштиту и унапређење. У том смислу, неопходно је извршити идентификацију: тренутног стања основних природних ресурса – земљишта, воде и ваздуха; свих постојећих загађивача на територији села; начина и мере на који постојећи загађивачи утичу на природне ресурсе и квалитет животне средине.

Предлог пројеката:

- Израда катастра загађивача на територији Месне заједнице - стварање регистра загађивача животне средине који би представљао основу за идентификацију и мониторинг извора загађења животне средине.
- Анализа квалитета земљишта: анализа земљишта на присутност пестицида и тешких метала, анализа плодности пољопривредног земљишта (анализом плодности земљишта омогућава се рационално и исправно управљање овим ресурсом) и сл.

- Анализа квалитета ваздуха.
- Анализа квалитета и здравствене исправности површинских и подземних вода.
- Реализација пројекта Exchange 3 и постављање Метеос станице чиме би се омогућила прогноза временских прилика и правовремена примена агротехничких мера и средстава што би свакако утицало на смањену потрошњу хемикалија и допринело повећању квалитета животне средине.
- У циљу очувања окружења и одрживог управљања природним ресурсима, за пројекте Листе I и Листе II који ће се реализовати на територији Месне заједнице Заблаће требало би урадити **студију о процени утицаја на животну средину** (Environmental Impact Assessment - EIA) према Закону о процени утицаја на животну средину (Службени гласник РС, бр. 135/4 и бр. 36/09)³⁴. Циљ ове процене је да се прикупе подаци и предвиде штетни утицаји одређених пројеката на живот и здравље људи, флору и фауну, земљиште, воду, ваздух, климу материјална и културна добра и узајамно деловање ових чинилаца, али и да се утврде и предложе мере којима се штетни утицаји могу спречити, смањити или отклонити имајући у виду изводљивост тих пројеката. Предмет процене утицаја били би пројекти који се планирају и изводе, промена технологије у постојећем процесу, планиране реконструкције реконструкције, проширење капацитета, престанак рада и уклањање пројеката који могу имати значајан утицај на животну средину. Поред ових, процену утицаја извршити за пројекте који су реализовани без израде студије о процени утицаја, а немају одобрење за изградњу или употребу (процена утицаја затеченог стања на животну средину).

2. МЕРА: Управљање чврстим отпадом

У селу Заблаће делимично је успостављено организовано одношење смећа из домаћинстава и у надлежности је Јавног комуналног предузећа Комуналац из Чачка. Услуге Јавног предузећа користи око 70% домаћинстава Заблаћа. На неколико локација у селу распоређени су контејнери који се празне два пута у току недеље, али се не врши сепарација отпада. Значајан део отпада локално становништво одлаже на делимично уређену сеоску депонију при чему је тај отпад углавном органског порекла (остаци од поврћа, трава и лишће), а одлаже се и грађевински отпад (цигла, шут). Поред ове веће, постоји и неколико мањих дивљих депонија.

Добро осмишљен систем управљања чврстим отпадом на нивоу локалне заједнице има за циљ спречавање настајања отпада, смањење отпада на месту настајања, увођење сепарације отпада у систем управљања отпадом, коришћење отпада као сировине (рециклажа), као и безбедно/правилно одлагање остатака чврстог комуналног отпада на санитарне депоније. Неадекватно поступање са чврстим отпадом узрокује велике еколошке проблеме у већини локалних заједница у Републици, те је неопходно што хитније приступити решавању овог проблема.

34 Листа I и Листа II пројеката прописана је Уредбом о утврђивању Листе пројеката за које је обавезна процена утицаја и Листе пројеката за које се може захтевати процена утицаја на животну средину (Службени гласник РС, бр. 84/05).

Предлог пројеката

- Санација и рекултивација постојећих дивљих депонија.
- Изградња сеоске санитарне деопоније, према свим законским стандардима прописаним за санитарно-техничку депонију.
- Постављање додатних контејнера којима би се омогућила сепарација отпада.
- Изградња погона за рециклажу - што је значајно са техничког, еколошког и економског аспекта. Овим поступком се знатно смањује количина индустријског и комуналног отпада, који би се морали одложити на депоније, чиме се продужава трајност депонија и успорава процес загађења животне средине.
- Компостирање отпада – Коришћење енергије отпада за грејање и/или производњу електричне енергије, један је од начина за ефикасну употребу отпада и има минималан утицај на околину.
- Усаглашавање локалних прописа са Националном стратегијом управљања отпадом.

3. МЕРА: Управљање отпадним и атмосферским водама

Управљање отпадним водама у Заблаћу је неадекватно те је стога неопходно приступити већем броју активности како би се дати проблем решио. Те активности, пре свега, подразумевају израду плана управљања комуналним отпадним водама, чиме би се знатно побољшао квалитет животне средине. У Заблаћу не постоји комплетно изграђена канализациона мрежа. Мањи број домаћинстава још увек користи септичке јаме те у том смислу могу да се јаве здравствени и еколошки проблеми. Изграђена канализациона мрежа у Заблаћу део је канализационог система за одвођење отпадних вода Града Чачка. Међутим, отпадне воде са целе територије Града испуштају у Западну Мораву без пречишћавања. Одвођење сувишних количина вода које настају при обилним падавинама делимично је обезбеђено, помоћу прокопаних канала.

Предлог пројеката:

- Завршетак радова и успостављање канализационог система на целој територији села.
- Анализа у погледу тренутног стања отпадних вода.
- Израда плана управљања комуналним отпадним водама.
- Покретање иницијативе за уградњу филтера за пречишћавање код већих емитера отпадних вода.
- Изградња станице за пречишћавање отпадних вода.
- Израда студије о квалитету и резервама подземне воде.
- Изградња нових, реконструкција и чишћење постојећих канала за сакупљање атмосферских вода, чиме би се спречило изливање и мешање фекалних и атмосферских талога.
- Зацењивање главних кишних колектора.

- У циљу спречавања плављења пољопривредних површина, самим тим и мобилизације разних остатака агрохемикалија, потребно је применити одводњавање отвореним каналима за одвођење сувишних вода са површине земљишта или подземно одводњавање.

4. МЕРА: Афирмација програма обновљивих извора енергије

Рационално коришћење природних ресурса кроз јачање енергетске конкурентности и примену нових технологија у производњи енергије, један је од значајних праваца на путу одрживог руралног развоја сваке локалне заједнице. Последњих година поклања се велика пажња обновљивим изворима енергије, као адекватној замени за фосилна горива (потрошњом фосилних горива емитују се велике количине гасова стаклене баште и негативно се утиче на глобалне климатске промене). Као најзначајнији облици обновљиве енергије у Републици Србији издвајају се: енергија пољопривредне и шумске биомасе, соларна енергија, енергија ветра, воде и енергија геотермалних извора. Месна заједница Заблаће има потенцијале у коришћењу енергије пољопривредне биомасе и Сунчеве енергије. Осим тога на територији Заблаћа пронађено је подземно језеро, које представља значајно, али још увек неискоришћено, природно богатство.

Предлог пројеката:

- Анализа потенцијала и могућности коришћења обновљивих извора енергије на територији Заблаћа, посебно кроз успостављање сарадње са научним институцијама у земљи и иностранству које се баве истраживањима везаним за обновљиве изворе енергије.
- Укључивање у регионалне и националне пројекте у вези коришћења обновљивих извора енергије.
- Едукација локалног становништва о значају коришћења потенцијала којима располажу у области обновљиве енергије. У том смислу, неопходно је организовање предавања која би водили еминентни стручњаци из ове области у Србији, са циљем да се укаже на: неодрживост коришћења искључиво конвенционалних облика енергије, предност коришћења ОИЕ у смислу заштите животне средине, могућност стварања малих погона за производњу обновљиве енергије на самом домаћинству и њеног коришћења за загревање кућа, пластеника, стаја.
- Израда неопходних студија и привлачење инвестиција за изградњу малих хидрелектрана на Западној Морави.
- Привлачење инвестиција за изградњу постројења на принципу концентрисања или сакупљања Сунчеве енергије.
- Изградња постројења за коришћење биомасе.
- Привлачење домаћих и страних пројеката и средстава у циљу изградње инфраструктуре у области обновљиве енергије која би омогућила ефикаснију производњу, транспорт и потрошњу обновљиве енергије.

- Истражити потенцијална налазишта нафте и земног гаса на територији Заблаћа. Овај пројекат би реализовала компанија Гаспромнефт. Утврђивање постојања ових налазишта налагало би израду студија о утицају експлоатације на животну средину.

5. МЕРА: Повећање површина под зеленилом

Зелене површине представљају инфраструктурну компоненту урбаних простора и основни су живи елемент у склопу структурне целине насеља. Њихова намена је вишеструка: естетско-декоративна функција, апсорпција буке, прашине и издувних гасова, ублажавање екстремних температура, спречавање ерозије земљишта, повећање нивоа кисеоника у ваздуху, и сл.

Ради побољшања квалитета животне средине и усклађивања са предвиђеним нормативима (за озелењавање подручја насељених места), неопходно је покренути пројекте који би имали за циљ повећавање јавних површина под зеленилом на територији Месне заједнице Заблаће.

Предлог пројеката:

- Израда катастра јавних зелених површина на територији Месне заједнице, како би се утврдио њихов утицај на животну средину.
- Успоставити организовано управљање и одржавање зелених површина.
- Повећање зелених површина и диверзитета биљних врста.
- Набавка недостајуће опреме за одржавање зеленила.
- Успостављање заштитних појасева у зони већих саобраћајница.
- Сања, одржавање и заштита ветрозаштитних појасева.

6. МЕРА: Едукација локалних актера и становништва у области заштите животне средине

Да би се природним ресурсима управљало на одржив начин и задовољили захтеви садашњих генерација без угрожавања потреба будућих нараштаја, неопходно је повећати ниво еколошке културе целокупног локалног становништва. На тај начин грађани ће дати свој лични допринос у реализацији свих пројеката и мера у области екологије, а резултат ће бити стварање заједнице високе еколошке свести, која ће чувати и унапредити животну средину и тако обезбедити основне претпоставке одрживог развоја. Формални и неформални видови образовања представљају начин за остваривање позитивних резултата и могу обухватити различите групе становништва.

Предлог пројеката:

- **Подизање нивоа еколошке свести локалног становништва, кроз боље информисање и комуникацију и развијање механизма њиховог учешћа у одлучивању по питањима животне средине у складу са Архуском конвенцијом³⁵.**

³⁵ Архуска конвенција је међународни споразум из 1998. године о доступности информација, учешћу јавности у одлучивању и доступности правосуђа у питањима која се тичу животне средине. То је најамбициознији подухват у смислу демократизације на пољу животне средине покренут под покровитељством УН.

- Едукација пољопривредника у правцу: промовисања примене метода одрживе пољопривреде у биљној производњи (успостављање правилног плодореда, здруживање усева, гајење покровних усева, међуусева, предходних и накнадних усева), промовисање еколошких препарата у сузбијању штеточина; промовисање биолошких ђубрива, успостављање контроле примене хемијских препарата у пољопривреди, едукација о правилној употреби хемијских средстава и поступању са стајњаком; спречавање паљења жетвених остатака и сл.
- Обука запослених у локалној самоуправи у погледу управљања пројектима у области заштите животне средине.
- Коришћење локалних медија ради промовисања програма заштите животне средине.
- Увођење екологије и заштите животне средине у образовни систем на локалном нивоу у складу са Националном стратегијом образовања у области заштите животне средине: формирање еколошких секција, еко радионица, додатна едукација наставног кадра и сл.
- Израда брошура, флајера, постера и магазина са тематиком заштите природних ресурса и очувања животне средине.
- Повећано учешће маргинализованих група у активностима везаним за заштиту животне средине са акцентом на инклузији особа са инвалидитетом (једнака шанса за све).
- Оспособљавање незапослених за радна места за која су потребна посебна знања и вештине из области екологије и заштите животне средине.

7. МЕРА: Мониторинг стања животне средине (континуирано мерење параметара животне средине)

Један од предуслова за одрживо коришћење ресурса и одрживи развој локалне заједнице је мониторинг стања животне средине. Мониторинг се дефинише као стална систематска активност у којој се испитују (мере), сакупљају и пружају информације о стању и квалитету основних параметара животне средине. Основни циљ мониторинга је заштита животне средине, односно ефикасно смањење загађења и предвиђање (прогноза) стања животне средине.

Мониторинг се може постићи кроз успостављање одговарајућих служби, чији би стручни кадар могао да обавља надзор/контролу квалитета главних параметара животне средине. Формирањем службе за мониторинг стања животне средине на нивоу Месне зајднице стекао би се увид у квалитет земљишта, воде и ваздуха, те би у складу са тим могле да се планирају све активности везане за њихово даље коришћење.

Предлог пројеката:

- Доношење одлуке о мониторингу стања животне средине (редовна оцена и контрола квалитета воде, ваздуха, земљишта, буке).
- Формирање службе за мониторинг.
- Креирање електронске базе података и извештаја о стању расположивих ресурса, уз обавезно редовно ажурирање података, који би били доступни свим заинтересованим грађанима.
- Успостављање контаката са институцијама (градским, регионалним или републичким) које се баве заштитом биодиверзитета и подршка успостављању система биомониторинга.

8. МЕРА: Умрежавање свих актера повезаних са питањима заштите и унапређења животне средине

Важни фактори који доприносе унапређењу квалитета животне средине, самим тим и квалитета живота у локалној заједници, су процеси умрежавања и сарадње свих актера и институција у овој области. На тај начин се успоставља размена информација неопходних за остваривање стратешких циљева руралног развоја, као и дисеминација и трансфер добре праксе и иновативних акција.

Предлог пројеката:

- Повезивање органа локалне самоуправе са невладиним сектором и иницијативама приватног сектора.
- Успостављање сарадње са суседним месним заједницама на регионалном нивоу, ради заједничког учествовања у пројектима финансираним из ЕУ фондова.
- Успостављање сарадње са научним институцијама у земљи и иностранству.
- Успостављање сарадње са надлежним институцијама на републичком нивоу.
- Учешће локалних актера у процесу доношења одлука и избору приоритета за спровођење на њиховом специфичном подручју (bottom-up). Овакав приступ охрабрује партиципативне методе доношења одлука на локалном нивоу у свим аспектима развојног планирања. Има за циљ да промовише активно учешће локалних актера, укључујући заједницу као целину.

7.3. ТРЕЋИ РАЗВОЈНИ ПРИОРИТЕТ: УНАПРЕЂЕЊЕ КВАЛИТЕТА ЖИВОТА РУРАЛОГ СТАНОВНИШТВА И ДИВЕРСИФИКАЦИЈА РУРАЛНЕ ЕКОНОМИЈЕ

У дефинисању овог специфичног циља акценат је стављен на: унапређење физичке, комуналне и друштвене инфраструктуре на селу; већу кохезију маргиналних и осетљивих група и јачу друштвену одговорност главних актера привредног развоја Месне заједнице; могућности диверсификације економских активности на селу у правцу непољопривредних делатности.

СПЕЦИФИЧНИ ЦИЉ
Побољшање услова и квалитета живота руралног становништва кроз унапређење физичке и друштвене инфраструктуре и већу диверсификацију економских активности у селу Заблаће

Циљ дефинисања мера и пројеката у оквиру овог приоритета је да се кроз већа инфраструктурна и институционална улагања побољшају *услови живота на селу* и обезбеди останак становништва, посебно у оним руралним подручјима која су суочена са депопулацијом. Ревитализација села и напредак у економским и социјалним компонентама живота, захтева и *побољшање животног стандарда руралног становништва*, за шта је неопходно креирање нових прилика за запошљавање и нових радних места, нарочито за младе и жене и маргинализоване групе становништва (Роме, особе за инвалидитетом и сл.).

Диверсификација пољопривредних газдинстава ка непољопривредним активностима и јачање веза између пољопривреде и других сектора руралне економије - имају посебно важну улогу у оквиру овог приоритета. Диверсификација активности и прихода руралног становништва посебно је корисна уколико се реализује у сфери услужних и занатских делатности, туризма, прераде пољопривредних производа, кроз инвестиције у мале погоне, сектор МСПП и сл. Како Месна заједница не може у значајној мери да пружи подршку новим инвестицијама (кроз инфраструктурно опремање индустријских и пољопривредних зона, смањивања административних и комуналних накнада и такси и сл.), пројекти руралног развоја зависиће од развијеног предузетничког духа локалне заједнице и подршке са нивоа Града и републичког нивоа.

Из дефинисаног специфичног циља III развојног приоритета произилазе **мере и пројекти**, који су усаглашени са Визијом Месне заједнице и стратешким циљем, а чија је реализација **непосредно** у функцији остваривања специфичног циља III развојног приоритета, а **посредно** у функцији остваривања стратешког циља одрживог руралног развоја Заблаћа.

МЕРЕ СПЕЦИФИЧНОГ ЦИЉА 3. РАЗВОЈНОГ ПРИОРИТЕТА

1. МЕРА: Изградња и унапређење физичке и комуналне инфраструктуре по селима

Природне предиспозиције посматране са просторног и физичко–географског становишта и постојећа конфигурација терена, указују да насељено место Заблаће, као део града Чачка, има релативно повољан саобраћајно-комуникативни и стратешки положај и далеко већи потенцијал у односу на до сада коришћен. Даљи развој села Заблаће требало би да буде усмерен на реконструкцију и унапређење постојећих и изградњу нових инфраструктурних система и њихових пратећих елемената. Овим потезом би се они довели у стање пуне оперативне функције, остварила би се боља међусобна конекција са другим месним заједницама и омогућио квалитетнији живот локалног становништва. Унапређење физичке инфраструктуре подразумева како реконструкцију или/и изградњу путева, железнице, електроенергетског и водоводног система, тако и увођење савремене телекомуникационе инфраструктуре (система мобилне и фиксне телефоније, интернета, поштанског саобраћаја). Побољшање физичке инфраструктуре доприноси уједначеном регионалном развоју, кроз побољшање приступа тржиштима и интегрисање регионалне привреде са националном.

Предлог пројеката:

- Реконструкција и изградња мреже локалних путева и улица.
- Реконструкција и одржавање пруге и повећање броја пролазака воза у складу са потребама мештана.
- Унапређење електроенергетског система и његово проширење, које би пратило изградњу нових стамбених и привредних објеката.
- Реконструкција и проширење канализационе мреже на домаћинства која до сада нису била обухваћена канализационим системом.
- Успостављање гасоводног система у селу.
- Проширење водоводне мреже на сва домаћинства у селу.
- Обезбеђивање зона непосредне санитарне заштите око објеката водоводног система (каптажа и резервоари).
- Асанација водних објеката (каптажа резервоара) у смислу обезбеђења правилне хидро и термоизолације као и вентилације.
- Обезбеђивање преливних и муљних одвода са жабљим поклопцима на спољашним крајевима цеви.
- Редовно чишћење и дезинфекција водоводних система.
- Спровођење редовне контроле квалитета пијаће воде у водоводној мрежи и контрола квалитета бунарске воде (користе је домаћинства која нису прикључена на водоводну мрежу).

- Уређивање обале Западне Мораве и заштита од поплава.
- Приступ информационим и комуникационим технологијама кључан је опстанак младих у руралним срединама и покретање предузетничких иницијатива. У том смислу потребно је даље унапређење система фиксне и мобилне телефоније (дигитализација, боља структура телефонских прикључака, неометан сигнал за све мобилне оператере и сл.).
- Увођење Интернета у све школске и васпитне установе, како би млади имали бољи приступ информацијама.

2. МЕРА: Унапређење друштвене инфраструктуре у селу и осигурање здравствено-социјалне заштите

Ова мера подразумева инфраструктурна улагања у објекте здравствене заштите, затим, образовне, културне и спортске организације. Поред реконструкције постојећих објеката и изградње нових, потребно је проширити активности ових институција на што већи број руралног становништва, посебно деце, младих, старих, социјално угрожених категорија и сл.

Предлог пројеката:

- Завршетак радова на уређивању унутрашњости старе основне школе у Заблаћу.
- Набавка нових рачунара, столова, столица и потребних средстава за едукацију и извођење наставе.
- Реконструкција мензе у старој основној школи и набавка нове опреме за кухињу.
- Реконструкција заштитне ограде око старе школе уз стварање бољег визуелног изгледа зеленила у дворишту.
- Набавка спортске опреме за физкултурну салу.
- Проширење библиотеке и обнова фонда књига у новој и старој школи.
- Замена асфалта на отвореном школском спортском терену.
- Изградња вртића и дечијег забавишта у селу Заблаће.
- Обезбедити средства из буџета Града, републичког Министарства здравља или заинтересованих приватних инвеститора за изградњу нове или реконструкцију старе сеоске амбуланте уз набавку неопходних медицинских инструмената и средстава. Овај пројекат је од приоритетне важности ако се има у виду да се у постојећој оронулој амбуланти лече мештани из осам села (око 10.000 становника).
- Обезбедити средства из буџета Града, републичког Министарства здравља или заинтересованих приватних инвеститора за адаптацију старе или изградњу нове лабораторије.
- Набавка опреме за стоматолошку амбуланту и проширивање њених капацитета.

- Привлачење средстава приватних фондова у циљу боље промоције и подршке манифестацији *Дисово пролеће*.
- **Боља промоција манифестације *Избор најчитаоца библиотеке како би становници Заблаћа, превасходно они најмлађи, били подстакнути да више читају и културно се уздижу.***
- Привлачење средстава у циљу боље промоције и подршке културно уметничког друштва ФРА у којем вежба и наступа око 50 деце школског узраста из Заблаћа и околних села. Неопходна је набавка нових комплета традиционалне ношње, перика и обуће. Обезбедити финансијску подршку гостовањима и такмичењима Клуба у Србији и другим земљама, организовању концерата и такмичења у Заблаћу, као и основању нових културно уметничких друштава у сарадњи са околним селима.
- **Привлачење средстава заинтересованих спонзора у циљу подршке фудбалском клубу Омладинац, финансијски подржати њихова гостовања у земљи и иностранству, адекватно одржавање просторија клуба и набавка нове спортске опреме.**
- **Подршка меморијалном фудбалском турниру посвећеном фудбалеру и спортском раднику Срећку Јововићу у смислу организовања гостовања најпознатијих домаћих фудбалских клубова.**

3. МЕРА: Заштита и очување културно-историјског наслеђа

Заблаће се налази у крају са богатим културно историјским наслеђем са средњевековним манастирима и прелепим пејзажима. Очување и заштита културно-историјских добара требало би да буде један од стратешких приоритета за Месну заједницу како би очувала свој идентитет. Реализација ове мере подразумева првенствено развој партнерског односа јавног, приватног и цивилног сектора.

Предлог пројеката:

- **Привлачење нових инвестиција за очување, реконструкцију и унапређење културно-историјских добара.**
- Комплетна реконструкција Дома културе (првенствено реконструкција крова, столарије и подова, као и фасаде) и поновно пуштање у рад.
- Одржавање старе школске зграде као споменика културе, у складу са *Законом о културним добрима* (Службени гласник РС, бр. 71/94).
- Повећање фонда књига библиотеке, набавка нове рачунарске опреме и већег броја рачунара.
- Обезбедити адекватно одржавање цркве Св. Архангела Гаврила, затим њено визуелно атрактивније осветљење, као и одржавање зеленила у дворишту цркве.

- **Подршка организовању Црквене славе, летњег Аранђеловдана, која је истовремено и дан Месне заједнице као једног од малобројних вашара који су се одржали у чачанском крају, а који чувају идентитет и историју села Заблаће**

4. МЕРА: Промена руралне економије у правцу диверсификације економских активности на селу

Главни ослонац руралној економији није само интензивна примарна пољопривредна производња, већ широк спектар активности заснованих на неактивираним потенцијалима руралних подручја.

У великој мери остварење предложених пројеката у оквиру ове мере зависиће од: атрактивности (погодности) националног амбијента за привредни раст и развој МСП и предузетништва; као и од постојања предузетничког духа локалног сеоског становништва. Новим и/или већим улагањима у непољопривредне делатности или делатности које су повезане са пољопривредом, могу се обезбедити алтернативни извори прихода и обезбеди већа економска снага газдинства. Кроз предложене пројекте дати су и могући правци диверсификације руралне економије.

Предлог пројеката:

- Подршка развоју МСП и предузетништва у области прераде пољопривредних производа (посебно у области поврћа и воћа), затим у области прераде лековитог и ароматичног биља и сл.
- Подршка развоју МСП и предузетништва у следећим областима: пчеларство, цвећарство и украсно биље, производња лековитог и ароматичног биља, производња гљива и сл. Ова подршка требало би да подразумева, пре свега, едукацију становништва и формирање демо поља које би водили еминентни стручњаци из пољопривредних високошколских установа и института и који би на тај начин истовремено вршили практичну обуку заинтересованих произвођача. Поред тога, подршка треба да укључи и обезбеђивање правних савета за газдинства која су заинтересована да се укључе у нове активности, као и обезбеђивање повољних инфраструктурних и финансијских услова за отварање нових погона.
- Подршка пројектима у области угоститељске делатности и занатства. Посебну подршку треба пружити обнови старих заната, затим преради пољопривредних производа по традиционалним рецептурама на газдинствима и сл.

- Развој сеоског туризма кроз едукацију сеоског становништва, изградњу туристичке инфраструктуре и промоцију манифестација које се одржавају у селу. Изградња туристичких смештајних капацитета; Уређење шеталишта поред реке и изградња одговарајуће инфраструктуре у циљу стварања добре претпоставке за каснију изградњу одговарајућих спортских терена. Ту се првом реду мисли на терене за мали фудбал, кошарку, одбојку и тенис. Са постојањем оваквих терена стичу се основе и за развој угоститељства; Привлачењем средстава заинтересованих инвеститора (Република, Град Чачак, приватна средства) и опремањем одговарајућом инфраструктуром (хранилишта, чеке, ловачки дом) ловачког удружења *Раде Јоксић* поред кога би могао да се направи и одговарајући смештајни капацитет за прихват ловаца који би желели да лове у овом крају и дуже бораве; Подршка Удружењу повртара Заблаће у организовању и бољој промоцији манифестација *Плодови Западног Поморавља* и *Дани поља кромпира* како би се привукао што већи број излагача и купаца не само из чачанског већ и из других крајева Србије. Још богатији културно-уметнички програм привукао би већи број учесника и посетилаца из земље и иностранства. Ово је идеална прилика да се склопе нове пословне везе, обезбеди што бољи пласман пољопривредних производа и промовишу ресурси које Заблаће може да понуди у циљу развоја сеоског туризма.
- Већа маркетиншка подршка развоју туризма у Заблаћу и стварање препознатљивог или јединственог туристичког производа/садржаја. Ово подразумева: израду промотивне стратегије туристичке понуде; интензивнији маркетинг објеката са културном и историјском вредношћу овог краја; унапређење сарадње МЗ Заблаће са околиним МЗ, Чачком и другим градовима са циљем удруживања и проширења туристичке понуде, као и изградњом смештајних капацитета и сл.
- Проширење и богаћење туристичке понуде, које би укључило: посету сеоским домаћинствима уз закуску традиционалних производа; обилазак бројних манастира (манастир Благовештање, манастир Свети Никола, манастир Ваведење, манастир Јовање, манастир Нокоље, манастир Преображење, манастир Сретење, манастир Успење, манастир Вујан, манастир Вазнесење, манастир Улиње), цркви и споменика који се налазе у овом крају; излетишта Градина на Јелици, Каменица, Грујине Ливаде; понуду бањских капацитета (Овчар Бања, Слатинска Бања, Бања Горња Трепча, природно лечишиште Горња Трепча). За реализацију овог пројекта била би потребна боља сарадња локалног становништва са туристичким агенцијама и локалном самоуправом.
- Подршка повезивању јавног и приватног сектора у области туризма.

5. МЕРА: Задржавање и враћање младих на село

Ниска привредна активност, неразвијеност приватног сектора и предузетништва, неисплативост бављења примарном пољопривредном производњом, одсуство могућности на нова запошљавања - дестимулишу младе за останак на селу.

Израда Националне стратегије за младе у Србији је први корак ка системском решавању положаја младих и један од приоритета Владе Републике Србије и Министарства омладине и спорта. У оквиру ње је присутан принцип децентрализације, што олакшава реализацију циљева и одговарање на специфичне потребе младих у свакој локалној заједници.

Предлог пројеката:

- Повећати учешће младих у доношењу одлука на локалном нивоу и у друштвеном животу заједнице.
- Оснаживање омладинских група, културно-уметничких и спортских удружења младих.
- Афирмисање и подршка културним садржајима који су прилагођени младима.
- Креирање услова за запошљавање и самозапошљавање младих.
- Повећати све видове информисаности младих кроз доступност интернета, организовање секција, трибина, културних дешавања.

6. МЕРА: Промовисање ЛИДЕР приступа руралном развоју

Имајућу у виду недовољно развијену свест руралне популације о потребама активног учешћа у различитим облицима цивилних иницијатива и активности, као и немогућност артикулације локалних потреба, потребно је посебну пажњу посветити и афирмацији Лидер приступа руралном развоју.

LEADER приступ представља специфичну методологију реализације подршке руралном развоју, односно методологију кандидовања пројеката руралног развоја за финансирање при фондовима ЕУ. Леадер приступ се базира на утврђивању интегралних програма одрживог руралног развоја локалних заједница од стране локалних актера, по принципу одоздо-нагоре (форсирање тзв. самосталног утврђивања и имплементације стратегија локалног развоја). Идеја која је у основи LEADER-а јесте да би планови развоја Месне заједнице и локалне развојне стратегије требало да буду резултат договора и заједничке акције представника Савета Месне заједнице и свих заинтересованих локалних актера (локалних акционих група/ЛАГ).

Локалне акционе групе су групе репрезентативних партнера из различитих локалних социоекономских сектора на одређеној територији, оне најбоље познају потребе и развојне приоритете своје заједнице, а њих би посебно требало да чине представници цивилног друштва (пољопривредници, њихова удружења, млади и жене на селу итд.), маргиналне и осетљиве групе становништва и сл.

Предлог пројеката:

- Већа активност са нивоа Републике, нивоа Града и нивоа Месне заједнице (пре свега, кроз процесе едукације, студијска путовања и сл.), како би се институције цивилног друштва и локалне акционе групе развиле и преузеле активност/иницијативу у доношењу и имплементацији стратегија локалног развоја.
- Организовање стручних обука и едукације запослених у локалној управи и локалних акционих група за кандидовање пројеката руралног развоја при фондовима ЕУ (едукација о начину приступања IPARD фондовима).
- Јачање јавно приватног партнерства.

Кроз приказане специфичне циљеве и мере, као и предложене пројекте дате су смернице будућег локалног руралног развоја, чијом би се реализацијом показало да је МЗ Заблаће социјално одговорна заједница, која користи своје потенцијале и ресурсе, како би обезбедила боље услове за живот свим својим становницима, према принципима једнакости и правичности.

Сви предложени пројекти руралог развоја усмерени су на:

- унапређење конкурентности делатности карактеристичних за руралну економију;
- обезбеђење алтернативних извора прихода руралног становништва;
- промоцију локалних вредности и производа;
- промоцију културног и историјског наслеђа;
- заштиту животне средине.

VIII ИЗВОРИ ФИНАНСИРАЊА, ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА И НАДЗОР

8.1. МОГУЋИ ИЗВОРИ ФИНАНСИРАЊА

За остварење планираног развоја, сваки привредни субјект (предузеће, пољопривредно газдинство, задруга) током своје финансијске активности мора себи обезбедити неопходне финансијске изворе. Такође, привредни субјекти, без обзира на профил, планирају у свом развоју реализацију појединих инвестиционих пројеката. Али, шта ће бити остварено од онога што је планирано, зависиће, пре свега, од расположивих финансијских средстава. Процес у коме се одређују неопходна финансијска средства за реализацију планираног инвестирања, као и начин њиховог прибављања, зове се *финансирање инвестиција*.

У свим инвестиционим пројектима, у којима је дефинисан и успостављен метод за остварење планираног развоја, уз финансијска средства неопходна за извршење инвестиционих активности, такође су одређени и извори из којих ће горе наведени ресурси проистећи. Дакле, реализација и стављање у функцију инвестиционог објекта зависи од постојања извора финансирања.

Начин на који су одређени структура, обим и динамика неопходних исплата, које се јављају у процесу инвестирања, као и њихова координација са расположивим изворима финансирања, представља веома комплексно питање. Што би значило да све неопходне исплате морају бити покривене одређеним финансијским средствима како би се дефинисани циљ инвестирања испунио сходно плану. Недостатак финансијских средстава за потребне исплате може изазвати велике потешкоће у инвестирању, што би могло да узрокује спорију реализацију, изостанак неких економских ефеката, па чак и немогућност реализације инвестиционог пројекта. Сходно томе, сматра се да је код одређивања инвестиционих пројеката неопходно дефинисати све исплате које могу бити потраживане ради реализације инвестиционог објекта, као и њихова координација са расположивим изворима финансирања.

Привредни субјекти практикују да финансијски план, који улази у надлежност одељења финансија, буде реализован дугорочно и да има у виду све циљеве утврђене у дугорочној развојној стратегији, у коју наравно улазе и актуелни (важећи, постојећи) циљеви. Генерално, код доношења одлуке о финансирању, одлучујуће је извесност обезбеђења неопходних средстава за реализацију инвестиционих циљева, као и респектовање финансијске равнотеже привредног субјекта између средстава за краткорочно финансирање, и оних за средњорочно и дугорочно финансирање.

У пракси је познато да се финансирање инвестиција у средњорочном и дугорочном периоду може јавити у различитим формама и под различитим именима, као што су:

- инвестициони план;
- инвестициони буџет;
- капитални буџет;
- стабло финансијских предвиђања итд.

У Америци (САД) се рецимо користи термин *инвестициони буџет*, док у Европи (посебно у Француској) се најчешће употребљава термин *инвестициони план*, који се састоји од календарског размештаја средстава у интервалу одвијања инвестиционог процеса. Инвестициони план има двојако значење: неопходна средства и, наравно извори финансирања. Будући да се у економско-финансијској анализи користе финансијски токови приказани у различитим таблоима који садрже информације о коришћењу средстава, салду, обрту капитала итд., неки од француских аутора овај термин зову још и *стабло вишегодишњег финансирања*.³⁶

У процесу који је праћен изразом и доношењем финансијске одлуке на нивоу економских јединица, укључујући и пољопривреду, треба имати у виду следеће елементе:

- *трошкове реалних инвестиција*, који настају услед набавке основних средстава предузећа, планиране у периоду 3-5 година;
- *раст обртних средстава* (варијација потребног обртног капитала), који може да настане у ситуацији проширења капацитета за производњу/експлоатацију.

Програмирање раста обртног капитала, неопходног за додатно финансирање, ради се помоћу менаџмент методе *кредит-клијенти*.

- *остале трошкове* (као што су: трошкови за инсталирање/монтирање, за стручне обуке особља које ће бити ангажовано у новоизграђеној јединици, одобравање зајмова, враћање кредита, итд.).

Битна карактеристика тржишне економије је самосталност управљања финансијским средствима одређеним за реализацију инвестиционих пројеката. Сваки привредни субјект формира сопствени инвестициони фонд, прибавља банкарске кредите (краткорочне и дугорочне) и друге облике зајмова, итд, тражећи оптимално решење како би новчани капитал био искоришћен са максималном економском ефективношћу.³⁷

36 Субић, Ј. (2010): Специфичности процеса инвестирања у пољопривреди. Институт за економику пољопривреде Београд.

37 Ибидем.

У условима развијене тржишне привреде, потенцијални инвеститори имају отворену могућност да бирају између више различитих начина финансирања. Генерално посматрано, избор се своди на два облика финансирања - између финансирања сопственим или туђим (позајмљеним) средствима, односно између делом сопственим, а делом туђим средствима, што је у пракси и најчешћи случај. Будући да се у економици предузећа под финансирањем у најширем смислу речи подразумева свака диспозиција капитала, то се класификације начина финансирања инвестиција могу извршити према више различитих критеријума.

8.1.1. Финансирање инвестиција према пореклу капитала

Према овом критеријуму, разликујемо два облика финансирања инвестиција, и то:

а) **Интерно (унутрашње) финансирање**, јавља се онда када се потребна финансијска средства прибављају, односно образују унутар предузећа, углавном *задржавањем у предузећу (дела) остварене добити и коришћењем акумулираних износа амортизације основних средстава*.

Овај се облик финансирања може обезбедити и на друге начине, као што су:

- продаја дела предузећа;
- продаја основних средстава;
- продаја хартија од вредности из портфеља предузећа;
- продаја потраживања, и сл.

Појмови **интерно финансирање** и **самофинансирање**, у принципу означавају исти облик финансирања, тј. да се капитал ствара у предузећу и у њему остаје за финансирање нових инвестиција. Ипак, под самофинансирањем се подразумева такав облик финансирања инвестиција, где се финансијска средства обезбеђују унутар самог предузећа (интерно генерисана средства, тј. средства из сопствених извора, пре свега из акумулације и амортизације).

Имајући у виду могуће изворе финансирања, разликује се:³⁸

- **Отворено самофинансирање**, остварује се износима добити у процесу пословања предузећа, који су преостали након расподеле дивиденди деоничарима и сл. Износ добити који је задржан у предузећу на тај начин повећава сопствене изворе средстава расположиве за улагања у нове инвестиције.
- **Прикривено самофинансирање**, остварује се на бази коришћења латентних резерви у предузећу.

38 Андрић Ј., Васиљевић З., Средојевић З. (2005): Инвестиције - Основе планирања и анализе. Универзитет у Београду, Пољопривредни факултет, Земун - Београд.

б) Екстерно (спољно) финансирање, јавља се онда када се извори финансирања инвестиција, у правном смислу, налазе изван предузећа, односно када предузеће потребна додатна финансијска средства прибавља екстерно (споља).

Карактеристично за овакав начин финансирања инвестиција јесте да власник, односно власници капитала или нови деоничари стављају предузећу свој капитал на располагање, односно својим учешћем финансирају пословну активност предузећа.

Прибављање потребних финансијских средстава са стране, такође има карактер спољног финансирања. Облици оваквог начина финансирања су следећи:

- банкарски кредити (краткорочни и дугорочни);
- емисија хартија од вредности (краткорочних и дугорочних);
- трајни улози трећих лица;
- лизинг аранжмани и сл.

8.1.2. Финансирање инвестиција према правној припадности капитала

Овај критеријум такође разликује два облика финансирања инвестиција, односно:

- **Финансирање сопственим (личним) средствима**, јавља се у случају када власник, односно власници предузећа или нови деоничари својим учешћем финансирају пословање и развој предузећа;
- **Финансирање позајмљеним (туђим) средствима**, јавља се приликом коришћења кредита (различите рочности), или када се користе средства без обавезе враћања (донације). У случају донација, ради се о туђим, али не и о позајмљеним средствима.

8.1.3. Финансирање инвестиција у пољопривредној пракси

Реализација инвестиционих приоритета зависи, у првом реду, од висине предрачунске вредности улагања, као и могућности обезбеђења потребног износа финансијских средстава из извора који стоје на располагању инвеститорима.

За који начин финансирања инвестиција, односно улагања у основна и трајна обртна средства, ће привредни субјект да се одлучи, зависи од његових расположивих могућности, условљених финансијским положајем и финансијским угледом који поседује у окружењу.

Финансијски положај се изражава кроз:

- одржавање задовољавајуће структуре финансијских средстава и њихових извора;
- оптималну структуру капитала са становишта власничког и дужничког капитала;
- способност финансирања просте и дела проширене репродукције из сопствених извора средстава.

У економској пракси, привредни субјекти (предузећа, пољопривредна газдинства, задруге) могу вршити финансирање инвестиција на један од следећих начина (облика), односно њиховом комбинацијом:³⁹

- **самофинансирањем**⁴⁰ (финансијска средства се обезбеђују унутар самог предузећа - интерно генерисана средства, тј. средства из сопствених извора, пре свега из акумулације и амортизације);
- **кредитирањем**⁴¹ (инвеститор под одређеним условима позајмљује финансијска средства од других субјеката који њима располажу, уз плаћање цене за позајмљени капитал, камате);
- **заједничким улагањем**⁴² - *са домаћим или страним партнерима* (инвестиционо улагање се финансира од стране, по правилу, два домаћа или инострана

39 Андрић Ј., Васиљевић З., Средојевић З. (2005.): Инвестиције - Основе планирања и анализе. Универзитет у Београду, Пољопривредни факултет, Земун - Београд.

40 Самофинансирање је један од основних и најчешће коришћених начина финансирања инвестиционих пројеката, јер представља основу финансијске самосталности предузећа. Пошто у пракси ретко које предузеће може да финансира инвестициони пројекат искључиво сопственим финансијским средствима, обично се прибегава делимичном самофинансирању (финансирању одређеног процента предрачунске вредности инвестиције из сопствених средстава предузећа).

41 Овакав облик финансирања се врши путем кредита, које одобравају домаће или иностране финансијске установе (најчешће банке). Уколико финансијска установа одлучи да одобри кредит предузећу, склапа се и потписује уговор о кредиту, који прецизира све неопходне елементе кредитног аранжмана између повериоца (банке) и дужника (инвеститора), а то су: каматна стопа, као цена по којој се капитал позајмљује, почетак отплате кредита, период и начин отплате кредита, банкарске провизије, период мировања отплате (граце период), итд.

42 Заједничка улагања са домаћим партнером – пословни подухват у коме свако предузеће које улаже сопствена средства у заједнички инвестициони подухват има право да са другим предузећима учесницима у том подухвату учествује у заједнички оствареној добити, али уз заједничко сношење ризика сразмерно уложеним средствима. Заједничка улагања са страним партнером (joint ventures) - пословни подухват трајнијег карактера у коме учествују партнери из различитих земаља на основу заједничког улагања средстава, заједничког предузетништва, сношења ризика и поделе добити.

партнера ради остварења заједничких економских интереса, пословних циљева и мотива, а по принципу поделе ризика и добити сразмерно уложеним средствима);

- **емитовањем и продајом хартија од вредности**⁴³- *краткорочних или дугорочних* (потребна средства за финансирање инвестиција се прибављају емитовањем и продајом *акција и обвезница*);
- **лизингом**⁴⁴ (начин финансирања инвестиција код кога се одређено основно средство даје на коришћење кроз специфичан облик закупа, уз плаћање накнаде - закупнине);
- **концесионим финансирањем**⁴⁵ (право коришћења природног богатства или добра у општој употреби којим га држава, тј. њен орган (концедент) уступа на коришћење (експлоатацију) домаћем или страном лицу (концесионару) под посебно прописаним условима за одређени временски период);
- **финансирањем без обавезе враћања**⁴⁶ - *донацијама* (финансирање инвестиција се врши из средстава која су поклоњена - не морају да се врате, нити пак мора да се плати цена за њихово коришћење - *камата*);
- **осталим облицима финансирања**, као што су:
 - **франшизинг**⁴⁷ - у менаџерско-финансијском смислу франшиза представља дату или продату привилегију (право) које даје произвођач или велепродавац (снабдевач) продавцу на мало, да користи његове производе и заштићено трговинско име, под прецизним условима и узансама, које су међусобно договорене уговором о франшизи;

43 Субјекти који располажу слободним капиталом и уложе га у куповину акција једног предузећа, на тај начин стичу право власништва над делом предузећа сразмерно уложеном капиталу. Поред права власништва, власници акција стичу и право учешћа у управљању предузећем, затим право учешћа у расподели остварене добити, сразмерно уложеном капиталу, и најзад и право на сразмерни део ликвидационе масе у предузећу у случају ликвидације предузећа. Поред акција, предузеће може финансијска средства обезбедити и емитовањем и продајом обвезница. За разлику од акција, поседовање обвезница не омогућава стицање права власништва над делом предузећа, нити право управљања предузећем, као ни право учешћа у оствареној добити (постоје и обвезнице са правом управљања).

44 Leasing (енгл.) – изнајмити, узети у закуп.

45 Посебан вид концесија су тзв. БОТ аранжмани (скраћеница од енгл. речи Build, Operate, Transfer - Изградити, Користити, Предај), који се користе за финансирање реализације већих инфраструктурних пројеката.

46 Такав случај се јавља када држава или други донатор (домаћи или страни) жели да потпомогне развој одређених неразвијених држава, региона, привредних субјеката или групе коисника, па им додељује средства за строго одређене намене улагања.

47 Franchise (енгл.) - право, овлашћење, слобода, привилегија.

- **факторинг**⁴⁸ - представља облик прибављања новчаних средстава путем продаје краткорочних потраживања - предузеће (фактор) се обавезује да преузме потраживања друге стране (предузећа – клијента), да их наплати у своје име и за свој рачун, а клијенту одмах или по протоку одређеног унапред утврђеног рока исплати противвредност потраживања и под извесним условима гарантује наплату, док се клијент обавезује да за то плати накнаду);
- **форфетинг**⁴⁹ - представља посао који се састоји од купопродаје спољнотрговинских потраживања, при чему извозник продаје банци или неком другом специјализованом финансијском субјекту своје спољнотрговинско потраживање, које није оптерећено могућношћу регресираних захтева трећих лица према купцу потраживања и које је обезбеђено неким од уговорних средстава обезбеђења.

На један од наведених начина прибављања новчаних средстава, привредни субјект (инвеститор) обезбеђује трајне и повремене изворе финансирања, који му пружају могућност да реализује планиране инвестиционе пројекте, а тиме оствари и сопствене циљеве развоја (краткорочне и дугорочне).

8.2. ПЛАНИРАЊЕ ФИНАНСИРАЊА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈЕ СТРАТЕГИЈЕ

Планирање финансирања имплементације Стратегије је део процеса који води провери економске и финансијске одрживости целокупне Стратегије, која би требало да има у виду не само активности и пројекте, него такође и субјекте, улоге и компетенције корисне за њихово испуњење.

Примарни задатак би требао да буде стварање базе података пројеката и активности, у циљу разматрања њиховог синергијског деловања, али и избегавања преклапања активности. За сваки пројекат би требало прикупити информације као што су назив активности, предвиђање неопходне инвестиције, временски оквир и могућности Града и других да обезбеде потребна средства, и то из пореских прихода, закупунина, трансфера, донација, приватних извора и дијаспоре.

8.2.1. Информације о изворима финансирања

Познати извори финансирања

Предлагач треба да у свом тражењу започне претрагу оних донаторских организација које познаје од раније. Од тих организација треба да се затраже упутства, годишњи извештаји и публикације, као и обрасци за пријаве, ако их има.

48 Factor (енгл.) - агент, заступник, пословођа, комисионар.

49 Forfeit (енгл.) - залог, јемство.

Када се ради о донацијама локалним самоуправама, предлагачи треба да знају да већина организација које подржавају и помажу ове делатности желе да допринесу промени система вредности и ставова и да омогуће стицање нових знања. Кључна реч је *реформа*.

Интернет и електронска пошта

Донаторске организације све више објављују информације о својим делатностима и могућностима за добијање донација на *World Wide Web* мрежи, тако да интернет представља средство од огромног значаја за прикупљање информација. Када пронађете тражени веб-сајт можете послати писмо о интересовању електронском поштом, како бисте добили детаљније информације и упуства.

Водич извора финансирања и дневне новине

Тим потпредседника Владе за имплементацију Стратегије за смањење сиромаштва заједно са Министарством финансија и домаћим и међународним партнерима који учествују у спровођењу Стратегије, припремио је децембра 2009. године седмо издање ***Водича кроз потенцијалне домаће и иностране изворе финансирања***, за пројекте НВО, локалних самоуправа, МСП и предузетника у Србији. Овај водич доприноси бољој информисаности свих партнера и пружа увид у средства за реализацију најразличитијих програмских и пројектних активности. Водич се сваке године дистрибуира великом броју корисника, а електронско издање истог доступно је преко интернета (www.prsp.gov.rs), (<http://www.gradjanske.org/admin/article/download/files/7.%20Vodic%20kroz%20finansijska%20sredstva.pdf?id=404>).

Такође, у дневним новинама (Дневник, Блиц, Политика, и сл.) могу се наћи јавни позиви и конкурси од стране домаћих и међународних донатора за различите циљне групе корисника.

8.2.2. Домаћи извори финансирања

Средства буџета јединице локалне самоуправе

Средства буџета јединице локалне самоуправе обезбеђују се из изворних и уступљених јавних прихода, у складу са *Законом о локалној самоуправи*.

Добротворне манифестације

Сакупљање добровољних прилога обично се организује у оквиру добротворних манифестација у локалној заједници или граду (са приходом од улазница намењеним некој организацији), али и многих других конкретних активности. На пример, ако се неки пројекат односи на побољшање школа у некој средини, и сама локална заједница је често спремна да пружи свој допринос односно да учествује

Стратешко планирање одрживог пољопривредног и руралног развоја локалних заједница

у добротворним манифестацијама. Новац који је прикупљен овим путем може да послужу да се допуне или замене средства добијена од донаторске организације.

Приватно-јавно партнерство

Ово партнерство представља облик дугорочне сарадње приватног и јавног сектора која је регулисана уговором и има за циљ извршење јавних послова. Неопходним средствима се управља заједнички, тако да се и ризици који се односе на пројекат деле равноправно, односно пропорционално улагањима.

Европска комисија охрабрује учешће приватног сектора у вођењу великих инфраструктурних пројеката у форми јавно-приватних партнерстава (PPP – public private partnerships) и овај модел су веома успешно користиле многе земље централне и источне Европе (Central and Eastern European – CEE).

8.2.2.1. Министарства Републике Србије

Поједина Министарства током године расписују конкурсе и јавне позиве чиме се додељују бесповратна средства, кредити под повољним условима, суфинансирају се пројекти и пружа се нематеријална помоћ крајњим корисницима у складу са њиховим ресором рада.

У наставку су наведена поменута Министарства (<http://www.srbija.gov.rs>).

- ***Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде*** (www.mpt.gov.rs)

Расписује конкурсе за финансирање и суфинансирање програма и пројеката:

- из области пољопривреда;
- из области трговина;
- из области шумарство;
- из области водопривреда;
- из области ветерина.

- ***Министарство економије и регионалног развоја*** (www.mert.gov.rs)

Расписује конкурсе за финансирање и суфинансирање програма и пројеката:

- из области регионални развој;
- из области запошљавање;
- из области привреда.

- ***Министарство за инфраструктуру и енергетику*** (<http://www.mie.gov.rs>)

Расписује конкурсе за финансирање и суфинансирање програма и пројеката:

- из области инфраструктура;
- из области енергетика.

➤ **Министарство за људска и мањинска права, државну управу и локалну самоуправу** (www.drzavnauprava.gov.rs)

Расписује конкурсе за финансирање и суфинансирање програма и пројеката:

- из области људска и мањинска права;
- из области државна управа;
- из области локална самоуправа.

➤ **Министарство просвете и науке** (<http://www.mpn.gov.rs>)

Расписује конкурсе за финансирање и суфинансирање програма и пројеката:

- из области образовање и васпитање;
- из области наука и истраживање.

➤ **Министарство омладине и спорта** (www.mos.gov.rs)

Расписује конкурсе за финансирање и суфинансирање програма и пројеката:

- из области омладина;
- из области спорт.

➤ **Министарство рада и социјалне политике** (www.minrzs.gov.rs)

Расписује конкурсе за финансирање и суфинансирање програма и пројеката:

- из области рада;
- из области социјална политика.

➤ **Министарство животне средине, рударства и просторног планирања** (<http://www.ekoplan.gov.rs>)

Расписује конкурсе за финансирање и суфинансирање програма и пројеката:

- из области грађевинарства;
- из области урбанизам и просторно планирање;
- из области заштита природних ресурса;
- из области рударство и геологија.

➤ **Министарство културе, информисања и информационог друштва** (www.kultura.gov.rs)

Расписује конкурсе за финансирање и суфинансирање програма и пројеката:

- из области културе;
- из области информисања;
- из области информационог друштва.

➤ **Министарство вере и дијаспоре** (www.mzd.gov.rs)

Расписује конкурсе за финансирање и суфинансирање програма и пројеката:

- из области вере;
- из области дијаспора.

8.2.2.2. Фондови Републике Србије

Фондови Републике Србије током године расписују конкурсе и јавне позиве чиме се додељују кредити под повољним условима, суфинансирају се пројекти и пружа се нематеријална помоћ крајњим корисницима у складу са њиховим ресором рада.

У наставку су наведени Фондови Републике Србије.

➤ **Фонд за развој Републике Србије** (<http://www.fondzarazvoj.gov.rs>)

Циљеви *Фонда за развој Републике Србије*:

- подстицање привредног развоја;
- подстицање равномерног регионалног развоја;
- унапређење конкурентности домаће привреде;
- подстицање развоја производног занатства и услужних делатности;
- подстицање запошљавања;
- подстицање развоја тржишта капитала.

➤ **Фонд за отворено друштво** (www.fosserbia.org & <http://www.donacije.rs/donator/14>)

Делатност Фонда за отворено друштво усмерена је на:

- развој демократског друштва заснованог на принципима владавине права, доброг управљања и одговорности;
- развој цивилног друштва и стварање услова за активно и ефективно учешће грађана у јавним пословима;
- остваривање и заштиту људских права и слобода и елиминацију свих облика дискриминације; унапређење положаја етничких и других

мањинских и маргинализованих група, нарочито Рома, лица са посебним потребама и младих као изразито рањивим друштвеним групама;

- унапређивање образовања као инструмента друштвеног и економског развоја, промотера инклузивног друштва и друштвене кохезије;
- развој информационог и друштва знања и стварање услова за одрживи развој ради унапређивања развојних перспектива друштва;
- афирмацију професионализма и одговорности у јавном деловању.

Програми Фонда за отворено друштво сарађују међусобно, као и са домаћим и међународним експертским, активистичким и донаторским организацијама, а посебно са регионалним програмима међународне мреже Open Society Institute.

Фонд за отворено друштво остварује своју делатност као:

- давалац грантова за пројекте невладиних организација, стручних и других удружења грађана, јавних институција (образовних, културних, медијских и др.), органа локалне (само) управе и државних органа који се баве питањима из оквира делатности Фонда;
- градитељ и координатор коалиција за заговарање нових развојних политика и пракси;
- иницијатор нових приступа, концепата, модела демократског и одрживог развоја;
- посматрач (монитор) актуелних политика и пракси у областима значаја за консолидацију демократије и отварање друштва.

Предлози пројеката за подршку Фонда за отворено друштво се примају током целе године.

Право пријаве пројекта имају правна лица и појединци са територије Србије.

- **Фонд за заштиту животне средине Републике Србије** (<http://www.sepf.gov.rs>)

У складу са националним програмом заштите животне средине и другим стратешким плановима и програмима, као и закљученим међународним уговорима, Фонд за заштиту животне средине Републике Србије *обавља послове који се односе на управљање пројектима и финансијско посредовање*, и то:

- у области очувања, одрживог коришћења, заштите и унапређења животне средине;
- у области енергетске ефикасности и коришћења обновљивих извора енергије.

Приоритетни циљеви Фонда за заштиту животне средине Републике Србије се односе на:

- управљање отпадом по савременим принципима;
- подстицање чистије производње;
- заштита и побољшање квалитета ваздуха, воде, земљишта, шума, и ублажавање климатских промена;
- заштита и одрживо коришћење природних добара;
- повећање енергетске ефикасности и коришћење обновљивих видова енергије.

➤ ***Балкански фонд за локалне иницијативе - BCIF*** (www.bcif.org)

Балкански фонд за локалне иницијативе је *домаћа фондација чији је циљ подстицање активног укључивања грађана и грађанки у друштвене промене у Србији.*

С обзиром да су и мале промене на боље важне, *Фонд сматра да свако од нас може и треба да допринесе развоју Србије кроз активно учешће у друштвеним процесима у месту у ком живи.* Имајући у виду веру у људе, у њихову жељу и способност да ураде пуно за себе и друге, *Фонд подстиче грађане и грађанке да се активно укључе у побољшање живота у својим заједницама.* Другим речима, *Фонд пружа прилику и помоћ где год постоји жеља и потенцијал!*

8.2.2.3. Остали донатори

➤ ***SIERA - Агенција за страна улагања и промоцију извоза*** (www.siera.gov.rs).

Агенција за страна улагања и промоцију извоза (SIERA), помаже српским предузећима да извезу своје производе и услуге и постану конкурентнија на страним тржиштима. Са друге стране, SIERA промовише могућност за улагања и пружа помоћ страним инвеститорима да започну пословање у Србији. Агенција успешно функционише као посебна организација Владе Републике Србије и све услуге које пружа су бесплатне.

SIERA, активно пружа финансијску помоћ домаћим предузећима за реализовање маркетиншких активности усмерених ка страним тржиштима, увођење система квалитета и опште унапређење њихове конкурентности.

Организовањем семинара, тренинга и курсева, SIERA помаже домаћим извозним предузећима да напредују, како би на најбољи начин искористила пословне шансе на страним тржиштима и остварила максималне резултате.

- *Агенција за осигурање и финансирање извоза Републике Србије - АОФИ (www.aofi.rs).*

АОФИ је специјализована финансијска организација која обавља послове финансирања и осигурања чији су коминтенти извозно оријентисана предузећа.

Списак осталих донатора, могуће је видети у Водичу кроз потенцијалне изворе финансирања.

8.2.3. Међународни извори финансирања

- *Европска унија - European Union (www.europa.rs)*

Републици Србији, као и другим земљама потенцијалним кандидатима за чланство у Европској унији, биће омогућено коришћење средстава из фондова у оквиру следећих специјализованих компоненти:

- помоћ у процесу транзиције и изградње институција;
- прекогранична сарадња.

Инструмент за претприступну помоћ (Instrument for pre-accession assistance IPA) има за циљ да унапреди капацитете државне администрације, подстакне друштвено економски развој и одговори потребама процеса стабилизације и придруживања.

- *Европски фонд за Балкан - European Fund for the Balkans (www.balkanfund.org)*

Европски фонд за Балкан, расписује конкурсе за предају предлога који настоје да произведу иновативне и обећавајуће идеје, а које предочавају лица и организације са Западног Балкана.

- *Европска фондација за културу - European Cultural Foundation (www.eurocult.org)*

Ова фондација подржава изузетне уметничке пројекте, који показују да имају визију о томе како осветлити разноликост у Европи. Подржава уметнике и организације, које се баве било којом уметничком дисциплином.

Списак осталих међународних извора финансирања, могуће је видети у Водичу кроз потенцијалне изворе финансирања.

8.3. ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА

Сама израда и доношење значајног развојног документа представља веома крупан задатак. Међутим, то је ипак лакши део посла. Питање реализације таквог документа, односно координације свих бројних активности и контроле реализације је знатно сложеније, па самим тим и одговорније. Наиме, ради се о бројним директним и

индиректним учесницима у тој реализацији, али и бројним објективним, а често и субјективним околностима (пропустима и слабостима) до којих се долази у том процесу. Што је период дужи на који се дотични документ односи и у њему спроводи, то је и његова реализација неизвеснија и сложенија. Имајући то у виду неопходно је указати на улогу појединих структура и субјеката, као и на могући начин избегавања грешака, односно постизања што бољих резултата у спровођењу Стратегије.

8.3.1. Надлежности и обавезе

Законско овлашћење и обавеза града Чачка, поред осталог, је да доноси развојне и урбанистичке планове. *Стратегију одрживе пољопривреде и руралног развоја МЗ Заблаће* као дугорочни развојни документ треба да усвоји Савет месне заједнице. О његовој реализацији треба да се брину све расположиве снаге у МЗ Заблаће, а свакако је највећа одговорност на Савету МЗ. Он истовремено треба да буде и координатор свих активности у вези спровођења Стратегије, али и тело које одлучује о његовим евентуалним изменама, било да се ради о некој активности или задатку, било о времену у коме треба да се оствари. Веома је значајан организациони карактер реализације Стратегије, с обзиром да ће у томе учествовати бројни актери са великим бројем активности. Извесно (индиректно) учешће, имаће и државни органи, рачунајући и општинске, путем финансијске, стручне и друге помоћи у остваривању појединих сегмената Стратегије. Примера ради, наводи се подршка развоју комерцијалних пољопривредних газдинстава или подршка некомерцијалним пољопривредним газдинствима као што су старачка домаћинства, подршка појединим активностима од значаја за одрживу пољопривреду и рурални развој која стиже са републичког нивоа, као и града Чачка у остваривању појединих пројеката од значаја за дотично насеље - у овом случају за МЗ Заблаће. У случају да се укаже потреба за корекцијом појединих опредељења (циљева и задатака) из *Стратегије одрживе пољопривреде и руралног развоја МЗ Заблаће*, поступак је исти, као и при њеном доношењу, а то значи да о томе одлучује Савет МЗ Заблаће.

8.3.2. Потенцијални актери

Највећи део активности из домена привредних делатности морају да остварују конкретни привредни субјекти, а у области образовања, здравства, социјалне заштите, као и друге послове од општег интереса општинске службе и јавна предузећа, уз извесну финансијску и стручну помоћ са републичког нивоа. С обзиром на природне услове, структуру становништва и друге битне елементе у МЗ Заблаће, значајну улогу требало би да имају они пољопривредни произвођачи који се определе да развијају сопствено пољопривредно газдинство, што је битно за потпуније коришћење постојећих природних потенцијала и људских ресурса. Међу овим газдинствима, биће њихових носилаца, који ће проширивати делатност, заснивањем мањих прерађивачких капацитета, сервиса и радионица за пружање разних услуга и сл.

Њихово место у остваривању Стратегије је неизоставно. У реализацији *Стратегије одрживе пољопривреде и руралног развоја МЗ Заблаће*, посебну улогу треба да одиграју могући инвеститори веће економске снаге које треба идентификовати и анимирати. Они би могли да улажу у поједине облике примарне пољопривредне производње (ратарство, повртарство и сточарство) и прерађивачке капацитете засноване на тој производњи, односно капацитете прехрамбене индустрије.

8.3.3. Институционално-организациони оквири

За реализацију *Стратегије одрживе пољопривреде и руралног развоја МЗ Заблаће*, као и сваког сложенијег документа, програма или пројекта, кључно је да се образује компетентно и ауторитивно тело, које ће координирати бројне актере и њихове активности у реализацији конкретних пројеката и програма који проистекну из Стратегије. У овом случају то је **Савет МЗ Заблаће**, који би преузео ту координирајућу улогу. Савету би се у виду помоћи могли придружити и стручњаци из *Института за економику пољопривреде Београд*, као и представници појединих произвођача и носилаца других привредних активности. У томе би, свакако, требало да учествује и неко испред града Чачка. Савет МЗ, у тако проширеном саставу, разматрао би одређене информације и извештаје о току реализације Стратегије, заузимао ставове, доносио одређене закључке, давао потребне савете, одлучивао о додатним мерама, и томе слично. Да би се Стратегија, као целовит и сложен програм, успешно остваривала, а постојеће и потенцијалне снаге рационално користиле, потребно је обезбедити одговарајући ниво координације. Као што је већ речено, МЗ Заблаће ће имати кључну оперативну улогу у имплементацији *Стратегије* и локалних пројеката одрживе пољопривреде и руралног развоја, и надзору над њима. Укупну одговорност на нивоу програма *одрживе пољопривреде и руралног развоја* имаће **Савет за реализацију Стратегије**, као саветодавно тело и орган на коме се доносе одлуке. Савет за реализацију Стратегије чине представници свих релевантних заинтересованих страна: *месне заједнице, цивилног друштва, јавних установа, пословног друштва и јавних удружења.*

Улога Савета за реализацију Стратегије је следећа:

- одобрење *Стратегије одрживе пољопривреде и руралног развоја МЗ Заблаће*;
- идентификација и дефинисање стратешких опредељења одрживе пољопривреде и руралног развоја за МЗ Заблаће;
- подршка институционалном оквиру и механизмима за имплементацију који су успостављени националним законодавством;
- размена идеја и најбољих примера из праксе;
- надзор над имплементацијом *Стратегије одрживе пољопривреде и руралног развоја МЗ Заблаће.*

Савет месне заједнице има следећу улогу:

- развој и подршка партнерству (партнерство на нивоу месних заједница, међуопштинско партнерство, партнерство на националном и међународном нивоу, сарадња између јавног, приватног и цивилног сектора за имплементацију и реализацију пројеката који доприносе уравнотеженом развоју МЗ Заблаће);
- допринос одрживој пољопривреди и руралном развоју у МЗ Заблаће;
- идентификација, припрема и имплементација локалних пројеката одрживе пољопривреде и руралног развоја, и подршка институцијама у МЗ Заблаће по истом питању;
- проналажење финансијских ресурса за имплементацију локалних пројеката одрживе пољопривреде и руралног развоја.

Имплементација *Стратегије* вршиће се посредством реализације приоритетних локалних пројеката одрживе пољопривреде и руралног развоја које одобри *Савет за реализацију Стратегије*, а који су распоређени према одређеним категоријама:

- *Софт пројекти* који се односе на реализацију *софт* активности, као што су програми обуке, изградња институционалних капацитета, кампање за ширење свести и сл.;
- *Инфраструктурни пројекти* који су повезани са активностима изградње и реконструкције.

Имплементација ова два типа пројеката могућа је кроз:

- *програме грант шема;*
- *јавне набавке.*

Савет месне заједнице ће имати улогу да мобилише релевантне заинтересоване стране за одређене пројекте, а у складу са објављеним огласима о јавним набавкама или позивом на достављање предлога. Такође, он оснива и тзв. *Ад Хок Одборе (АХО)* у чијем су саставу водећи апликант, партнери на пројекту и друге заинтересоване стране које могу допринети припреми и реализацији пројекта (Слика 3.).

Слика 3. Оквир за реализацију локалних пројеката одрживе пољопривреде и руралног развоја



Савет месне заједнице ће обезбедити потребну техничку подршку у припреми пројектне документације, сазивати састанке, координирати сарадњу и размену информација, података и неопходних докумената, али и пружати одређену помоћ при реализацији приоритетних пројеката.

8.4. НАДЗОР

Хронограм активности имплементације *Стратегије одрживе пољопривреде и руралног развоја МЗ Заблаће* потребно је извршити у складу са принципима пројектног менаџмента. То значи да се морају предвидети активности које се односе на именовање тима/комисије за надзор и имплементацију Стратегије, али и формирати тимове за реализацију пројеката према активностима анализираних области планирања.

Основни циљ надзора је да успостави ефикасност имплементације и ресурса који се користе помоћу индикатора дефинисаних на одговарајућим нивоима. Надзор се заснива на два кључна елемента, а то су информација и систем прикупљања података.

Први кључни елемент је базиран на индикаторима који обезбеђују одређене информације:

- *Финансијске информације* (статус јавне потрошње): колико Програм троши?
- *Физичке информације* (сакупљање резултата и индикатора резултата): шта Програм ради?
- *Процедурални индикатор* (административни процес): која је фаза Програма?

Други кључни елемент који се базира на систему прикупљања података имплементира се од стране локалне самоуправе у тесној сарадњи са донаторима и корисницима. Сходно томе, Савет МЗ има улогу *Техничког секретаријата Савета за реализацију Стратегије*, са следећим одговорностима:

- остварује везу са државним министарствима и свим другим организацијама у циљу сакупљања неопходних података за вршење надзора над имплементацијом *Стратегије одрживе пољопривреде и руралног развоја МЗ Заблаће*;
- припрема збирне табеле и друга документа која су потребна Савету за реализацију Стратегије у циљу вршења надзора над имплементацијом програма одрживе пољопривреде и руралног развоја;
- прима, врши дистрибуцију и сумира предлоге и примедбе које доставља Савет за реализацију Стратегије;
- обезбеђује држање архиве са свим документима добијеним од чланица АХО, као и Партнерског савета;
- врши све друге активности везане за добро функционисање Савета за реализацију Стратегије, као и АХО.

Прикупљени подаци ће бити убачени и анализирани у извештајима о извршеном надзору, чији ће главни корисници бити чланови Савета за реализацију Стратегије и Савета месне заједнице.

8.4.1. Стране укључене у надзор

Стратегија представља целовит развојни документ за дужи временски период и спроводи се од стране бројних учесника.

У домену привредних активности, одлучујућу улогу имају њихови носиоци:

- конкретна предузећа;
- предузетници;
- породична пољопривредна газдинства;
- поједина интересна удружења:
 - задруге;
 - кластери и сл.

Они утврђују своју развојну и пословну политику, доносе инвестиционе и друге одлуке и за све то сноси могући ризик и преузимају одговорност. То је основна премиса тржишног привређивања.

На нивоу локалне самоуправе, као и на државном, потребно је стварати погодан амбијент за активирање пословних иницијатива, реализацију конкретних програма и пројеката, кроз правну заштиту, разне стимулансе, унапређење неопходне инфраструктуре, итд. Ипак, да би се Стратегија, као целовит и сложен програм успешно остваривала, а постојеће и потенцијалне снаге рационално користиле, од великог значаја је да се обезбеди одговарајући ниво координације.

Главни координатор Система надзора је локална самоуправа, односно МЗ Заблаће (на челу са Саветом МЗ) која ће бити задужена за прикупљање података и припрему Извештаја о извршеном надзору уз подршку чланова Одбора за реализацију Стратегије, тела одговорног за *Стратегију одрживе пољопривреде и руралног развоја МЗ Заблаће* и њену имплементацију.

Присуство великог броја донатора и тела за имплементацију:

- месних заједница;
- општина;
- градова;
- јавних установа, итд.,

захтева тесну сарадњу међу њима. Исто тако, различите мере и операције захтевају различит приступ приликом сакупљања.

Индикаторе везане за инфраструктурне пројекте, на пример, обезбеђују корисници:

- јавна предузећа;
- град;
- месна заједница,

док управни органи:

- министарства,

обезбеђују информације за индикаторе за грантове.

У наредној табели се идентификују извори информација за сваку меру коју треба испунити да би се визија *Стратегије одрживе пољопривреде и руралног развоја МЗ Заблаће* остварила (Табела 40.).

Табела 40 . Извори информација за надзор мера

Мере	Извори информација за надзор
I РАЗВОЈНИ ПРИОРИТЕТ:	
МЕРА I/1: Едукација и саветодавна подршка пољопривредним газдинствима	
МЕРА I/2: Заштита и очување пољопривредног земљишта и унапређење пољопривредне инфраструктуре	
МЕРА I/3: Подршка развојно оријентисаним пољопривредницима за јачање продуктивности и конкурентност пољопривредне производње	
МЕРА I/4: Успостављање, развој и јачање удруживања пољопривредника кроз форме: удружења, задруга, кластера	
II РАЗВОЈНИ ПРИОРИТЕТ:	
МЕРА II/1: Анализа стања животне средине	
МЕРА II/2: Управљање чврстим отпадом	
МЕРА II/3: Управљање отпадним и атмосферским водама	
III РАЗВОЈНИ ПРИОРИТЕТ:	
МЕРА III/1: Изградња и унапређење физичке и комуналне инфраструктуре	
МЕРА III/2: Унапређење друштвене инфраструктуре у селу и осигурање здравствено социјалне заштите	
МЕРА III/3: Заштита и очување културно-историјског наслеђа	

Институција задужена за сакупљање и рационализовање информација треба да буде локална самоуправа, односно МЗ Заблаће. Све информације у вези са системом надзора, треба да буду убачене у посебно формирану (наменску) базу података.

8.4.2. Индикатори надзора

Индикатори који се користе у вршењу надзора могу бити:

- финансијски;
- физички;
- процедурални.

Финансијски индикатори се користе за надзирање напредовања у смислу усмеравања и уплаћивања средстава која су доступна за сваку операцију, меру или програма везаних за одговарајуће трошкове. Плаћање је везано за трошкове који су стварно плаћени (морају бити усклађени са уплатама које су извршили коначни корисници) уз приказивање рачуна или рачуноводствених докумената који гласе на исти износ.

Физички индикатори, односно индикатори достигнућа и резултата су везани за директне и непосредне ефекте који настају као последица имплементације *Стратегије одрживе пољопривреде и руралног развоја МЗ Заблаће*. Они обезбеђују информације о променама, као на пример: понашања, капацитета или пословања директних корисника. Ради се о индикаторима који могу бити физички (скраћивање времена путовања, број успешно извршених обука, број саобраћајних незгода, итд.) или финансијски (ниво средстава из приватног сектора, смањење трошкова транспорта, итд.).

Следећа табела приказује физичке индикаторе за сваку меру коју треба испунити да би се визија Стратегије остварила (Табела 41.).

Табела 41. Физички индикатори за надзор мера

Мере	Индикатори достигнућа	Индикатори резултата
I РАЗВОЈНИ ПРИОРИТЕТ:		
МЕРА I/1: : Едукација и саветодавна подршка пољопривредним газдинствима		
МЕРА I/2: Заштита и очување пољопривредног земљишта и унапређење пољопривредне инфраструктуре		
МЕРА I/3: Подршка развојно оријентисаним пољопривредницима за јачање продуктивности и конкурентност пољопривредне производње		
МЕРА I/4: Успостављање, развој и јачање удруживања пољопривредника кроз форме: удружења, задруга, кластера		

Мере	Индикатори достигнућа	Индикатори резултата
II РАЗВОЈНИ ПРИОРИТЕТ:		
МЕРА II/1: Анализа стања животне средине		
МЕРА II/2: Управљање чврстим отпадом		
МЕРА II/3: Управљање отпадним и атмосферским водама		
III РАЗВОЈНИ ПРИОРИТЕТ:		
МЕРА III/1: Изградња и унапређење физичке и комуналне инфраструктуре		
МЕРА III/2: Унапређење друштвене инфраструктуре у селу и осигурање здравствено социјалне заштите		
МЕРА III/3: Заштита и очување културно-историјског наслеђа		

Процедурални индикатори се односе на процес припреме и реализације Програма и Пројекта. Ови индикатори представљају процедуралне кораке које може достићи појединачни пројекат. У зависности од процедуралних корака, разликују се *инфраструктура* и *грантови*. За инфраструктурне или услужне уговоре, главни процедурални кораци су одлука о финансирању, почетак радова и крај радова. За грантове, основни процедурални кораци су расписивање конкурса, селекција пројекта и реализација пројекта. Следећа слика приказује различите процедуралне кораке (Слика 4.).

Слика 4. Процедурални кораци



8.4.3. Прикупљање информација

Систем прикупљања састоји се од *размене информација* између локалне самоуправе и других страна које су укључене у имплементацију *Стратегије одрживе пољопривреде и руралног развоја МЗ Заблаће*. У том контексту, треба направити тзв. *Листу за надзор* коју шаље локална самоуправа другим странама (Табела 42. и Табела 43.).

Табела 42. Листа за надзор - Инфраструктура

ТИП ПРОЈЕКТА: ИНФРАСТРУКТУРА		
МЕРА:	АКТИВНОСТ:	ТИПОЛОГИЈА ИНТЕРВЕНЦИЈЕ:
КОРИСНИК:		
НАЗИВ ПРОЈЕКТА:	ЛОКАЦИЈА:	КОНТАКТ:
ФИНАНСИЈСКИ НАДЗОР		
А) БУЏЕТ ПРОЈЕКТА:	СТВАРНИ ТРОШКОВИ:	
ФИЗИЧКИ НАДЗОР		
Индикатор достигнућа:		
Индикатор резултата:		
ПРОЦЕДУРАЛНИ ИНДИКАТОР		
ПРОЦЕДУРАЛНИ КОРАК:	ДАТУМ:	
Одлука о финансирању		
Почетак радова		
Крај радова		

Табела 43. Листа за надзор - Грант

ТИП ПРОЈЕКТА: ГРАНТ		
МЕРА:	АКТИВНОСТ:	ТИПОЛОГИЈА ИНТЕРВЕНЦИЈЕ:
УГОВОРНА СТРАНА:		
НАЗИВ ПРОЈЕКТА:	ЛОКАЦИЈА:	КОНТАКТ:
ФИНАНСИЈСКИ НАДЗОР		
А) БУЏЕТ ПРОЈЕКТА:	СТВАРНИ ТРОШКОВИ:	
ФИЗИЧКИ НАДЗОР		
Индикатор достигнућа:		
Индикатор резултата:		
ПРОЦЕДУРАЛНИ ИНДИКАТОР		
ПРОЦЕДУРАЛНИ КОРАК:	ДАТУМ:	
Расписивање конкурса		
Селекција пројекта		
Реализација пројекта		

Без обзира на врсту формулара, *Листе за надзор* се достављају периодично различитим странама. У том контексту, свака заинтересована страна треба да

Стратешко планирање одрживог пољопривредног и руралног развоја локалних заједница

сарађује са локалном самоуправом и да се саветује са њом када интервенција уђе у оперативну фазу. *Листе за надзор које су попуниле друге стране враћају се периодично локалној самоуправи.* Следећа слика илуструје процес прикупљања информација (Слика 5.).

Слика 5. Процес прикупљања информација



8.4.4. Извештаји о извршеном надзору

Крајњи резултат надзорног система се приказује кроз *Извештај о извршеном надзору*. Локална самоуправа, у овом случају МЗ Заблаће, заједно са Саветом за реализацију Стратегије мора извршити анализу и верификацију сакупљених података по пријему Листа за надзор. У циљу приказивања свеукупног статуса имплементације, физички, финансијски и процедурални индикатори морају се исказати на нивоу мера.

Поделу према мерама које треба испунити да би се визија *Стратегије одрживе пољопривреде и руралног развоја МЗ Заблаће* остварила, идентификује тзв. специфична *Листа мера у оквиру извршеног надзора* (Табела 44.).

Начин на који ће бити сачињен *Годишњи Извештај о извршеном надзору* треба да омогући приказивање статуса имплементације свих мера на *Листи мера у оквиру извршеног надзора*.

Поред тога што Извештај треба да садржи и извршни резиме са синтезом статуса, он треба да има и три поглавља која се односе на свеукупну

финансијску, процедуралну и физичку имплементацију.

Последње поглавље треба да садржи закључни коментар и предлог о томе како да се унапреди имплементација. Сходно томе, *Индекс Извештаја* треба да садржи одређена кључна поглавља, као што су:

- Извршни резиме;
- Листа мера у оквиру извршеног надзора;
- Финансијска имплементација;
- Физичка имплементација;
- Процедурална имплементација;
- Закључак и предлози.

Табела 44. Формулар специфичне Листе мера у оквиру извршеног надзора

МЕРА:			
Опис мере:			
ФИНАНСИЈСКА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА			
А) Укупни буџет:	Б) Стварни трошкови:	В) Ниво Имплементације (Б/А)%:	
Примедба:			
ФИЗИЧКА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА			
	А) Циљ 2012	Б) Реализовано	(А/Б)%
Производ:			
Резултат:			
Примедба:			
ПРОЦЕДУРАЛНА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА			
Бр. пројекта са завршеним радовима (укупне вредности од):			
Бр. пројекта са започетим радовима (укупне вредности од):			
Бр. пројекта са одлуком о финансирању (укупне вредности од):			
Примедба:			
Општа препорука о имплементацији мере:			

ЛИТЕРАТУРА

1. *Акциони план запошљавања града Чачка за 2011.*, Скупштина града Чачка, 2010., Чачак.
2. *Акциони план за биомасу 2010 – 2012*, Српско-Холандски пројекат на нивоу влада о биомаси и биогоривима (G2G08/SB/6/3), Министарство рударства и енергетике Републике Србије, Службени гласник Републике Србије, бр. 56/2010., Србија.
3. Bergman, N., Carlson, G., et al. (2010): *Pravila dobre poljoprivredne prakse (PDPP) u Srbiji*, DREPR Projekat, ([www.avm.rs/dokumenti3/Pravila dobre poljoprivredne prakse_nasl.pdf](http://www.avm.rs/dokumenti3/Pravila_dobre_poljoprivredne_prakse_nasl.pdf)).
4. Васиљевић Зорица, Субић, Ј. (2008): *Значај bottom-up приступа у планирању и реализацији локалних и регионалних програма руралног и пољопривредног развоја у Србији*, предавање по позиву, тематски зборник Саветовања *Аграрна и рурална политика Србије 2, Почетна искуства придруживања ЕУ и предлог мера за 2009. годину* (Agricultural and Rural Policy of Serbia 2, Initial Experiences of EU Accession and Proposal of Measures for 2009), Иришки венац, 9. октобар 2008., ДАЕС - Друштво аграрних економиста Србије, Београд.
5. Динић, Ј. (1997): *Природни потенцијал Србије - економско-географска анализа и оцена*, Економски факултет, Београд.
6. *Друштвени производ и народни доходак Србије за период 2000-2005. година*, Републички завод за статистику Србије, Београд.
7. *Закон о Просторном плану Републике Србије од 2010 до 2020 године*, Службени гласник Републике Србије, бр.88/2010., Србија.
8. *Завршни рачун буџета града Чачка*, одабране године, Одсек за финансије града Чачка, Чачак.
9. *Закон о пољопривредном земљишту*, Службени гласник Републике Србије, бр. 62/2006., Србија.
10. *Закон о рударству*, Службени гласник Републике Србије, бр. 44/95, 34/2006 и 104/2009., Србија.
11. *Закон о шумама*, Службени гласник Републике Србије, бр. 30/2010., Србија.
12. *Законом о утврђивању и разврставању резерви минералних сировина и приказивању података геолошких истраживања*, Службени лист СРЈ, бр. 12/98, 13/98, Службени гласник Републике Србије, бр. 101/2005., Србија.
13. *Инвестиције Републике Србије*, за одабране године, Републички завод за статистику Србије, Београд.
14. *Инструкција за катастарско класирање и бонитирање земљишта*, Републички геодетски завод, Београд, 2003.

15. Јелочник, М., Потребих, В., Кузман, Б. (2008.): *Role of transportation and telecommunication infrastructure in development of Serbian rural areas*, Conferința internațională - Dezvoltarea durabilă a spațiului rural, Academia De Studii Economice Din București, București, p. 145-151., Romania.
16. Jeločnik, M., Cvijanović, D., Cicea, C. (2007): *Importance of transportation and telecommunication infrastructure for rural development of Serbia in the context of European integrations*, Scientific Papers, Nacional Scientific Symposium with International Participation - The impact of Romania's entry into the EU on Agriculture, Bucharest, p. 267-272, Romania.
17. Кљајић Наташа, Јелочник, М., Потребих, В. (2010): *Инфраструктура*, поглавље у Монографији Стратешко планирање развоја локалних заједница – модел МЗ Глогоњ, Институт за економику пољопривреде Београд.
18. *Локални еколошки план Општине Чачак*, Чачак, 2003.
19. *Општине у Србији*, статистички годишњак за одабране године, Републички завод за статистику, Београд.
20. *План одрживог развоја за подручје села Заблаћа, Виљуше, Балуге, Ваве и Жежевица*, СО Чачак, 2007.
21. *Пољопривредна механизација*, Општинска статистичка документација, Билтен бр. 176, Републички завод за статистику Србије, Београд, 2002., Србија.
22. Поповић Весна, Николић Марија, Катић, Б. (2011): *Коришћење и заштита пољопривредног земљишта у Србији*, монографија, Институт за економику пољопривреде, Београд.
23. *Попис 2002: Пољопривредни фондови*, књига 1, Републички завод за статистику, Београд.
24. *Попис 2002: Становништво*, књига 11, Републички завод за статистику, Београд.
25. *Попис 2002: Становништво, упоредни преглед броја становника 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002, подаци по насељима*, књига 9, Републички завод за статистику, Београд.
26. *Попис становништва, домаћинства и станова 2002.*, књига 1: Национална или етничка припадност по насељима, Републички завод за статистику, Београд.
27. *Просторни план града Чачка*, 2009., Чачак.
28. *Профил заједнице града Чачка*, Градска управа за локални економски развој, Чачак, 2010.
29. *Правилник о начину плаћања накнаде за коришћење минералних сировина*, Службени гласник РС, бр. 102/2006., Србија.

30. *Приказ резултата физичко-хемијских и микробиолошких испитивања површинских вода за наводњавање на подручју Града Чачка у 2010. години*, Завод за јавно здравље Чачак., 2011.
31. *Резултати агрохемијских анализа пољопривредног земљишта газдинстава КО Зблaће*, Агро сервис Victoria Group – Fertil, 2008., Бачка Паланка.
32. *Службени лист Града Чачка*, бр. 2/2011. и бр. 17/2010., Чачак.
33. *Стратегија развоја шумарства Републике Србије*, Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде, Управа за шуме, Београд, 2006.
34. *Стратегија регионалног развоја Рашког и Моравичког округа 2011-2015.*, Регионална агенција за просторни и економски развој Рашког и Моравичкиг округа, Краљево, 2011.
35. Субић, Ј., (2010): *Специфичности процеса инвестирања у пољопривреди*, монографија, Институт за економику пољопривреде, Београд.
36. Субић, Ј., Васиљевић Зорица, Цвијановић, Д. (2010): *Стратешко планирање у функцији одрживог развоја*, поглавље у монографији „Стратешко планирање развоја локалних заједница – модел МЗ Глогоњ“, Институт за економику пољопривреде, Београд.
37. Субић, Ј., Ивановић Лана, Бекић Бојана (2010): *Основне претпоставке развоја МЗ Глогоњ*, поглавље у монографији „Стратешко планирање развоја локалних заједница – модел МЗ Глогоњ“, Институт за економику пољопривреде, Београд.
38. Субић, Ј., Васиљевић Зорица, Михаиловић, Б. (2010): *Правици развоја и инвестиционе препоруке*, поглавље у монографији „Стратешко планирање развоја локалних заједница – модел МЗ Глогоњ“, Институт за економику пољопривреде, Београд.
39. *Упитник за потенцијалне инвеститоре – локална заједница (месна заједница)*, интерна документација, 2011., Институт за економику пољопривреде, Београд
40. *Упитник о општим карактеристикама насеља*, интерна документација, Институт за економику пољопривреде Београд, 2011.
41. *Уредба о утврђивању и остваривању права на подстицаје произвођачима пољопривредних и прехрамбених производа за 2011. годину*, Службени гласник РС, бр. 14/2011.
42. *Услови и оптерећења у привреди Србије*, брошура, Унија послодаваца Србије и Аустријска агенција за развој (АДА), Београд, септембар 2010.
43. Cević Nataša, Jeločnik, M., Slavica Arsić (2006): *Stimulating measures for improvement of rural areas of Serbia*, Conferința internațională - Dezvoltarea complexă a spațiului rural, Volumul I, Diversificarea activităților economice din mediul rural și creșterea competitivității agriculturii, București, Academia de Studii Economice din București, p. 312-320., Romania.

44. Council Regulation (EC) No. 2007/2000 of 18. September 2000.
45. Council Regulation (EC) No. 2563/2000 of 20 November 2000.
46. <http://poljoprivreda.info/?oid=8&id=517>
47. <http://poljoprivreda.info/?oid=8&id=517>
48. <http://sr.wikipedia.org>
49. <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=61>
50. www.cacak.org.rs
51. www.cacakmuzej.org.rs
52. www.ekapija.com/website/sr/page/366919
53. www.gradcacak.com/
54. www.mem.gov.rs
55. www.scribd.com/doc/40030004/IlijaKomljenovic-Opste-ratarstvo
56. www.siepa.gov.rs
57. www.socacak.org
58. www.turizamcacak.org.rs
59. www3.exchange.org.rs/projects/category/3

Рецензија I

за монографију

**СТРАТЕШКО ПЛАНИРАЊЕ ОДРЖИВОГ ПОЉОПРИВРЕДНОГ И
РУРАЛНОГ РАЗВОЈА ЛОКАЛНИХ ЗАЈЕДНИЦА**

- МОДЕЛ МЗ ЗАБЛАЋЕ -

израђене од стране групе аутора ИЕП-а

Аутори ове монографије, истраживачку активност посвећују детаљном сагледавању и анализирању постојећег стања у МЗ Заблаће, ограничења која су препрека бржег напретка, свих могућности да се у наредном периоду постепено побољшавају услови живота на овом подручју (разумљиво, користећи све расположиве природне и људске потенцијале и све могуће изворе средстава), приоритета развоја, праваца усмеравања активности и средстава, као и могућих извора средстава за инвестиције, као основног покретача и носиоца пољопривредног и руралног развоја.

Монографија садржи битне елементе економског истраживања са применом у планирању одрживог развоја, а првенствено у изради стратегија одрживог пољопривредног и руралног развоја локалних заједница. Прелазећи на анализу по поглављима, констатује се професионално истицање главних карактеристика аспеката који се истражују и формулисање неких разборитих предлога.

У *првом поглављу*, насловљеном „Процес и принципи израде стратегије развоја“, представљени су аспекти који се односе на полазне основе (односно, дефинисани су циљ и значај израде стратегије развоја, као и методологија израде), извршни садржај, процес израде и принципи израде.

Друго поглавље, бави се социо-економском анализом стања која се односе на аспекте, као што су: општи подаци, макроекономски показатељи развоја, инвестиције у пољопривреду и рурални развој, природни услови и ресурси и заштити животне средине, производња и тржиште пољопривредних и прехранбених производа, пратеће делатности, рурална инфраструктура и социјални развој.

У *трећем поглављу*, постављена је SWOT матрица стања пољопривреде и руралне економије на нивоу МЗ Заблаће (слику интерних ресурса и ограничења развоја, у контексту шанси и претњи окружења), затим, дефинисани су циљеви

развоја и начини (правци) инвестиционих активности који би водили реализацији постављених циљева одрживог пољопривредног и руралног развоја.

Четврто поглавље, фокусирано је на платформу, циљеве и стубове стратегије (односно, даје оквир и смернице будућег одрживог пољопривредног и руралног развоја МЗ Заблаће, представља основ за коришћење (конкурисање) расположивих финансијских средстава, представља документовану и аналитичку основу за усредсређену међуопштинску, међуградску и међурегионалну сарадњу и успостављање јавно приватних партнерских односа).

У петом поглављу, дефинише се визија одрживог пољопривредног и руралног развоја МЗ Заблаће у будућности (основа по којој ће се дефинисати и реализовати стратешки циљ МЗ Заблаће у области пољопривреде и руралног развоја, као и специфични циљеви по дефинисаним развојним приоритетима).

У шестом поглављу, дефинише се стратешки циљ МЗ Заблаће у области одрживе пољопривреде и руралног развоја за период 2012-2022. година (уважавајући: дефинисану визију развоја пољопривреде и руралне економије МЗ Заблаће, SWOT матрицу МЗ Заблаће, политику руралног развоја ЕУ).

Седмо поглавље, фокусирано је на специфичне циљеве по развојним приоритетима (односно: јачање конкурентности аграрног сектора на домаћем и иностраном тржишту, одрживо управљање природним ресурсима и заштита животне средине, унапређење квалитета живота руралог становништва и диверсификација руралне економије).

У осмом поглављу, представљени су извори финансирања (односно, могући извори финансирања, планирање финансирања имплементације стратегије), као и аспекти који се односе на имплементацију и надзор.

Сумарно приказани, резултати истраживачког рада упућују на чињеницу да стратешко планирање представља континуалан процес. Будући да се територија као систем налази у сталној еволуцији, не само под утицајем ендогених фактора и процеса развоја, већ и услед променљивих и тешко предвидљивих фактора окружења, у остваривању тенденција одрживог пољопривредног и руралног развоја МЗ Заблаће изнете су и потребе за интервенцијама, у смислу евентуалног преусмеравања развојних приоритета, пројеката и других активности предвиђених стратешким планом развоја.

Из свега напред изложеног, несумњиво је да ова монографија даје вредан научни допринос сагледавању и унапређењу значајних питања, везаних за:

- локалну заједницу (у овом случају МЗ Заблаће);
- свеобухватан и синтетички приступ, који:
 - обрађује полазне основе, административни и географски положај, макроекономске показатеље развоја, радни потенцијал, инвестиције, природне ресурсе и услове, животну средину, пољопривреду, пратеће делатности, руралну инфраструктуру и социјални развој;
 - утврђује циљеве, правце и задатке развоја, као и развојне приоритете и инвестиционе препоруке;
 - врши координацију бројних активности и контролу реализације истих.

Укратко, проблем пољопривредног и руралног развоја МЗ Заблаће је обрађен са свих релевантних аспеката, и због тога препоручујем штампање монографије у циљу доступности научној и стручној јавности, локалним заједницама, као и свима онима којима је стратешко планирање област интересовања.

Београд, 2011. године

*Рецензент:
Проф. др Радован Пејановић
Пољопривредни факултет
Универзитета у Новом Саду*

Рецензија II

за монографију

**СТРАТЕШКО ПЛАНИРАЊЕ ОДРЖИВОГ ПОЉОПРИВРЕДНОГ И
РУРАЛНОГ РАЗВОЈА ЛОКАЛНИХ ЗАЈЕДНИЦА**

- МОДЕЛ МЗ ЗАБЛАЋЕ -

израђене од стране групе аутора ИЕП-а

Имајући у виду основне поставке и стремљења процеса стратешког планирања, монографија се заснива на детаљном сагледавању локалних, материјалних и нематеријалних ресурса, потреба и потенцијала, по основним елементима који сачињавају систем територије, у свој сложености његових економских, друштвених и еколошких компоненти. Сходно томе, извршено је вредновање постојећег друштвеног капитала за покретање пожељних и елиминисање, односно ублажавање негативних процеса и тенденција, са циљем да се успостави партнерство локалних актера на утврђивању, усаглашавању, оптимизирању и спровођењу активности којима се дугорочно обезбеђује привредни и друштвени развој и заштита животне средине на читавој територији локалне заједнице.

Структурирана у осам поглавља, монографија успева да спозна главне аспекте који се односе на стратешко планирање одрживог пољопривредног и руралног развоја локалних заједница. У том контексту, акценат је стављен на израду модела стратегије развоја МЗ Заблаће.

У *првом поглављу*, аутори су анализирали полазне основе (циљ и значај израде стратегије развоја и методологију израде), извршни садржај, процес израде и принципе израде.

У *другом поглављу*, анализирају се општи подаци, макроекономски показатељи развоја и радни потенцијал, инвестиције у пољопривреду и рурални развој, природни услови и ресурси и заштита животне средине, производња и тржиште пољопривредних и прехрамбених производа, пратеће делатности, рурална инфраструктура и социјални развој.

У *трећем поглављу*, детаљно је приказана SWOT АНАЛИЗА ПОЉОПРИВРЕДЕ И РУРАЛНОГ РАЗВОЈА МЗ ЗАБЛАЋЕ, која је предуслов реалног сагледавања интерних (локалних) снага (потенцијала) и слабости (ограничења) пољопривредног и руралног развоја, као и шанси и претњи које долазе од стране локалног, регионалног, националног и међународног окружења.

Четврто поглавље, бави се платформом, циљевима и стубовима стратегије. У том контексту, аутори истичу да ће имплементација Документа у великој мери зависити од предузетничке иницијативе локалних стејкходера (пољопривредника,

предузетника, МСП), као и административних капацитета града Чачка у усмеравању одрживог пољопривредног и руралног развоја МЗ Заблаће.

У *петом поглављу*, дефинише се визија одрживог пољопривредног и руралног развоја МЗ Заблаће, која представља основу по којој ће се дефинисати и реализовати стратешки циљ локалне заједнице у области пољопривреде и руралног развоја, као и специфични циљеви по дефинисаним развојним приоритетима (привредни развој, заштита животне средине и друштвени развој).

У *шестом поглављу*, дефинише се стратешки циљ МЗ Заблаће у области одрживе пољопривреде и руралног развоја за период 2012-2022. година. Сходно томе, акценат је стављен на развој интензивне, конкурентне и извозно оријентисане руралне економије, уз очување природних ресурса, заштиту животне средине и јачање мултикултуралности и социјалног капитала локалне заједнице.

Седмо поглавље, детаљно разматра специфичне циљеве по развојним приоритетима. С обзиром да се њима одређује како се реализује општи, генерални или стратешки циљ, специфични циљеви представљају инструменте који решавају одређени проблем, или део проблема. У том контексту, акценат је стављен на дефинисање специфичних циљева које је могуће реализовати (у односу на потребне ресурсе, време и институционалне капацитете), а дају оптималне ефекте у достизању вишег, односно стратешког циља.

У *осмом поглављу*, извршена је детаљна анализа извора финансирања (односно, могућих извора финансирања и планирања финансирања имплементације стратегије). Поред тога, посматрају се и аспекти који се односе на имплементацију и надзор.

Монографија, на посебан начин, доказује способности, високе стандарде, интерес за област стратешког планирања и професионалну заокупљеност истраживача из Института за економику пољопривреде Београд. Лични допринос истраживача се састоји у проширењу основе сазнања у домену одрживог пољопривредног и руралног развоја, а сви формулисани предлози су добро документовани, аргументовани и са практичном апликацијом у стратешком планирању развоја локалних заједница. Начин спровођења активности и представљања самог истраживачког рада, завређују позитивне, врло похвалне оцене, стога сматрам да монографија испуњавања све услове да буде штампана у целини.

Београд, 2011. године

*Рецензент:
Проф. др Зоран Његован
Пољопривредни факултет
Универзитета у Новом Саду*

Рецензија III

за монографију

**СТРАТЕШКО ПЛАНИРАЊЕ ОДРЖИВОГ ПОЉОПРИВРЕДНОГ И
РУРАЛНОГ РАЗВОЈА ЛОКАЛНИХ ЗАЈЕДНИЦА**

- МОДЕЛ МЗ ЗАБЛАЋЕ -

израђене од стране групе аутора ИЕП-а

Данас се одрживи развој посматра кроз способност унапређења квалитета живота и његово одржавање за будуће генерације које произилазе из три основна фактора - економије, животне средине и друштва. Развијене индустријске земље у сам врх својих развојних приоритета стављају „*здравље и знање*“ и то дефинишу као суштину квалитета људског живота, из разлога што у Европи још увек већи део становништва живи на територији која представља рурално подручје. Сходно томе, Европска унија константно посвећује посебну пажњу концепту руралног развоја, а нова сазнања и информације данас представљају кључни фактор развоја.

Предмет рецензије је монографија која обрађује стратешко планирање са свим својим карактеристикама, економским актерима и процесима који карактеришу стратешко планирање локалних заједница. Аутори монографије су кроз једну детаљну анализу сагледали стратешки план одрживог пољопривредног и руралног развоја МЗ Заблаће, кроз призму макро и микроекономских процеса.

Ова монографија има осам поглавља, у којима се свеобухватно и детаљно разматра комплексна материја стратешког планирања одрживог пољопривредног и руралног развоја на моделу МЗ Заблаће.

У *првом поглављу* - ПРОЦЕС И ПРИНЦИПИ ИЗРАДЕ СТРАТЕГИЈЕ РАЗВОЈА - приказани су аспекти који се односе на:

- полазне основе (циљ и значај израде стратегије развоја и методологију израде);
- извршни садржај;
- процес израде;
- принципе израде.

У другом поглављу - СОЦИО-ЕКОНОМСКА АНАЛИЗА СТАЊА - сагледани су општи подаци (административни и географски положај, историјат и структура администрације), макроекономски показатељи развоја и радни потенцијал (запосленост и незапосленост, друштвени производ, становништво и домаћинства), инвестиције у пољопривреду и рурални развој (општа обележја досадашњих инвестиционих улагања, инвестиције као фактор развоја пољопривреде, извршене исплате за инвестиције у основна средства, могући правци улагања на основу спроведене анкете и извршене исплате за капиталне трансфере из градског буџета), природни услови и ресурси и заштита животне средине (рељеф и педолошке карактеристике, основни климатски индикатори, хидрографија, пољопривредно земљиште, шумски фонд и ловни потенцијал, животна средина, биодиверзитет и предео и минералне сировине и обновљиви извори енергије), производња и тржиште пољопривредних и прехрамбених производа (биљна производња, сточарство, агротехничка опремљеност пољопривредних газдинстава, прерада пољопривредних производа удружења и земљорадничке задруге и канали пласмана пољопривредних производа), пратеће делатности, рурална инфраструктура и социјални развој (трговина, занатство, туризам, социјални развој, саобраћајна инфраструктура, телекомуникације, поштански саобраћај и приступ интернету, водопривредна инфраструктура, енергетска инфраструктура и управљање отпадом).

Треће поглавље - SWOT АНАЛИЗА ПОЉОПРИВРЕДЕ И РУРАЛНОГ РАЗВОЈА МЗ ЗАБЛАЋЕ - представља комплексну и детаљну анализу свих предности и слабости одрживог пољопривредног и руралног развоја МЗ Заблаће, а у контексту/ амбијенту шанси и опасности домаћег и иностраног окружења.

Четврто поглавље - ПЛАТФОРМА, ЦИЉЕВИ И СТУБОВИ СТРАТЕГИЈЕ - посматра повољан географски положај МЗ Заблаће (близина регионалних путева, потенцијал тржишта града Чачка, река Западна Морава) и изузетне природне услове за пољопривредну производњу и очуване природне ресурсе као гарант да ће имплементација Документа водити развоју конкурентне и извозно оријентисане пољопривредне производње и јачању одрживе руралне економије.

У петом поглављу - ВИЗИЈА ОДРЖИВЕ ПОЉОПРИВРЕДЕ И РУРАЛНОГ РАЗВОЈА МЗ ЗАБЛАЋЕ ЗА ПЕРИОД ОД 2012. ДО 2022. ГОДИНЕ - даје се генерална изјава о намераваном правцу развоја, односно слоган (став) виђења будућности локалне заједнице. Визија даје одговор на питање - *Куда локална заједница жели да иде, или шта у будућности жели да буде/постане*. Визија представља аспирацију менаџмента и лидера локалне заједнице, као и свих њених грађана, према будућности, без истицања начина и појединости како ће се жељена будућност остварити.

Шесто поглавље - СТРАТЕШКИ ЦИЉ МЗ ЗАБЛАЋЕ У ОБЛАСТИ ОДРЖИВЕ ПОЉОПРИВРЕДЕ И РУРАЛНОГ РАЗВОЈА ЗА ПЕРИОД ОД 2012. ДО ДО 2022. ГОДИНЕ И ДЕФИНИСАЊЕ РАЗВОЈНИХ ПРИОРИТЕТА – дефинише стратешки

развојни циљ, који је реално остварив, мерљив, релевантан визији и временски одређен. Предуслов за остваривање стратешког циља МЗ Заблаће у области пољопривредног и руралног развоја, је реализација специфичних циљева, као и мера и пројеката у оквиру три издвојена правца развоја (јачање конкурентности аграрног сектора на домаћем и иностраном тржишту, одрживо управљање природним ресурсима и заштита животне средине, унапређење квалитета живота руралог становништва и диверсификација руралне економије).

У седмом поглављу - СПЕЦИФИЧНИ ЦИЉЕВИ МЗ ЗАБЛАЋЕ У ОБЛАСТИ ОДРЖИВЕ ПОЉОПРИВРЕДЕ И РУРАЛНОГ РАЗВОЈА И ДЕФИНИСАЊЕ МЕРА И ПРОЈЕКТА ПО РАЗВОЈНИМ ПРИОРИТЕТИМА - детаљно се разматрају специфични циљеви којима се одређује како се реализује општи, генерални или стратешки циљ. Они представљају инструменте који решавају одређени проблем или део проблема. Сходно томе, акценат је стављен на дефинисање специфичних циљева које је могуће реализовати (у односу на потребне ресурсе, време и институционалне капацитете), а дају оптималне ефекте у достизању вишег, односно стратешког циља.

Осмо поглавље - ИЗВОРИ ФИНАНСИРАЊА, ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА И НАДЗОР - фокусирано је на изворе финансирања (могуће изворе финансирања и планирање финансирања имплементације стратегије), имплементацију (надлежности и обавезе, потенцијални актери, институционално - организациони оквири) и надзор (стране укључене у надзор, индикатори надзора, прикупљање информација, извештаји о извршеном надзору).

Због свега наведеног, а првенствено због упознавања са комплексношћу стратешког планирања одрживог пољопривредног и руралног развоја, ова монографија заслужује посебну пажњу. Значај теме која је обрађена мултипликује се тиме што је посебан акценат стављен на развој локалних заједница, као и њеном актуелношћу на моделу МЗ Заблаће. Ова монографија може бити одличан водич за израду стратегија одрживог пољопривредног и руралног развоја локалних заједница, не само у Србији, већ и шире, свуда где се одрживи развој локалних заједница базира на изради стратешког плана. Сходно томе, препоручујем штампање ове монографије у целини.

Београд, 2011. године

*Рецензент:
Проф. др Горица Цвијановић
Факултет за биофарминг Бачка Топола
Мегатренд Универзитета*

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

502.131.1:[005.52:005.33(497.11)
338.435:352(497.11)

СТРАТЕШКО планирање одрживог
пољопривредног и руралног развоја локалних
заједница : модел МЗ Заблаће : монографија /
уредници Драго Цвијановић, Јонел Субић. -
Београд : Институт за економику
пољопривреде, 2012 (Београд : Дис публик). -
209 стр. : илустр. ; 25 cm

Тираж 500. - Стр. 3-5: Предговор / уредници.
- Стр. 202-209: Рецензија / Радован
Пејановић, Зоран Његован, Горица Цвијановић.
- Напомене и библиографске референце уз
текст. - Библиографија: стр. 198-201.

ISBN 978-86-6269-000-5

1. Цвијановић, Драго [уредник]

а) Пољопривреда - Одрживи развој - SWOT
анализа - Србија б) Рурални развој -
Локална самоуправа - Заблаће
COBISS.SR-ID 189273612

